

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Σχολή Επιστήμης της Πληροφορίας και Πληροφορικής Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διαχείριση και ανάδειξη πολιτιστικής πληροφορίας»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ:
Σύγχρονες τάσεις και προβληματισμοί

Επιβλέπων Καθηγητής: Σταύρος Βλίζος

Τριβυζάς Μιχάλης (MABM201812)

ΚΕΡΚΥΡΑ 2025

Ευχαριστίες:

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν αυτά τα χρόνια.

Ιδιαίτερα, ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σταύρο Βλίζο και τους συνεπιβλέποντες καθηγητές κ. Δρακάκη Εμμανουήλ και κ. Παυλογιάννη Ονούφριο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την αμέριστη υποστήριξη που μου προσέφεραν.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ.....	10
A.1 Πολιτιστική Κληρονομιά	10
A.2 Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	11
A.3 Αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς	14
A.4 Πολιτισμικό Τοπίο	17
A.5 Αρχαιολογική κληρονομιά και Αρχαιολογικός χώρος	19
B. Αναφορά σε θεσμικά κείμενα και φορείς	22
B.1 Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις	22
B.2 Ελληνική Νομοθεσία για την Πολιτιστική Κληρονομιά	27
B.3 Φορείς	28
Γ. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	29
Γ.1 Διατήρηση Αρχαιολογικών Χώρων.....	29
Γ.2 Η έννοια της διαχείρισης.....	32
Γ.3 Το πλαίσιο της διαχείρισης αρχαιολογικών χώρων	35
Γ.4 Οι πολιτικές διαχείρισης.....	36
Γ.5 Τα ενδιαφερόμενα μέρη.....	40
Γ.6 Αξιολόγηση Αρχαιολογικών Καταλοίπων.....	41
Δ. ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.....	45
Δ.1 Η έννοια της Ανάδειξης.....	45
Δ.2 Αρχαιολογικοί χώροι στην ύπαιθρο χώρα.....	47
Δ.3 Αρχαιολογικοί χώροι στον αστικό ιστό.....	47
Δ.4 Η Οικονομική Αξία της Ανάδειξης.....	49
Δ.5 Η Κοινωνική Αξία της Ανάδειξης.....	51
Δ.6 Παρουσίαση Αρχαιολογικών Χώρων στο Κοινό	52
Δ.7 Εμπόδια στην Προσβασιμότητα	60
Ε. ΧΩΡΟΣ, ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΑΠΕΙΛΕΣ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ	61
Ε.1 Αρχαιολογικός χώρος και αρχιτεκτονικές επεμβάσεις	61
Ε.2 Πολιτιστικός Τουρισμός	64
Ε.3 Οι απειλές των χώρων Αρχαιολογικής Κληρονομιάς.....	66
Ε.4 Δημόσια Αρχαιολογία	69
ΣΤ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΤΟ ΝΕΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΕΡΚΥΡΑΣ.....	74
ΣΤ 1 Ιστορικά Στοιχεία	74
ΣΤ. 2 Αξιοποίηση υφιστάμενων χώρων και προσβασιμότητα.....	81
ΣΤ. 3 Νομικό καθεστώς και αρχαιολογικά έργα	83
ΣΤ.4 Στοιχεία επισκεψιμότητας, οικονομικών εσόδων και ανάλυση	84
ΣΤ. 5 Αξιολόγηση του Νέου Φρουρίου (Swot Analysis)	90
Βιβλιογραφία.....	93

Περίληψη

Έχουν παρέλθει δεκαετίες που η διαχείριση μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς και αρχαιολογικών χώρων αποτελούσε μία καθαρά κρατική υπόθεση και η διεξαγωγή εργασιών γινόταν από έναν κλειστό κύκλο επιστημόνων και διοικητικών φορέων. Και η αρχαιολογική επιστήμη ερχόταν να υπηρετήσει τόσο θέματα εθνικής υπόστασης (εθνική, πολιτισμική ταυτότητα, πολιτιστική διπλωματία) όσο και να προστατέψει τους θησαυρούς της πολιτισμικής κληρονομιάς από ανθρώπινες και φυσικές καταστροφές.

Σήμερα,

- με τη διεύρυνση των επιστημονικών θεωρητικών πλαισίων (διεπιστημονικότητα),
- την απόκτηση νέων εργαλείων γνωστικών και τεχνολογικών και την ταχεία εξέλιξη της ψηφιακής τεχνολογίας, που εισχωρεί πλέον σε όλους τους τομείς,
- με τη διαμόρφωση νέων οικονομικών συνθηκών σε παγκόσμιο επίπεδο, στις οποίες προσαρμόζεται συνεχώς η πολιτική που ασκείται από κράτη, φορείς, οργανισμούς,
- με νέες οπτικές και τη διατύπωση και άλλων αρχών ως αναγκαίων να διέπουν την ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινωνιών, όπως αυτή της αειφόρου ανάπτυξης,

η εργασία αυτή θα ήθελε να επισημάνει, και να διερευνήσει, με βιβλιογραφική έρευνα, το νέο πλαίσιο μέσα στο οποίο οι έννοιες της διαχείρισης και ανάδειξης μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς και αρχαιολογικών χώρων αποκτούν άλλο νόημα.

Abstract

For decades, the management of cultural heritage monuments and archaeological sites was a purely state affair, with work carried out by a closed circle of scientists and administrative bodies. Archaeological science served both national identity purposes (national and cultural identity, cultural diplomacy) and the protection of cultural heritage treasures from human and natural disasters.

Today, this work aims to highlight and explore, through literature review, the new context in which the concepts of management and promotion of cultural heritage monuments and archaeological sites acquire new meaning. This shift is driven by:

- The broadening of scientific theoretical frameworks (interdisciplinarity): Incorporating diverse perspectives and methodologies in the study and management of heritage.
- The acquisition of new cognitive and technological tools, and the rapid development of digital technology, which is now penetrating all sectors: Transforming how heritage is documented, analyzed, interpreted, and presented.
- The formation of new economic conditions at a global level, to which the policies implemented by states, agencies, and organizations are constantly adapting: Influencing funding, resource allocation, and decision-making processes related to heritage management.
- New perspectives and the formulation of additional principles deemed necessary to govern the development of human societies, such as sustainable development: Integrating environmental, social, and economic considerations into heritage management practices.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τον μετανεοτερικό προβληματισμό που επηρέασε τη σύγχρονη σκέψη, το παρελθόν δε νοείται μόνον ως κάτι τετελεσμένο, σταθερό, αδιαμφισβήτητο αλλά, ταυτόχρονα, και ως κάτι που δεν μπορούμε να το πλησιάσουμε παρά μόνον μέσα από τις αντιλήψεις, τις ερμηνείες, τις παραστάσεις που έχουμε σήμερα. Οι απόψεις αυτές έχουν επηρεάσει θεωρητικά πεδία, όπως αυτά της αρχαιολογίας, ιστορίας και κοινωνικών επιστημών και έρχονται να συναντηθούν με έρευνες και πορίσματα της νευροψυχολογίας για την επιλεκτικότητα και την ενεργητική λειτουργία της μνήμης και τη διαμορφωτική της ικανότητα.

Αφού το μνημείο, λοιπόν, δεν ανήκει μόνο στο παρελθόν, αλλά συνεχίζει να βρίσκεται σε σχέση αλληλοδιάδρασης με το τοπίο και τον άνθρωπο, τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με τις λειτουργίες που μπορεί να επιτελέσει ακόμα, χρηστικές, μορφωτικές, αισθητικές, ιδεολογικές, οικονομικές προς όφελος της κοινωνίας.

Η σύγχρονη αντίληψη της προστασίας και αποκατάστασης των μνημείων διαμορφώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αι., όταν εκδηλώθηκε στη δυτική Ευρώπη ένα άλλο πνεύμα μνημειακής μέριμνας και προστασίας. Είχε προηγηθεί μια μακρά διαδικασία ωρίμανσης αντιλήψεων, που ξεκίνησε από την Αναγέννηση και κορυφώθηκε την εποχή του Διαφωτισμού. Στην Αναγέννηση τα μνημεία αντιμετωπίζονται ως πηγή έμπνευσης και έχουμε την έναρξη των πρώτων προσπαθειών συντήρησης. Επίσης, παράλληλα με τη σωρεία καταστροφών και την ωφελμιστική μεταχείριση των μνημείων, εμφανίζονται οι πρώτες τάσεις προστασίας και η συνειδητοποίηση της ανάγκης διατήρησης αρχαιοτήτων, κυρίως κινητών. Αυτές οι τάσεις οδήγησαν στη δημιουργία συλλογών και μουσείων, που, μαζί με τη θέσπιση νομοθεσιών για την προστασία τους, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην αναγνώριση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αργότερα, η συστηματική μελέτη του παρελθόντος με την ανάπτυξη της αρχαιολογίας και της ιστορίας, η άνοδος των εθνικών κρατών και η διαμόρφωση εθνικών ταυτοτήτων ενίσχυσε τη σημασία της στον 19^ο αιώνα.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται αυξανόμενη ευαισθητοποίηση του κοινού για τα αρχαιολογικά κατάλοιπα σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη, την οποία ακολούθησε η αυξανόμενη συνειδητοποίηση των ευθυνών, από πλευράς κρατών, για τη διαφύλαξη αυτών στο πλαίσιο του δημόσιου συμφέροντος. (Grima, 2017).

Θεωρίες και πρακτικές για την προστασία των μνημείων διαμορφώθηκαν μέσα από μεγάλες επεμβάσεις αποκατάστασης. Αναδεικνύεται έτσι η νεοκλασική αντίληψη προστασίας πρώτα στην Ιταλία, το δόγμα της ολικής στυλιστικής αποκατάστασης, κυρίως στη Γαλλία, και η αντίδραση στα παραπάνω, το anti-restoration κίνημα στην Αγγλία. Μέσα από την προοδευτική ωρίμανση των αντιλήψεων γύρω από την πολιτιστική κληρονομιά, τις διαρκείς συγκρούσεις μεταξύ αποκατάστασης και συντήρησης, τη σημασία της επιστημονικής προσέγγισης στην προστασία των μνημείων διατυπώθηκαν θεωρίες και κριτικές που οδήγησαν στη σύνταξη του πρώτου διεθνούς κανονιστικού κειμένου, την Χάρτα των Αθηνών το 1931 (Μαλλούχου, 2016).

Στον 20^ο αι. φτάνουμε στην ιδέα ότι το μνημείο που ανήκει στην ιστορία και στην παράδοση ενός λαού είναι πολιτιστικό αγαθό που εμφορείται από οικουμενικές αξίες και θεωρείται πλέον πανανθρώπινο αγαθό, που η κάθε κοινωνία οφείλει να διαφυλάξει και να παραδώσει στις επόμενες γενιές, όπως διατυπώνεται στην εισαγωγή της Χάρτας της Βενετίας.

Από την αρχαιότητα, αυτό που καθόριζε την αντιμετώπιση των αρχαιολογικών καταλοίπων ήταν κυρίως ωφελιμιστικοί λόγοι, υλικοί και ιδεολογικοί, και η αναγνώριση της χρηστικής αξίας των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του παρελθόντος.

Στην αρχαιοελληνική πρακτική συναντούμε συνεχώς αρχιτεκτονήματα πάνω σε θεμελιώσεις άλλων κτισμάτων που είτε καταστράφηκαν βίαια είτε υπέστησαν φυσικές φθορές. Τα νέα κτίσματα, σχεδιασμένα ξανά σύμφωνα με τις νέες ανάγκες, χρησιμοποιούσαν μερικώς ή ολικώς έτοιμο υλικό των ερειπίων. Ωστόσο, χώροι με λατρευτικό χαρακτήρα, ή συνδεδεμένοι με ιστορικά γεγονότα ή και μυθολογικές αφηγήσεις καταγωγής αντιμετωπίζονταν με σεβασμό. Η έννοια αυτής καθ' αυτής της συντήρησης δεν καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα, καθώς τα κατάλοιπα του παρελθόντος εύκολα περιέρχονταν στη διάθεση των σύγχρονων αναγκών και επιδιώξεων.

Στα ελληνιστικά χρόνια έρχεται μια βαθμιαία αλλαγή στην αντιμετώπιση των καταλοίπων του παρελθόντος, που συνεχίζεται σε βάθος χρόνου, στη ρωμαϊκή περίοδο. Θαυμάζεται όχι μόνο η υλική κληρονομιά αλλά όλες οι αξίες, κάνοντας τον ελληνικό πολιτισμό πρότυπο πολιτικής και κοινωνικής ζωής, πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας για τους ελληνιστικούς και τους επόμενους ρωμαϊκούς

χρόνους. Ο θαυμασμός αυτός οδήγησε σε επανάχρηση αρχαιολογικών καταλοίπων σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους με κίνητρο την προσωπική ή συλλογική καταξίωση, αλλά δεν εμπόδισε την καταστροφική λεηλασία μνημείων και πόλεων. Παράλληλα αναπτύχθηκε ένα ολόκληρο εμπορικό δίκτυο γύρω από κινητά αντικείμενα τέχνης.

Τους αιώνες που ακολούθησαν, μέχρι και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, η επαναχρησιμοποίηση οικοδομικού υλικού και συγκεκριμένων μελών (σπόλια) εξαπλώθηκε ως πρακτική τεχνική και εξελίχθηκε σε αισθητική τάση, που εκτιμά και επιδιώκει «...την ποικιλία (*varietas*), τη γραφική ακανονιστία, την πλούσια και πολυτελή διακοσμητική επικάλυψη...» (Μαλλούχου, 2016).

Τέλος, η εξάπλωση του Χριστιανισμού προσέφερε ένα πρακτικό αλλά και ιδεολογικό κίνητρο για τη μετατροπή αρχαίων κτηρίων και την αλλαγή της χρήσης τους σε χριστιανικούς ναούς, κάτι που μπορεί να επέφερε ριζικές αλλαγές ή καταστροφές αλλά συνετέλεσε και στην διάσωσή τους. Σε ιδεολογικό επίπεδο, με την αλλαγή χρήσης, επιδιώκεται η εξάλειψη του παγανισμού με τα στοιχεία του να αφομοιώνονται. Κάποτε τα κατάλοιπα του ειδωλολατρικού κόσμου συνδέονται με προλήψεις και δεισιδαιμονίες, πεποιθήσεις που θα ενισχυθούν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους (Μαλλούχου, 2016).

Το Βυζάντιο, που είχε διατηρήσει αδιάσπαστη την αίσθηση της συνέχειας από τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ενσωμάτωσε εύκολα τις αρχαιότητες ως κάτι οικείο και επέτρεπε την ελεύθερη χρήση και την ανάδειξή τους. Εκτιμούσαν την ποιότητα των υλικών και την τεχνική αρτιότητα, κίονες και μάρμαρα ήσαν ιδιαίτερα επιθυμητά, και, πολλές φορές, αρχιτεκτονικά μέλη χρησιμοποιούνταν ως αποτροπαϊκά σύμβολα, εξ αιτίας του φόβου για δαιμόνια που τάχα κατοικούν στα αρχαία ερείπια των ειδωλολατρών (Μαλλούχου, 2016). Παρόμοιες προσεγγίσεις συναντούμε και στη Δυτική Ευρώπη με ιδιαίτερα έντονα τα ιδεολογικά κίνητρα της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας, δηλαδή την καταξίωση που ζητούσαν μέσω της οικειοποίησης στοιχείων από τον ένδοξο ρωμαϊκό πολιτισμό.

Η ίδια περίπτωση αντιμετώπιση για τα κατάλοιπα του παρελθόντος συνεχίζεται και κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους, τόσο στο Βυζάντιο όσο και στη Δυτική Ευρώπη, κυρίως με ωφελιμιστικά κίνητρα για τη χρήση τους, που εξυπηρετεί στεγαστικές,

λατρευτικές, ή και αμυντικές ανάγκες. Η κατάρρευση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που συντελείται κατά τα τέλη του 6^{ου} και αρχές του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. επιφέρει, εκτός από καταστροφές και λεηλασίες αρχαιοτήτων, ερήμωση και εγκατάλειψη πόλεων, μεταλλαγή αστικών περιοχών σε αγροτικές, ανατροπή των πολιτιστικών αξιών και προτύπων από το χριστιανικό και μεσαιωνικό πνεύμα.

Πάντως, τόσο στη Δύση όσο και στο Βυζάντιο η πολιτιστική κληρονομιά της κλασικής αρχαιότητας είναι ανοίκεια και δύσκολη να κατανοηθεί. Το ενδιαφέρον, κυρίως φιλολογικό, στρέφεται περισσότερο στο ρωμαϊκό πνεύμα και μόνον μετά τον 11^ο αιώνα μ. Χ. το ενδιαφέρον και οι μελέτες για την αρχαιότητα αρχίζουν να πυκνώνουν, όταν στη Δύση άρχισε να αναδύεται ο νέος κόσμος που θα οδηγήσει στην Αναγέννηση (Μαλλούχου, 2016)

Επί τουρκοκρατίας τα αρχαία κατάλοιπα χρησιμοποιήθηκαν από τους κατακτητές προς δικό τους όφελος, από τη χρήση οικοδομικού υλικού για ασβεστοποιήσεις και λιθολογήσεις για ανεγέρσεις τζαμιών ή αμυντικών και κοινωφελών έργων, έως τα πολιτικά οφέλη και τα ανταλλάγματα που είχαν μετά από παραχωρήσεις αρχαιοτήτων σε ξένους Ευρωπαίους. Περισσότερο αντιμετωπίστηκαν μάλλον με αδιαφορία, παρά καταστράφηκαν συστηματικά. Από τον 17^ο αι. έγινε έντονο το ενδιαφέρον για τις ελληνικές αρχαιότητες. Αυξάνεται το ρεύμα των περιηγητών, των καλλιτεχνών, επιστημόνων και μελετητών, πρεσβευτών και άλλων με καθαρό οικονομικό κίνητρο, που συρρέουν στον ελλαδικό χώρο, είτε από προσωπικό ενδιαφέρον είτε ως εντολοδόχοι βασιλέων και ευγενών όλης της Ευρώπης, με ένα στόχο την απόκτηση γνώσης γύρω από τις αρχαιότητες και άλλο στόχο την απόκτησή τους. Τον 18^ο αι. ο Winckelmann με το θεωρητικό του έργο, όπως πραγματεύεται στο βιβλίο του, *Ιστορία της Τέχνης της Αρχαιότητας* αναγνώρισε και καθιέρωσε τις αισθητικές αξίες και τη σημασία των ελληνορωμαϊκών αρχαιοτήτων, ορίζοντας την επιστημονική μέθοδο, τι είναι αρχαιολογία και ποια η σημασία της. (Κόκκου, 1977).

A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

A.1 Πολιτιστική Κληρονομιά

Η διαμόρφωση της έννοιας της πολιτισμικής κληρονομιάς συμβαδίζει με την ισχυροποίηση των εθνικών κρατών το 18^ο και 19^ο αιώνα. Η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση και η κοινωνική διαφοροποίηση αλλάζουν τις μέχρι τότε απόψεις για τα «απομεινάρια» του παρελθόντος που συναντώνται στη σύγχρονη ζωή και η αρχαιότητα, καθώς απομακρύνεται από το παρόν, αναδιατυπώνεται ως «πολιτιστική κληρονομιά», η οποία αφορά σε σημαντικά υλικά και άυλα κατάλοιπα που πρέπει να προστατεύονται και να ερευνώνται, προκειμένου να διατηρείται η συμβολική σημασία του ανήκειν και της υπερηφάνειας ενός έθνους (Lekakis, 2020).

Σύμφωνα με το 1^ο Άρθρο της Σύμβασης της UNESCO του 1972 ως «πολιτιστική κληρονομιά» ορίζονται τα έργα της φύσης και του ανθρώπου ή ο συνδυασμός και των δύο, τα οποία έχουν παγκόσμια αξία, ιστορική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική άποψη και έχουν εξαιρετική σημασία για την τέχνη και την επιστήμη¹.

Από ανθρωπολογική άποψη η σύνδεση του ανθρώπου με την ιστορία του διαμορφώνει και διατηρεί τη μνήμη ενός λαού ή μιας κοινότητας. Η πολιτιστική κληρονομιά, ως σύνολο υλικών και πνευματικών έργων, αποτελεί το αποτύπωμα της δημιουργίας του ανθρώπου στο χρόνο και στο χώρο (Χελιώτη & Περδικογιάννη, 2016).

Έργα τέχνης και ιστορικά ντοκουμέντα αποτελούν για κάθε κοινωνία περιουσιακό στοιχείο για τη διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας των ατόμων (Λάββας, 2002). Ένας λαός προβάλλει ένα μέρος αυτής της ταυτότητας στα μνημεία του, τα οποία θεωρεί ότι αντικατοπτρίζουν αυτό που τον καθορίζει και τον ξεχωρίζει και ότι αποτελούν μέρος της κοινής μνήμης που τον ενώνει και τον συγκροτεί. Τα μνημεία, ως εκφάνσεις του συλλογικού όλου, δημιουργούν μια κοινή και αναμνηστική εμπειρία που ενισχύει την εθνική ταυτότητα. Γι αυτό άλλωστε έχει συμβεί στο παρελθόν αλλά και πρόσφατα η συνειδητή επιδίωξη να εξαφανιστούν θεμέλια του

¹ CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972

παρελθόντος, προκειμένου να καταστραφεί η εθνική και θρησκευτική ρίζα ενός λαού (Λάββας, 2002).

Απ' την άλλη, ακριβώς επειδή η πολιτιστική κληρονομιά μας παρέχει τους πνευματικούς και συναισθηματικούς μηχανισμούς με τους οποίους κατανοούμε την ταυτότητά μας και την πολιτιστική μας συνέχεια, ως μια υπενθύμιση από πού προερχόμαστε, ποιοι είμαστε, τι επιθυμούμε να γίνουμε, είναι και ένας τρόπος ενημέρωσης των λοιπών κοινοτήτων για αυτές τις πολιτισμικές συνθήκες. Οριοθετώντας αυτό που συνιστά τη μοναδική μας ομοιότητα ορίζει και κατανοεί τη διαφορετικότητα και έτσι συμβάλλει στην προώθηση της ανεκτικότητας μεταξύ των πολιτισμών (Sullivan & Mackay, 2012).

Η πολιτιστική κληρονομιά αντιμετωπίζεται εν γένει με τρόπο που να ευνοεί τη διατήρηση, προστασία, παρουσίαση και μετάδοση της στις μελλοντικές γενιές. Στη Σύμβαση της UNESCO (1972) ορίζεται ότι κάθε μέλος οφείλει, είτε με δικούς του πόρους ή μέσω διεθνών συνεργασιών, να κάνει ό, τι μπορεί για τους σκοπούς αυτούς. Στον ορισμό της Σύμβασης, εκτός των άλλων, συμπεριλαμβάνονται και οι αρχαιολογικοί χώροι, ως χώροι παγκόσμιας αξίας.

Στη χώρα μας η χρήση και η αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων έχει αποτελέσει αντικείμενο ενός πολυσχιδούς προβληματισμού, θεωρητικού, πολιτικού, επιστημονικού και ένα μεγάλο μέρος είχε επικεντρωθεί σε ζητήματα αντίληψης των αρχαιοτήτων και του ρόλου τους στη διαμόρφωση ταυτότητας. Στις σημερινές συνθήκες όλο και μεγαλύτερης εγγύτητας σε όλους τους τομείς παγκοσμίως, που η βιώσιμη διαχείριση και η χρήση πολιτιστικών πόρων προωθείται διεθνώς ως πρωταρχικός κοινωνικός και οικονομικός στόχος, δημιουργείται μια σειρά από αιτήματα και πρακτικά ζητήματα πέρα από αυτήν την αντίληψη. (Χαμηλάκης Γιαλούρη 1996)

A.2 Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει εργαλεία και πρακτικές από τη διοίκηση επιχειρήσεων και τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος (Lekakis, 2020). Πρόκειται ήδη για ένα πολιτικά, πολιτισμικά και τεχνικά οργανωμένο σύνολο δραστηριοτήτων, που μπορεί να συμβάλει στον περεταίρω επαναπροσδιορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Λεκάκη (2015) η διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς αφορά σε έναν «υβριδικό επιστημονικό κλάδο, που ασχολείται με την αντίληψη που έχουμε για τα αρχαία και τα νεότερα υλικά και άυλα κατάλοιπα και τις αποφάσεις που λαμβάνουμε σχετικά με το παρόν και το μέλλον τους, την τεκμηρίωση των αποφάσεων αυτών και την υλοποίηση τους».

Σύμφωνα με τον Πούλιο (2015) διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς είναι «η ολοκληρωμένη προστασία, με τρόπο συστηματικό και διεπιστημονικό και μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, του υλικού της κληρονομιάς, καθώς και των αξιών που αυτή η κληρονομιά εκφράζει, ως απόρροια της σύνδεσής της με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο».

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δε σημαίνει απαραίτητα και μόνον τη μετατροπή μνημείων και πολιτιστικών αγαθών σε μουσεία ή εκθέματα. Αυτό που περιλαμβάνει μια τέτοια προστασία είναι η διατήρηση, η χρήση και η προώθησή τους με τρόπο που θα επιτρέψει στις μελλοντικές γενιές να απολαμβάνουν και να επωφελούνται από αυτές (Παυλογεωργάτος, 2003), καθώς και ένας τρόπος σωστής και προσεκτικής διαχείρισης.

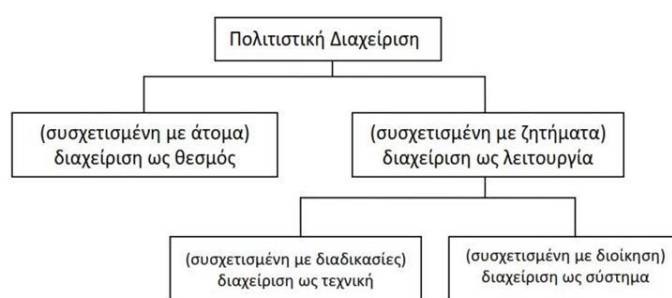
Κατ' άλλους η διαχείριση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς σημαίνει διατήρηση της αυθεντικότητας των μνημείων, αποφυγή των μεταβολών και παράδοση στην επόμενη γενιά ενός πολιτιστικού μνημείου, όσο γίνεται, αναλλοίωτου (Λάββας, 2003). Στη Χάρτα της Βενετίας γίνεται αναφορά στην αυθεντικότητα των μνημείων, δηλαδή στην υλική και μορφική πιστότητα των μνημείων και του περιβάλλοντός τους. Αλλά σήμερα, που προστατεύονται ιστορικοί τόποι, φυσικά τοπία, παραδοσιακοί οικισμοί, άυλη πολιτιστική κληρονομιά, δημιουργείται η ανάγκη να ορισθούν νέα κριτήρια για την αυθεντικότητα.

Η Διακήρυξη περί Αυθεντικότητας (Nara Document on Authenticity) που υπογράφηκε στη Nara της Ιαπωνίας το 1994 αναγνωρίζει ως αυθεντικότητα και το να διαγωνιστούν χρήσεις και λειτουργίες ενός μνημείου, το να διασωθούν τεχνογνωσία και τεχνοτροπίες κατασκευαστικών τεχνικών, καθώς επίσης και το να επιβιώνουν τελετουργικές εθιμικές ανθρώπινες δράσεις. Η ανάγκη της διεύρυνσης της έννοιας της αυθεντικότητας δημιουργήθηκε αφ' ενός με τη διαπίστωση ότι άλλες κοινωνίες εκτός από τις δυτικοευρωπαϊκές διατηρούν με διαφορετικό τρόπο το παρελθόν και τα

μνημεία τους στο σήμερα και αφ' ετέρου με τον εντοπισμό βασικών υλικοτεχνικών διαφορών. Η διακήρυξη της Νάρα αναγνωρίζει ότι η αυθεντικότητα υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνεται με διάφορα κριτήρια, προσαρμοσμένα στο πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο ανήκουν.

Σήμερα ένας κύριος σκοπός της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η «διαφύλαξη και ενίσχυση της σύνδεσης της κοινωνίας με αυτήν την κληρονομιά». (Πούλιος, 2015).

Η διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς είναι μία δυναμική διαδικασία και αποτελεί ένα πολυθεματικό πεδίο, μέσα στο οποίο εξετάζονται ποικίλα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία και περιλαμβάνει τόσο θεωρητικές όσο και πρακτικές εφαρμογές.

Πίνακας 1 Πολιτιστική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη, (Ε. Μπιτσάνη, 2004, 92)

Λόγω της πολυπλοκότητας του επιστημονικού πεδίου της διαχείρισης απαιτείται διεπιστημονική προσέγγιση και συνεργασία διαφόρων ειδικοτήτων, που μετέχουν σε αυτήν, με μοναδικό και κύριο στόχο την αποτελεσματική διαχείριση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Πούλιος, 2015). Ενδεικτικά αναφέρονται τομείς όπως η αρχαιολογία, αρχιτεκτονική και πολεοδομία, ιστορία και ιστορία τέχνης, οικονομικές και τουριστικές επιστήμες, κοινωνικές επιστήμες και επιστήμες του μάρκετινγκ και της εκπαίδευσης.

Αυτό σημαίνει πως η Πολιτιστική Διαχείριση δεν είναι μονομερής υπόθεση, αλλά σημαντική και απαραίτητη είναι η δημιουργία μιας διεπιστημονικής ομάδας εργασίας. Σύμφωνα με σύγχρονες απόψεις, ένας διαχειριστής πολιτιστικών πόρων με

τις κατάλληλες δεξιότητες στο κέντρο αυτής της διαδικασίας θα μπορούσε να συμβάλει αποτελεσματικά (Sullivan & Mackay, 2012) προκειμένου να αξιοποιηθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο όλο αυτό το ευρύ φάσμα ενεργειών και δράσεων, που αποβλέπουν ταυτόχρονα σε πολλά πράγματα, όπως συντήρηση, διαφύλαξη, νομοθεσία, ανάδειξη, προβολή, κοινωνική και οικονομική αξιοποίηση μνημείων και αρχαιολογικών χώρων.

Εκτός των άλλων, η πολιτιστική διαχείριση αφορά σε μεγάλο βαθμό στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το τι πρέπει να διατηρήσουμε και με ποιο τρόπο. Όπως σε κάθε διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι σκόπιμο να υπάρχει ένα αναλυτικό εργαλείο, που επιτρέπει τον καθορισμό και τη σαφή αιτιολόγηση των συνθηκών βάσει των οποίων ενεργούμε (Marti, 2005).

Γι αυτό και αντικείμενο της διαχείρισης θεωρούνται και οι Αξίες, οι οποίες αφορούν στις αξίες που αποδίδονται στα μνημεία και πολιτιστικά αγαθά από τις ομάδες ενδιαφέροντος, τα άτομα, δηλαδή, που σχετίζονται, περιστασιακά ή μόνιμα, με κάποιον τρόπο με αυτά.

A.3 Αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η πρόταξη διαφορετικών αξιών κατά την αξιολόγηση πολιτιστικών πόρων δημιουργεί και διαφορετικές αντιλήψεις για τη διαχείρισή τους. Η μία είναι περισσότερο προσανατολισμένη στην οικονομική αξία, ενώ η άλλη τονίζει ταυτόχρονα και την κοινωνική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η προσέγγιση της πρώτης μπορεί να χαρακτηριστεί ως εκμετάλλευση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η κοινωνική προσέγγιση ως χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Palumbo, 2006).

Η εκμετάλλευση των πολιτιστικών πόρων, παρά το οικονομικό της πλεονέκτημα, ενδέχεται να μην είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα, καθώς απαιτούνται συνεχείς επενδύσεις για λόγους ανταγωνισμού, για αυτό και το κράτος στρέφεται στην αρωγή του ιδιωτικού κεφαλαίου με τη μορφή χορηγιών, την ίδρυση υποστηρικτικών ΜΚΟ ή την παραχώρηση διαφόρων υπηρεσιών, όπως έκδοση εισιτηρίων, εστιατόρια, πωλητήρια, υπηρεσίες ασφάλειας. Από την άλλη η χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να είναι βιώσιμη, καθώς προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινότητας, αλλά και τις συμπράξεις του κράτους με τον ιδιωτικό τομέα στη

διαδικασία προστασίας, διατήρησης και διαχείρισης πολιτιστικών αγαθών (Palumbo, 2006).

Σε μια προσπάθεια να συγκριθούν οι δύο αυτές έννοιες συνοψίζονται παρακάτω οι βασικές διαφορές τους. (Palumbo, 2006):

- Η πρώτη επιδιώκει την οικονομική απόδοση, η δεύτερη εξετάζει τον ευρύτερο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει αυτό που ονομάζεται πολιτιστική κληρονομιά στην κοινωνία, χωρίς να περιορίζεται σε οικονομικούς όρους.
- Η πρώτη εντοπίζει μια βασική αξία, αισθητική ή ιστορική και την εμπορεύεται, προκειμένου να προωθήσει τον τόπο, η δεύτερη εξισορροπεί όλες τις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς και τις αφήνει να καθορίσουν την αξία του τόπου.
- Η πρώτη απομονώνει την τοποθεσία από το περιβάλλον της, καθώς δε βλέπει τον πόρο ενωτικά, διακόπτοντας έτσι την πολιτιστική σχέση που έχει με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον, ενώ η δεύτερη βλέπει τον τόπο στο ευρύτερο φυσικό και κοινωνικό του πλαίσιο.
- Η πρώτη χρειάζεται συνεχείς επανεπενδύσεις όσον αφορά νέες υποδομές, για να καθορίσει την επιτυχία με βάση τον αριθμό των επισκεπτών και την άμεση οικονομική απόδοση, ενώ η δεύτερη δημιουργεί τα μέσα για τη διατήρησή της, καθώς εξισορροπεί τα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη στην ευρύτερη πολιτιστική σφαίρα μιας κοινότητας, η οποία «κατέχει» τον πόρο, όχι με την νομική έννοια, αλλά με κοινωνικό τρόπο.

Γι αυτό αναζητούνται τρόποι να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος τους στην κοινωνική συνείδηση χωρίς να εγείρονται ανησυχίες για την αυθεντικότητα των αρχαιολογικών κατάλοιπων. Από την άλλη, επειδή οι αξίες και οι μνήμες δεν είναι αναλλοίωτες, διεκδικείται το δικαίωμα του κοινωνικού συνόλου να προσδίδει νέες αξίες, αξίες χρήσεις κλπ, ώστε να μη καταλήξουν τα κατάλοιπα του παρελθόντος απολιθώματα αποκομμένα από τη σύγχρονη ζωή. Ο ρόλος της παιδείας, η διάδοση της επιστημονικής έρευνας στον κόσμο, η συνάντηση των ειδικών με τους μη ειδικούς, είναι όροι απαραίτητοι για τη διαμόρφωση κριτηρίων και αξιών πέραν των οικονομικών.

Για την αποτελεσματική διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όλες οι αξίες που αφορούν ένα αγαθό πρέπει να είναι εύκολα κατανοητές και να λαμβάνονται υπόψη

κατά τη λήψη αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα. Οι άνθρωποι αποδίδουν αξία στην πολιτιστική τους κληρονομιά με ποικίλους τρόπους και συχνά υπάρχουν διαφορές στον τρόπο με τον οποίο οι ειδικοί βρίσκουν νόημα σε κάποιον πόρο σε σχέση με το ευρύ κοινό. Από τη μια το κέντρο βάρους βρίσκεται στην αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς καθαυτής και από την άλλη στις κοινωνικές της αξίες (Avrami, Macdonald, Mason & Myers, 2019).

Αναλυτικότερα, αξίες που αποδίδονται στην πολιτιστική κληρονομιά αναφέρονται (Πούλιος, 2015) οι:

Επιστημονική Ιστορική	Σπανιότητας Παλαιότητας	Εθνική Τοπική	Θρησκευτική Αισθητική	Οικονομική Τουριστική	Χρηστική Νέας χρήσης
--------------------------	----------------------------	------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

Παρ' όλο που οι αξίες έχουν κεντρική θέση στη λήψη αποφάσεων για τη διατήρηση, δεν αποτελούν τον μοναδικό παράγοντα που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Αυτό, διότι οι αξίες δεν είναι σταθερές, αλλά υποκειμενικές και εξαρτώμενες. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να κατανοούνται σε σχέση με την ομάδα που προσδίδει την αξία αλλά και σε σχέση με τη φυσική και κοινωνική ιστορία του τόπου του πόρου (Avrami, Macdonald, Mason & Myers, 2019).

Συνοπτικά οι αξίες ενός μνημείου, όπως τις παραθέτει ο Deeben, για να αποφασιστεί τι θα διατηρηθεί και θα προστατευτεί ώστε να παρθούν αποφάσεις:

Αξίες	Κριτήρια
Αντίληψη (Perception)	Αισθητική Αξία (Aesthetic value) Ιστορική Αξία (Historical value)
Φυσική ποιότητα (Physical quality)	Ακεραιότητα (Integrity) Διατήρηση (Preservation)
Εγγενής ποιότητα (Intrinsic quality)	Σπανιότητα (Rarity) Δυναμική Έρευνας (Research potential) Ομαδική Αξία (Group value) Αντιπροσωπευτικότητα (Representativity)

Πίνακας 2 Αξίες και κριτήρια στη διαδικασία της αξιολόγησης (Deeben, 1999,181)

Καθώς οι αξίες δεν μπορούν να μετρηθούν αντικειμενικά, καθίσταται δύσκολη η δημιουργία ξεκάθαραυ πλαισίου, προκειμένου να διευκολυνθεί η αξιολόγηση και η ενσωμάτωση τους στο σχεδιασμό διατήρησης και διαχείρισης πολιτιστικών αγαθών.

Υπάρχουν τόσο διαφορετικά είδη αξιών, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους είναι τόσο πολύπλοκες, ενώ συχνά βρίσκονται σε σύγκρουση, που είναι απαραίτητος ένας συμφωνημένος τρόπος χαρακτηρισμού των διαφόρων τύπων αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς προκειμένου να υπάρξει ένας αποτελεσματικός τρόπος αντιμετώπισης (Mason, Low, Mourato, Mazzanti, Satterfield & Throsby, 2002).

A.4 Πολιτισμικό Τοπίο

Ο «χώρος» και ο «τόπος» δεν είναι δύο έννοιες ακριβώς ίδιες. Ο χώρος, έννοια περισσότερο αφηρημένη από τον τόπο, αναφέρεται σε μια φυσική πραγματικότητα. Ο χώρος όμως φιλοξενεί τη μνήμη, και αυτή τον καθιστά τόπο. Η σχέση της μνήμης, ατομικής και συλλογικής, με το χώρο είναι άρρηκτη. Μνήμες μπορούν να υπάρξουν μόνο μαζί με την εμπειρία ενός χώρου (Σταυρίδης, 2006). Αυτό που ξεκινά ως αδιαμόρφωτος χώρος γίνεται τόπος, όταν αποκτά για μας συναισθηματική αξία/όταν οι εμπειρίες μας του δίνουν αξία και οντότητα.

Το τοπίο είναι ένα προσδιορισμένο μέρος ενός τόπου. Ένα μέρος που το προσδιορίζει η αισθητηριακή αντίληψη της όρασης ή η κατασκευή μιας εικόνας (Μωραΐτης, 2012) Άλλοτε εκλαμβάνεται ως θέαμα, προϊόν δηλαδή μιας οπτικής εμπειρίας, άλλοτε ως μία φυσική οντότητα ή ακόμα με τη θέα την ίδια. (Τερκενλή, 1996). Είτε πρόκειται για μια κατασκευασμένη ζωγραφική απεικόνιση ή λογοτεχνική περιγραφή ή εικόνα που παράγει η οπτική αντίληψη ενός ανθρώπου που κοιτάζει, ο άνθρωπος είναι απαραίτητος για την ύπαρξη της έννοιας του τοπίου είτε ως απλός θεατής είτε ως ενεργός κατασκευαστής (Τρατσέλα, 2012). *«Το περιβάλλον είναι ένα δεδομένο, ένα τμήμα της πραγματικότητας, το οποίο απλά υπάρχει, σε αντιπαράθεση με το τοπίο, το οποίο είναι ένα προϊόν της ανθρώπινης νόησης»* (Tuan, 1977).

Συχνά η έννοια του τοπίου ταυτίζεται με το περιβάλλον, φυσικό, δομημένο, κοινωνικό. Η έννοια του τοπίου συνδέεται με τμήματα του περιβάλλοντος, που χαρακτηρίζονται οπτικά από φυσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. (Freitas, 2003).

Αυτή η έννοια του τοπίου, που το ορίζει ως ένα ετερογενές τμήμα χώρου με εμφανή τη σχέση μεταξύ φυσικών και πολιτισμικών διεργασιών πλησιάζει εννοιολογικά περισσότερο τον ορισμό που έχει δοθεί στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο (European Landscape Convention). Εδώ το τοπίο προσδιορίζεται ως *«η περιοχή, όπως αυτή προσλαμβάνεται από τους ανθρώπους, της οποίας ο χαρακτήρας*

είναι αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών ή/και ανθρωπογενών παραγόντων». Θεωρείται αναπόσπαστο συστατικό του ανθρώπινου περιβάλλοντος και αποτελεί πολιτιστική και φυσική κληρονομιά των ανθρώπων που θεμελιώνει την ταυτότητά τους.

Σύμφωνα με την ELC το τοπίο αποτελεί σημαντικό μέρος της ποιότητας ζωής των ατόμων σε αστικές περιοχές, στην ύπαιθρο, σε υποβαθμισμένες περιοχές, σε περιοχές αναγνωρισμένες ως εξαιρετικού κάλλους, αλλά και σε περιοχές χωρίς ιδιαιτερότητες. Σε συζητήσεις γύρω από τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά και σε διεθνή συνέδρια, όπως της IFLA στην Ιαπωνία το 1986, αναγνωρίστηκε η πολιτιστική αξία του τοπίου ανεξάρτητα από την ιστορικότητά του ή την αρχαιολογική του αξία. Ως πολιτισμικό τοπίο θεωρείται πλέον ο χώρος όπως διαμορφώνεται από τη φύση και τον άνθρωπο μέσα στο χρόνο (Αμερικανικό Ινστιτούτο Ερευνών SI).

Πίνακας 3 Σχηματικά οι διαμορφώσεις του πολιτισμικού τοπίου (Κοζυράκη,2006,327)

Η προστασία του τοπίου αφορά σε δράσεις που αποσκοπούν στη διατήρηση και συντήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, που προέρχονται από τη φυσική του διαμόρφωση και την ανθρώπινη επέμβαση. Μέσω της αλληλεπίδρασης φυσικών και πολιτισμικών δυνάμεων το τοπίο αλλάζει. Η αναγνωσιμότητα του τοπίου και η ικανότητα αφήγησης της ιστορίας ενός τόπου ενισχύει τη συνολική αξία, διαμορφώνει συλλογική και κοινωνική ταυτότητα, επηρεάζει τις πολλαπλές σχέσεις που έχει ο άνθρωπος με το αισθητό περιβάλλον του και το συμβολικό του νόημα. Με δεδομένο ότι το πολιτιστικό τοπίο δημιουργείται από τον άνθρωπο στο φυσικό περιβάλλον, οι υλικές και άυλες αξίες του προϋποθέτουν τέτοια διαχείριση, ώστε να διατηρούνται και να μεταδίδονται.

Ακριβώς λόγω των αποτυπώσεων της ανθρώπινης ζωής στο φυσικό περιβάλλον, το πολιτισμικό τοπίο, όπως αυτό διαμορφώθηκε από τις κάθε είδους ανθρώπινες

δραστηριότητες, που συνέβαιναν επί σειρά χρονικών περιόδων, αποτελεί αντικείμενο μελέτης και προστασίας σε κάθε αρχαιολογική εργασία.

A.5 Αρχαιολογική κληρονομιά και Αρχαιολογικός χώρος

Οι αρχαιολογικοί χώροι, είτε βρίσκονται στην στεριά, τη θάλασσα, τις λίμνες ή ποτάμια, ορίζονται ως οι περιοχές που φιλοξενούν (ακόμη και ως ενδείξεις) αρχαία μνημεία, οικιστικά σύνολα ή νεκροταφεία, από αρχαιολογικούς χρόνους έως και το 1830. Μαζί με τον απαραίτητο περιβάλλοντα χώρο, ώστε τα σωζόμενα μνημεία να αποτελούν μια αρμονική ενότητα από ιστορική, αισθητική και λειτουργική άποψη (Τασούλα, 2016).

Αρχαιολογικός νοείται ο χώρος στον οποίο συναντώνται τεκμήρια παρελθοντικών εποχών. Οι αρχαιολογικοί χώροι μπορεί να διαφέρουν ως προς τις διαστάσεις, από μεμονωμένα μνημεία έως ολόκληρες πόλεις, την ιστορική περίοδο, την τοποθεσία, εντός αστικών περιοχών ή εκτός, στην επιφάνεια ή κάτω του εδάφους ή κάτω από νερό. Η πλειονότητα αντιπροσωπεύεται από κατάλοιπα προς παρατήρηση και μελέτη, ενώ άλλοι μπορούν ακόμη να εκπληρώσουν τη λειτουργία για την οποία είχαν αρχικά κατασκευαστεί, ελληνορωμαϊκά θέατρα, ή, σύμφωνα με άλλες απόψεις, να προσαρμοστούν σε νέες δημόσιες λειτουργίες (Lauria, 2017).

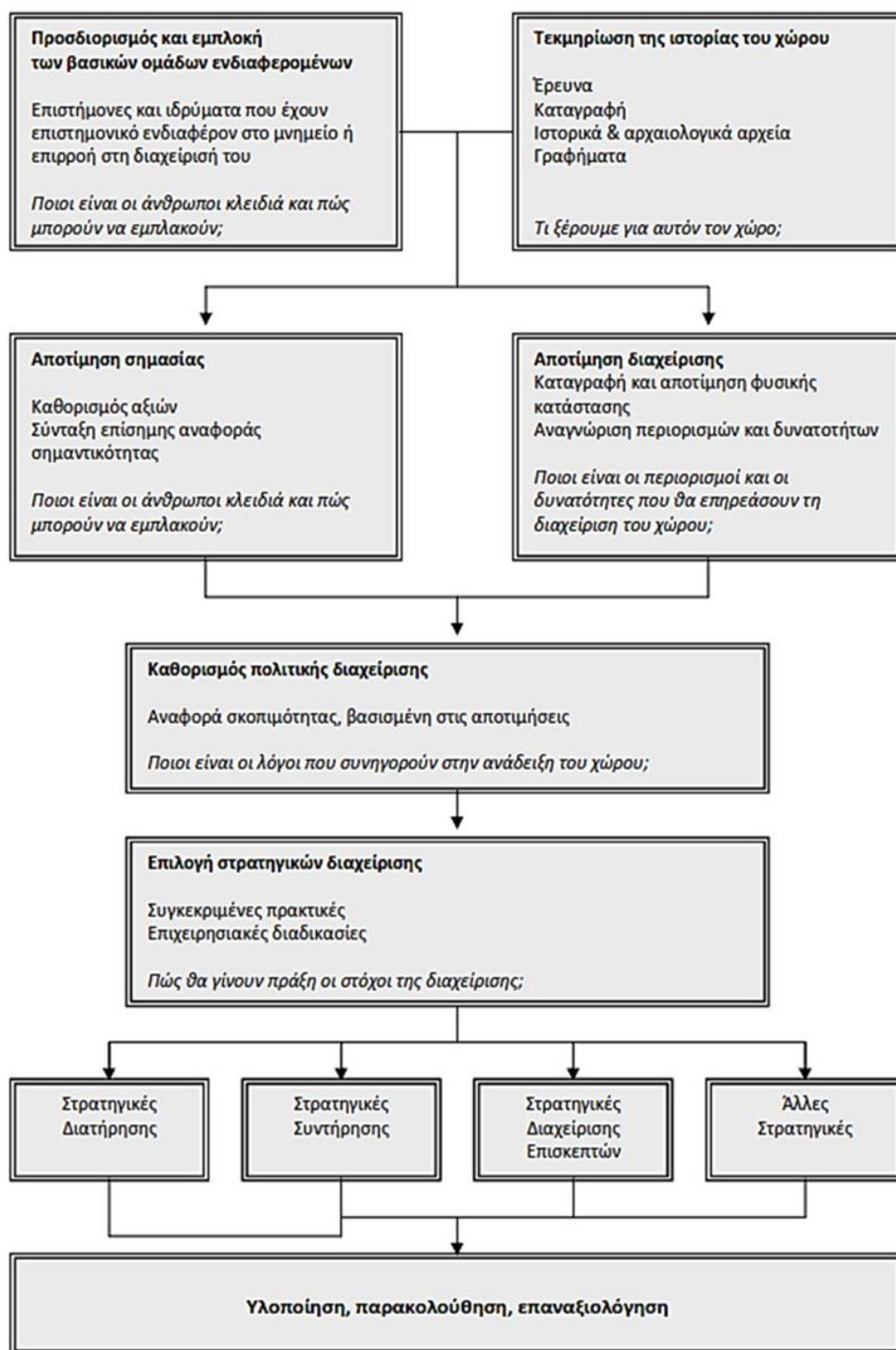
Οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν μνημεία και, σύμφωνα με το άρθρο 1 της Χάρτας της Βενετίας, τα μνημεία μαρτυρούν έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια εξέλιξη, ένα ιστορικό γεγονός και δεν αναφέρονται μόνο σε σπουδαίες καλλιτεχνικές δημιουργίες αλλά και σε ταπεινά έργα που απέκτησαν πολιτιστική σημασία διαχρονικά (ICOMOS Council on Monuments and Sites, 1964).

Σύμφωνα με το 1^ο άρθρο της Διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής για τη Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (International Scientific Committee on Archaeological Heritage Management ICAHM) «η αρχαιολογική κληρονομιά είναι το τμήμα της υλικής κληρονομιάς για το οποίο οι αρχαιολογικές μέθοδοι παρέχουν πρωτογενείς πληροφορίες, περιλαμβάνει όλα τα κατάλοιπα της ανθρώπινης ύπαρξης, και αποτελείται από χώρους που σχετίζονται με όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, ερείπια κάθε είδους (συμπεριλαμβανομένων των υπόγειων και υποθαλάσσιων χώρων) μαζί με όλο το κινητό πολιτιστικό υλικό που συνδέεται με αυτά».

Σήμερα το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο για τη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς έχει επεκταθεί πέρα από την πρακτική της φυσικής διατήρησης και του ιστορικού της ρόλου. Η διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς γίνεται αντιληπτή πλέον ως μία συνολική και προληπτική διαδικασία, που περιλαμβάνει τη φυσική διατήρηση και ταυτόχρονα την αντιμετώπιση πρακτικών ζητημάτων, όπως η άυλη αξία της, το κοινωνικό πλαίσιο, η οικονομική αξία, η λειτουργία του χώρου, η διαχείριση των επισκεπτών, ο εναλλακτικός τουρισμός, η βιώσιμη ανάπτυξη. (Sullivan & Mackay, 2012). Καλείται, δηλαδή, αυτή η διαχείριση να αναδείξει την πολιτιστική ανάπτυξη ως προϋπόθεση μιας ανάπτυξης, κοινωνικής και οικονομικής, με ανθρώπινο πρόσωπο.

Η αναγνώριση των πολλαπλών αξιών των αρχαιολογικών χώρων και του ποικίλου φάσματος των ζητημάτων διαχείρισης, καθιστά τη φροντίδα τους ολοένα και πολυπλοκότερη (Sullivan & Mackay, 2012). Η φυσική διατήρηση είναι μόνο ένα μέρος της διαδικασίας της μακροπρόθεσμης διατήρησης των αρχαιολογικών χώρων. Η ιστορική, καλλιτεχνική και επιστημονική αξία, οι αξίες σε επίπεδο εκπαίδευσης, κοινότητας, τοπικής ταυτότητας, πρέπει όλες να αποδίδονται και να διερευνώνται σε έναν αρχαιολογικό χώρο, πολύτιμο κοινωνικό και οικονομικό πόρο για μια κοινότητα. (Lauria, 2012).

Ο ευρύτετος ορισμός του «αρχαιολογικού χώρου» συμπεριλαμβάνει όλους τους τόπους με αρχαιολογικά κατάλοιπα, από εκτεταμένα τοπία, χώρους με μνημειώδη αρχιτεκτονήματα, ή ταπεινά ερείπια, απλά αρχαιολογικά θραύσματα και ταπεινά ευρήματα με σημαντικές όμως ανθρωπολογικές και περιβαλλοντικές πληροφορίες, χώρους στο αστικό τοπίο ενταγμένους στον ιστό της πόλης με σύγχρονες αναπλάσεις ή αποκομμένους με απλή περιγραφή, χώρους στην ύπαιθρο χώρα, περισσότερο ή λιγότερο κοντά σε οικιστικά περιβάλλοντα. Αυτό σημαίνει και τη διαφορετική διαχειριστική προσέγγιση που απαιτεί η κάθε περίπτωση.

Πίνακας 4 Μοντέλο δράσης για την ολοκληρωμένη διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου (Sullivan 1995, 17)

B. Αναφορά σε θεσμικά κείμενα και φορείς

Τα αλληπάλλληλα διεθνή κείμενα, οι χάρτες και οι συμβάσεις, που διατυπώνονται κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, σε συνδυασμό με τις εθνικές διατάξεις και τους νόμους που συμπληρώνονται και νομοθετούνται από κάθε χώρα, αποτελούν την πεμπτουςία της σύγχρονης προστασίας των πολιτιστικών αγαθών (Λάββας, 2002), έχοντας ως κύριο στόχο τη διατήρηση της ισορροπίας στη σχέση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος.

Στο κεφάλαιο αυτό, αναφέρονται με χρονολογική σειρά τα σχετικά ευρωπαϊκά και διεθνή θεσμικά κείμενα αναφορικά με την προστασία των πολιτισμικών αγαθών που έχουν χωρική υπόσταση, δηλαδή των ακίνητων μνημείων και χώρων, όπως αρχαιολογικών χώρων, αρχιτεκτονικών και ιστορικών τόπων, αλλά και ιστορικών αστικών τοπίων, ενώ αναφέρονται συνοπτικά ο σκοπός αυτών των κειμένων, καθώς και τα σημαντικότερα σημεία αυτών.

Η πρώτη φορά που εκδηλώνεται ενδιαφέρον για την προστασία των μνημείων είναι τη δεκαετία του 1930, ενώ ταυτόχρονα η προστασία αυτή λαμβάνει διεθνοποιημένο χαρακτήρα. Εμφανίζεται μία σειρά μη δεσμευτικών συστάσεων αλλά και συμβάσεων με δεσμευτικό χαρακτήρα αναφορικά με τις στρατηγικές και πολιτικές προστασίας μνημείων και χώρων.

B.1 Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις

Η Χάρτα των Αθηνών είναι ένα θεμελιώδες έγγραφο που εκπονήθηκε για την προώθηση της σύγχρονης πολιτικής διατήρησης και αποκατάστασης των ιστορικών μνημείων. Υιοθετήθηκε κατά το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων, το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1931 υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών.

Είναι μάλλον το πρώτο πανευρωπαϊκό κανονιστικό κείμενο που ασχολείται με την αρχαιολογική προστασία. Το συνέδριο κάλυψε ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων, όπως η προστασία των μνημείων, διοικητικά και νομοθετικά μέτρα, αισθητική αναβάθμιση, αποκατάσταση των μνημείων από φθορές, τεχνικές αποκατάστασης, αλλά και θέματα διεθνούς συνεργασίας.

Σύμφωνα με ορισμένα άρθρα της Χάρτας των Αθηνών, η συντήρηση και αναστήλωση των αρχαιολογικών μνημείων έχουν προτεραιότητα έναντι λοιπών επεμβάσεων, ενώ είναι επιτακτική η ανάγκη διαφύλαξης του άμεσου περιβάλλοντος των μνημείων και η διαμόρφωση αρχαιολογικών χώρων.

Στο πλαίσιο της Χάρτας των Αθηνών συνίσταται η ελαχιστοποίηση της αποκατάστασης των αρχαίων μνημείων και ερειπίων στο σύνολο τους και αντ' αυτού η εστίαση στη συντήρηση με σύγχρονες τεχνικές και υλικά και ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος όπου βρίσκονται τα μνημεία.

Παρακάτω αναφέρονται τα επτά κύρια ψηφίσματα του συνεδρίου², τα οποία ονομάστηκαν «Carta del Restauro».

1. Πρέπει να δημιουργηθούν διεθνείς οργανισμοί για την αποκατάσταση σε επιχειρησιακό και συμβουλευτικό επίπεδο.
2. Τα προτεινόμενα έργα αποκατάστασης πρέπει να υπόκεινται σε τεκμηριωμένη κριτική για την αποφυγή λαθών που θα προκαλούσαν ενδεχομένως απώλεια του χαρακτήρα και των ιστορικών αξιών.
3. Τα προβλήματα διατήρησης των ιστορικών χώρων πρέπει να επιλυθούν με νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο για όλες τις χώρες.
4. Οι ανασκαμμένοι χώροι που δεν υπόκεινται σε άμεση αποκατάσταση θα πρέπει να επιχωματωθούν για προστασία.
5. Στις εργασίες αποκατάστασης μπορούν να χρησιμοποιούνται σύγχρονες τεχνικές και υλικά.
6. Οι ιστορικοί χώροι πρέπει να τυγχάνουν αυστηρής προστασίας.
7. Πρέπει να δίνεται προσοχή στην προστασία των περιοχών που περιβάλλουν τους ιστορικούς τόπους.

Το 1954 υιοθετείται στο Παρίσι η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση με σκοπό την ανάπτυξη της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ όλων των λαών της Ευρώπης και της εκτίμησης της πολιτιστικής ποικιλομορφίας, την προστασία του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αλλά και την προώθηση συντονισμένων δράσεων για πολιτιστικές δραστηριότητες, ενώ ο πολιτισμός αναγνωρίζεται σαν κοινή κληρονομιά του ευρωπαϊκού κόσμου.

² The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments – 1931, 2011

Την ίδια χρονιά υιοθετείται στη Χάγη η «Σύμβαση για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύγκρουσης», γνωστή ως η Σύμβαση της Χάγης, με την οποία υποστηρίζεται πως κάθε ζημία σε πολιτιστικά αγαθά, ανεξάρτητα από τον λαό στον οποίο ανήκουν, αποτελεί ζημία στην πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, διότι κάθε λαός συμβάλλει στον παγκόσμιο πολιτισμό (UNESCO). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση της Χάγης αποτελεί μια ολοκληρωμένη πολυμερή συνθήκη αφιερωμένη αποκλειστικά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε καιρό ειρήνης καθώς και κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης. Στη σύμβαση αυτή εισάγεται η έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς ως ιδιοκτησία της ανθρωπότητας» ανεξάρτητα από την προέλευση και ιδιοκτησία της, που, κατά κάποιο τρόπο, ιδιοποιείται την εθνική κληρονομιά, καθώς αυτή παραμένει μεν υπό την δικαιοδοσία του εκάστοτε κράτους, όμως ο διαμοιρασμός με την υπόλοιπη ανθρωπότητα είναι μια ηθική υποχρέωση (Λεκάκης, 2020). Η έννοια αυτή επαναλαμβάνεται στη Σύμβαση της UNESCO για την Παγκόσμια κληρονομιά και έχει εγείρει αντιρρήσεις με το επιχείρημα ότι επιτρέπει σε χώρες ισχυρές να επωφελούνται χρησιμοποιώντας και προβάλλοντας πολιτιστικά «αγαθά» προερχόμενα από χώρες με πλούσια αρχαιολογική κληρονομιά.

Το 1964 υπογράφεται η «Διεθνής Χάρτα για τη Διατήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων και Χώρων», γνωστή ως Χάρτα της Βενετίας, στην οποία εμφανίζεται ένα ευρύτερο πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών, που διέπουν τη θεωρία και την πράξη της αποκατάστασης και της συντήρησης, ανασκαφής, τεκμηρίωσης και δημοσίευσης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Το 1969 υπογράφεται στο Λονδίνο η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς», η οποία αναφέρεται σε όλα τα ίχνη της ανθρώπινης ύπαρξης που μαρτυρούν εποχές και πολιτισμούς για τους οποίους οι ανασκαφές και οι ανακαλύψεις αποτελούν την κύρια πηγή επιστημονικών πληροφοριών. Στο πλαίσιο της Σύμβασης αυτής, τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να προστατεύουν τους τόπους και τις περιοχές αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και να διατηρούν τις ιστορικές μαρτυρίες, μέχρι να γίνουν οι απαραίτητες έρευνες από ειδικευμένα άτομα, αποφεύγοντας τις μη εγκεκριμένες ανασκαφές. Επιπλέον, γίνεται σύσταση, ώστε να εξασφαλιστεί η επιστημονική δημοσίευση των ανακαλύψεων για επιστημονικούς, πολιτιστικούς, εκπαιδευτικούς σκοπούς και για να ευαισθητοποιηθεί το ευρύτερο

κοινό αναφορικά με την ιστορική και πολιτιστική αξία της αρχαιολογικής κληρονομιάς και την ανάγκη διατήρησης αυτής.

Το 1972 υπογράφεται στο Παρίσι η «Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς», όπου εισάγεται θεσμικά η έννοια της οικουμενικής αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή η έννοια του οικουμενικού πολιτισμού (Καραδήμου, 2018), ενώ παράλληλα καταδεικνύεται η σημασία διαφύλαξης της αναντικατάστατης αυτής περιουσίας για όλους τους λαούς του κόσμου. Επιπρόσθετα, η Σύμβαση του Παρισιού περιλαμβάνει το σύνολο των πολιτισμικών αγαθών, όπως *αρχιτεκτονικά έργα, έργα μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα [...] σύνολα κτηρίων [...] και χώρων [...] που έχουν αξία από ιστορική, εθνολογική ή ανθρωπολογική άποψη.*

Το 1975 σε Συνέδριο για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, υπογράφεται η Διακήρυξη του Άμστερνταμ, κείμενο μη δεσμευτικού χαρακτήρα, με την οποία αναγνωρίζεται πως η αρχιτεκτονική της Ευρώπης αποτελεί κληρονομιά όλων των λαών της και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς παγκοσμίως.

Το 1990 δημιουργείται ως απάντηση στις αυξανόμενες απειλές που δέχονται οι αρχαιολογικοί χώροι παγκοσμίως η «Χάρτα για την Προστασία και Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς», κείμενο μη δεσμευτικού χαρακτήρα. Η Χάρτα αυτή, που υπογράφηκε στη Λωζάννη, εμπνευσμένος από την επιτυχία της Χάρτας της Βενετίας³, τονίζει τη σημασία της αποτελεσματικής συνεργασίας μεταξύ διαφόρων κυβερνητικών αρχών, ακαδημαϊκών ερευνητών, ιδιωτικών και δημοσίων επιχειρήσεων για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, ενώ θεσπίζει αρχές για διάφορες πτυχές της διαχείρισης της.

Το 1985 εγκρίνεται και υπογράφεται η «Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης», γνωστή ως Συνθήκη της Γρανάδας. Κύριος σκοπός της Σύμβασης αποτελεί η ενίσχυση και η προώθηση πολιτικών για τη διατήρηση και την ανάδειξη της ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Πρόκειται για το πληρέστερο κείμενο για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς

³ Όπως αναγράφεται στο Getty Conservation Institute

(Παπακωνσταντίνου, 2002) παρουσιάζοντας αρχές ολοκληρωμένης διατήρησης⁴. Καθώς «η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί αναντικατάστατη έκφραση του πλούτου και ποικιλομορφίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος μας, αλλά και κοινή κληρονομιά όλων των Ευρωπαίων», τονίζεται η σημασία που έχει η μετάδοση των πολιτιστικών αναφορών στις μελλοντικές γενιές με κύριο προσανατολισμό τη «βιώσιμη ανάπτυξη». Στην εν λόγω Σύμβαση εντοπίζεται ένας συνδυασμός μεταξύ προστασίας πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά και κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, καθώς γίνονται αναφορές «στη χρήση των προστατευόμενων ακινήτων υπό το πρίσμα των αναγκών της σύγχρονης ζωής και την προσαρμογή κτηρίων για νέες χρήσεις και στη βελτίωση του τρόπου ζωής στην πόλη και στην ύπαιθρο», με στόχο την προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης των κρατών και των περιφερειών.

Το 1992 εγκρίνεται στη Βαλέττα η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς», η οποία έρχεται να αντικαταστήσει εκείνη του Λονδίνου του 1969. Τονίζεται η πληθώρα των απειλών για την αρχαιολογική κληρονομιά, οι όποιες δεν προέρχονται πλέον από μη εγκεκριμένες ανασκαφές, αλλά περισσότερο από τα εκτενή κατασκευαστικά έργα, που πραγματοποιούνται στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1980 και έπειτα⁵. Η Σύμβαση αυτή αποτελεί θεσμικό πλαίσιο για τη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων στον τομέα της αρχαιολογικής κληρονομιάς, τονίζοντας τη σημασία της ανταλλαγής εμπειριών, ενώ παράλληλα παρέχει ρυθμιστικό πλαίσιο για την εξασφάλιση της διατήρησής της. Τέλος, σημαντική είναι η αναφορά που γίνεται για τη διασφάλιση της παρουσίας των αρχαιολογικών χώρων στο κοινό, η οποία προϋποθέτει τις αναγκαίες ρυθμίσεις για την υποδοχή μεγάλου αριθμού επισκεπτών, χωρίς να επηρεάζεται ο αρχαιολογικός χαρακτήρας των χώρων αυτών.

Το 2005 δημιουργείται η «Σύμβαση για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία»⁶, γνωστή ως Σύμβαση του Φαρό, με την οποία προωθείται μια ευρύτερη κατανόηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, δίνοντας έμφαση στις σημαντικές πτυχές αυτής για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κοινωνία. Στο

⁴ Council of Europe, Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (Granada, 1985)

⁵ Council of Europe, Convention for the Protection of the archaeological Heritage of Europe (revised) (Valette, 1992)

⁶ Τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουνίου 2011

πλαίσιο της Σύμβασης αυτής αναγνωρίζεται πως αυτό που είναι σημαντικό για την πολιτισμική κληρονομιά δεν είναι οι χώροι και τα ιστορικά αντικείμενα από μόνα τους, αλλά οι αξίες που αυτά αντιπροσωπεύουν και τα νοήματα και οι χρήσεις που τα άτομα αποδίδουν σε αυτά. Στο πλαίσιο της Σύμβασης αναζητούνται δημιουργικοί τρόποι ανάπτυξης και διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η Σύμβαση του Φαρό αποτελεί ίσως ένα από τα σημαντικότερα κανονιστικά κείμενα, παρ' όλο που δεν έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη της Ευρώπης, ανάμεσα σε αυτά και η Ελλάδα, παρουσιάζοντας καινοτόμες αντιλήψεις, που αφορούν τόσο τον καθορισμό του αντικειμένου της προστασίας, όσο και την άμεση και ενεργή εμπλοκή του συνόλου της κοινωνίας σε όλες τις δράσεις προστασίας (Χριστοφιλόπουλος, 2002).

Το 2008 δημιουργείται από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τόπων ο «Χάρτης για την Ερμηνεία και Παρουσίαση των Μνημείων Πολιτιστικής Κληρονομιάς», όπου επιδιώκεται ο καθορισμός των κατευθυντηρίων γραμμών για την ερμηνεία των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς έχοντας δεδομένο, πως κάθε πράξη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι από τη φύση της μια επικοινωνιακή πράξη. Η έμφαση δίνεται στο ρόλο της δημόσιας επικοινωνίας και της εκπαίδευσης για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς⁷.

B.2 Ελληνική Νομοθεσία για την Πολιτιστική Κληρονομιά

Στο σημείο αυτό αναφέρονται επιγραμματικά διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες έχουν ενταχθεί στην ελληνική νομοθεσία⁸, ενώ τονίζεται πως η Ελλάδα έχει κυρώσει πλήθος νομοθετικών διατάξεων υπό την επιρροή των Διεθνών Συμβάσεων, που δεν αναφέρονται στην παρούσα:

-Η Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και του Πρωτοκόλλου της (Σύμβαση της Χάγης, 1954) κυρώνεται με το ν. 1114/1981, ενώ το δεύτερο Πρωτόκολλο κυρώνεται με το ν. 3317/2005.

-Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (Λονδίνο, 1969), κυρώνεται με το ν. 1127/1981.

-Η Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (Παρίσι, 1972) κυρώνεται με το ν. 1126/1981.

⁷ The Getty Conservation Institute, ICOMOS charter on the interpretation and presentation of Cultural Heritage Sites (2008)

⁸ Όπως εντοπίζονται στη Μηχανή Αναζήτησης Ελληνικής Νομοθεσίας, [https://www. Kodiko.gr](https://www.Kodiko.gr)

-Η Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης (Συνθήκη της Γρανάδας, 1985) κυρώνεται με το ν. 2039/1992.

-Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, γνωστή ως Σύμβαση της Βαλέντας, κυρώνεται με το ν. 3378/2005.

Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος, το περιεχόμενο του οποίου κατά τις σύγχρονες αντιλήψεις αποτελεί φυσική πλέον συνέπεια του σεβασμού και της προστασίας του ανθρώπου, καθώς και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του, ορίζει την παράγραφο 1 ότι *«Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για την διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα»*, ενώ η παράγραφος 6 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι *«τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το κράτος. Νόμος θα ορίζει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημιώσεως των ιδιοκτητών»* (Παπατρέπουλος, 2006).

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα με έντονη νομοθετική δραστηριότητα, συχνά υπερβολική και αδικαιολόγητη, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, ψηφίστηκαν μόλις πέντε βασικοί νόμοι για την προστασία των αρχαιοτήτων που απαιτούν διαρκή φροντίδα και προστασία. Αυτοί είναι: ο Νόμος της αντιβασιλείας του 10/22.5.1834, ο Νόμος Β.Χ.Μ.Σ.Τ. του 1899, ο κωδικοποιητικός Νόμος 5351/1932, ο Νόμος 3028 του 2002, που είναι ένα ισχυρό νομικό εργαλείο (Παπατρέπουλος, 2006) και ο πρόσφατος Νόμος 4858 του 2021, ο οποίος ενσωματώνει τον κώδικα νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα.

B.3 Φορείς

Το Υπουργείο Πολιτισμού είναι ο φορέας του κράτους υπεύθυνο για την Πολιτιστική Κληρονομιά, με σκοπό την προστασία και ανάδειξη της. Γνωμοδοτικά συμβούλια, όπως το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων, Συμβούλιο Μουσείων, και κεντρικές, ειδικές, περιφερειακές υπηρεσίες όπως οι αρμόδιες Εφορείες, Αρχαιοτήτων, Βυζαντινών Μεσαιωνικών Μνημείων και Νεωτέρων Μνημείων αποτελούν μέρος του οργανογράμματος του υπουργείου.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση αποτελεί φορέα άσκησης πολιτιστικής πολιτικής μέσα από τις υπηρεσίες του Δήμου, τη σύσταση Νομικού Προσώπου με τη μορφή ΝΠΔΔ, δημοτικής επιχείρησης με τη μορφή ΝΠΙΔ. Οι Δημοτικές Βιβλιοθήκες, οι Δημοτικές Πινακοθήκες και τα Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα (ΔΗΠΕΘΕ) αποτελούν μερικά τέτοια παραδείγματα.

Η ιδιωτική πρωτοβουλία μέσα από ιδρύματα, επίσης ασκεί πολιτιστική πολιτική όπως η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση, το Κέντρο Πολιτισμού Σταύρος Νιάρχος, το Μέγαρο Μουσικής στην Θεσσαλονίκη, το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς με το Δίκτυο Θεματικών Μουσείων και το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Είτε με τη μορφή άλλων σχηματισμών όπως η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος & Πολιτισμού και το σωματείο Διάζωμα.

Γ. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Κρίνεται σκόπιμο να διαφοροποιηθούν οι έννοιες της *διατήρησης* και της *διαχείρισης* και να παρεμβληθεί μία σύντομη αναφορά στην πρώτη.

Γ.1 Διατήρηση Αρχαιολογικών Χώρων

Η έννοια της διατήρησης, ταυτόσημη της διαφύλαξης, εμπεριέχει τις έννοιες της προστασίας και της συνέχισης. Η έννοια της προστασίας περιλαμβάνει κάθε είδους επεμβάσεις (συντήρηση, στερέωση, αναστήλωση, ανακατασκευή, αποκατάσταση) και άρχισε να λαμβάνει ευρεία προσοχή, όταν ο ρυθμός της βιομηχανικής, αστικής και γεωργικής επέκτασης αυξήθηκε σε τέτοιο σημείο, που προκαλούσε ανησυχητικές καταστροφές σε αρχαιολογικούς χώρους. Έτσι αναπτύχθηκαν περισσότερα και καλύτερα προγράμματα «διάσωσης». Οφείλει τις ρίζες της σε μια εκτίμηση των αρχαιοτήτων, της αρχαίας αρχιτεκτονικής και των μνημείων, ιδίως της αρχαίας Αιγύπτου και των κλασικών περιόδων της Ελλάδας και της Ρώμης. Μάλιστα, η Ευρώπη στήριξε θεωρίες για την υπεροχή της πολιτιστικής της καταγωγής στο αρχαιολογικό ελληνικό και ελληνορωμαϊκό τοπίο (Μωραΐτης, 2012).

Αρχικά δόθηκε έμφαση στις ιστορικές και αισθητικές αξίες των αρχαιολογικών χώρων. Η αρχαιολογία, κατά τη διάρκεια αυτής της πρώιμης περιόδου, θεωρούνταν

συχνά ως κυνήγι θησαυρού, χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τη διατήρηση των χώρων. Η συντήρηση των αρχαιολογικών χώρων στο παρελθόν γινόταν από αρχαιολόγους, που επικεντρώνονταν κυρίως στα κινητά ευρήματα. Η αναφερόμενη συντήρηση των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών έπαιρνε συχνότερα τη μορφή της αναστήλωσης, των ανακατασκευών και περιστασιακά ή σπάνια της προστασίας του χώρου (Sullivan & Mackay, 2012).

Κατά τον 19^ο αιώνα υπήρξαν συζητήσεις μεταξύ αρχαιολόγων, ιστορικών τέχνης αρχιτεκτόνων και λοιπών μελετητών για τον τρόπο προσέγγισης στη συντήρηση των αρχαίων μνημείων. Τα μνημεία αυτά, χωρίς να χρησιμοποιούνται πλέον για τον αρχικό τους σκοπό, χωρίς να συντηρούνται ενεργά από κάποιον και καθώς ήταν εκτεθειμένα σε φυσική φθορά και σε πληθώρα άλλων απειλών, έθεταν το ερώτημα αν θα έπρεπε να αποκατασταθούν ή να παραμείνουν όπως είναι στο πέρασμα του χρόνου (Sullivan & Mackay, 2012).

Οι πρώτες προσπάθειες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, για την τυποποίηση της προσέγγισης σε αρχαιολογικούς χώρους και την ανάπτυξη μεθοδολογίας, επιτυγχάνεται μέσω της διεθνούς συναίνεσης, με την ανάπτυξη και δημοσίευση κατευθυντήριων γραμμών. Για παράδειγμα, το 1931, η Χάρτα των Αθηνών, επικεντρώνεται στη μνημειακή αρχαιολογία και σε ζητήματα που αφορούν τον κατάλληλο βαθμό παρέμβασης στη διαδικασία συντήρησης, διατηρώντας την ιδέα ότι προτιμάται η ελάχιστη δυνατή παρέμβαση⁹. Επιπλέον, στη Χάρτα της Βενετίας του 1964 αντανακλάται η πεποίθηση πως η αξία των αρχαιολογικών χώρων και η ανάπτυξη τεχνικών και τεχνολογιών έπρεπε να συνδυάζεται με την αρχή της ελάχιστης επέμβασης.

Συντηρώντας και ερμηνεύοντας τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, οι φυσικές και νοητικές εικόνες του παρελθόντος τροποποιούνται αναπόφευκτα. Αυτό σημαίνει ότι το παρελθόν ερμηνεύεται μέσα από τα μάτια του εκάστοτε πολιτισμού και έτσι οποιαδήποτε ενέργεια ληφθεί για τη διατήρηση και την ερμηνεία των αρχαιολογικών καταλοίπων, ενδέχεται να είναι προκατειλημμένη από τον πολιτισμό και την τεχνολογία της κάθε χώρας. Οι αλλαγές στη βιωματική προσέγγιση των μνημείων αλλάζει και τους κανόνες συντήρησης και ανάδειξης για τις διάφορες περιπτώσεις.

⁹ The Athens Charter for the Restpration of Historic Monuments – 1931, 2011

Διάφοροι επιστήμονες, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, συνειδητοποίησαν ότι η διαδικασία της συντήρησης, δεν μπορεί να διατηρήσει εξ' ολοκλήρου έναν χώρο στην τρέχουσα κατάστασή του. Ο χώρος, μέσω των φυσικών διεργασιών και επεμβάσεων αλλάζει, όπως αλλάζουν και οι αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς και οι αντιλήψεις της κάθε κοινότητας. Αυτό σημαίνει πως, καθώς οι προσεγγίσεις και οι τεχνολογίες συντήρησης εξελίσσονται, η λύση του σήμερα μπορεί να είναι επιζήμια στο αύριο. Έτσι η διατήρηση αποτελεί μια δυνητικά πολύπλοκη διαδικασία (Sullivan & Mackay, 2012).

Σήμερα, μετά από πολλές διαφωνίες, συγκλίσεις και αντεπιχειρήματα, αναφερόμαστε σε ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, που καθιερώθηκε διεθνώς το 1990, Integrated Protection & Management, υλοποιείται μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων και συνίσταται τόσο στη διάσωση, «κατά προτίμηση κατά χώραν» όσο και στην ανάδειξη των αρχαιολογικών καταλοίπων. Αυτό προϋποθέτει σχεδιασμό και πολύπλευρες δράσεις (χωροταξικές, εκπαιδευτικές, περιβαλλοντικές), συνεργασία πολιτών και φορέων, πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινού, δημόσια και συλλογική ευθύνη (Μαλλούχου, 2016).

Η δεύτερη έννοια της διατήρησης αρχαιολογικών χώρων, η συνέχιση, σκοπό έχει την παράδοση στις επόμενες γενιές και τη διάσωση όσο γίνεται περισσότερο πρωτογενούς υλικού, ώστε να είναι δυνατή η συνέχιση της έρευνας μελλοντικά που, ενδεχομένως, να οδηγήσει σε πλουσιότερες ή και διαφορετικές ερμηνείες.

Ενώ οι έννοιες της *τεκμηρίωσης*, της *προστασίας* και της *ανάδειξης* αποτελούσαν από παλιά βασικές αρχές για την αρχαιολογική επιστήμη, ο όρος της *διαχείρισης αρχαιολογικής κληρονομιάς* καθιερώθηκε πολύ πρόσφατα, δεκαετία του 1980, μετά τη συνειδητοποίηση ότι η «πεπερασμένη και μη ανανεώσιμη αρχαιολογική κληρονομιά» απειλείται ανεπανόρθωτα από φυσικά και ανθρωπογενή αίτια (Μαλλούχου, 2016). Από τότε εξελίχθηκε σε ξεχωριστό επιστημονικό και επαγγελματικό τομέα στο αρχαιολογικό πεδίο.

Το γεγονός ότι αρχικά δημιουργήθηκαν ιδεολογικές προστριβές αλλά και πρακτικά προβλήματα, οφείλεται στην καταγωγή της έννοιας *διαχείριση* από εντελώς διαφορετικούς χώρους έρευνας και επιστημονικής μεθοδολογίας (Μαστραντώνης, 2008). Αποφεύγοντας την ταύτιση της έννοιας της διαχείρισης με την έννοια της

ιδιοκτησίας (Λάββας, 1997) τονίζεται πως, αν και η έννοια της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως πρωτοεμφανίστηκε, παρέπεμπε στην οικονομική διαχείριση πολιτισμικών αγαθών, ο όρος διαχείριση με το πέρασμα του χρόνου άρχισε να περιλαμβάνει όλες τις πτυχές της, συμπεριλαμβάνοντας την ολοκληρωμένη και συστηματική συμπεριφορά των ανθρώπων προς τα μνημεία (Λαμπρινουδάκης, 2008).

Γ.2 Η έννοια της διαχείρισης

«Η έννοια της διαχείρισης αναφέρεται σε ένα σύνολο ενεργειών

- *με καθορισμένο χρονοδιάγραμμα εκτέλεσης,*
- *προκειμένου να επιτευχθούν καθορισμένοι από πριν στόχοι.*

Ενέργειες προγραμματικές, οργανωτικές και διεκπεραιωτικές, αποτελούν ταυτόχρονα και διοικητικές πράξεις. Διαχείριση και Διοίκηση αποδίδονται πολλές φορές με τον αγγλικό όρο management (< λατιν. manus=χέρι/μεταφρ. δάνειο)» (Μαλλούχου, 2016).

Τεχνοκρατικές αντιλήψεις, που κατά καιρούς έχουν εκφραστεί, θεώρησαν ότι ένα αρχαιολογικό έργο πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα οποιοδήποτε δημόσιο έργο¹⁰ και ότι η αρχαιολογική κοινότητα θα ήταν αναποτελεσματική έως αναρμόδια και μη νόμιμη να το χειριστεί. Κρίνουν δε ότι η ανάμιξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας είναι παράγοντας υποστήριξης της επιχειρηματικότητας και βήμα προόδου, σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης αγοράς και ότι, πολλές φορές, εμποδίζεται από αρχαιολόγους και συντηρητές που υπερπροστατεύουν τους αρχαιολογικούς χώρους.

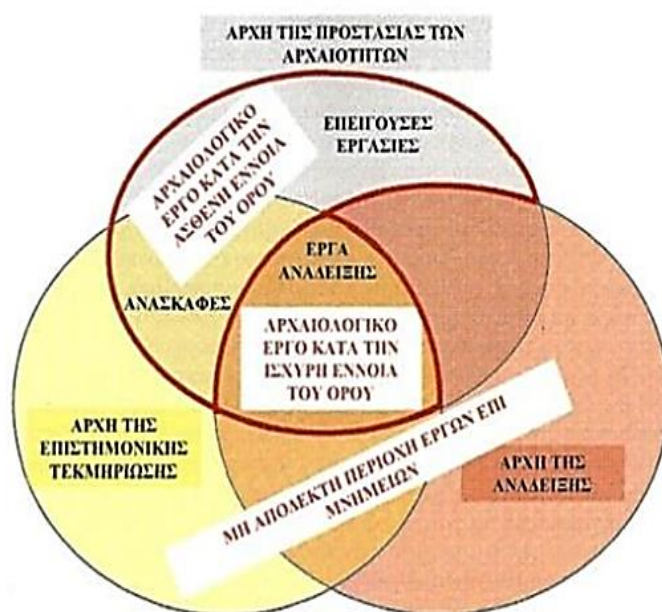
Άλλοι, στην ανάμιξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, διαβλέπουν, στο πλαίσιο της ιδιωτικοποίησης, όπου οι οικονομικές δυνάμεις είναι οι κυρίαρχες, και τον κίνδυνο οι αρχαιολογικοί χώροι να εξαργυρωθούν αποκλειστικά στην αγορά μέσω της διαφήμισης, του τουριστικού ενδιαφέροντος και της τουριστικής βιομηχανίας μόνον, και να μην υποστηριχθεί όσο πρέπει η επιστημονική καταγραφή αλλά και επεξεργασία των επεμβάσεων και των νέων ευρημάτων, καθώς και η υπεύθυνη ενημέρωση του ευρύτερου κοινού.

¹⁰ Ο Μαστραντώνης επισημαίνει στην κοινοτική νομοθεσία διατυπώσεις που επιτρέπουν διαφορετικές ερμηνείες, μη διαχωρίζοντας σαφώς το δημόσιο από το τεχνικό έργο.

Το ζήτημα, που δημιουργήθηκε ήταν αυτό της αυτεπιστασίας και της ανάθεσης αρχαιολογικών έργων (Μαστραντώνης, 2008) όπου:

- Αυτεπιστασία = είναι η διεκπεραίωση του έργου με ίδια μέσα από μια υπηρεσία, στη συγκεκριμένη περίπτωση την αρχαιολογική.
- Ανάθεση = είναι η διεκπεραίωση του έργου από μια ιδιωτική εταιρεία ή πρόσωπο, που παίρνει την εργολαβία έναντι αμοιβής, με την υπογραφή κάποιας σύμβασης (με ή χωρίς διαγωνισμό ή προκήρυξη).¹¹

Κατά τον Μαστραντώνη, τα τελευταία χρόνια η αρχαιολογική κοινότητα έφερε εις πέρας πλήθος αρχαιολογικών έργων χάρη στο θεσμικό πλαίσιο του 1992 και τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα από το ΚΠΣ (κοινοτικό πρόγραμμα στήριξης) Σύμφωνα πάντα με τον Μαστραντώνη, σήμερα, η προσπάθεια να μελετηθούν, προστατευθούν και αναδειχθούν μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι έχει οδηγήσει στην απόκτηση μεγάλης επιστημονικής, τεχνικής και διαχειριστικής εμπειρίας από πλευράς της αρχαιολογικής κοινότητας.

Πίνακας 5 Προσδιορισμός του Αρχαιολογικού έργου με βάση τις τρεις Αρχές (Μαστραντώνης, 2008, σ.78)

¹¹ Χ. Μπακιρτζής, *Μέντωρ* τ.52

Για τον Λαμπρινουδάκη στην έννοια της διαχείρισης συμπεριλαμβάνονται, εκτός από ενέργειες για τη διατήρηση, προστασία και αποκατάστασή τους, προκειμένου να ελαχιστοποιούνται ή να μην υπάρχουν καθόλου φθορές, όταν παραδοθούν στις επόμενες γενιές, και

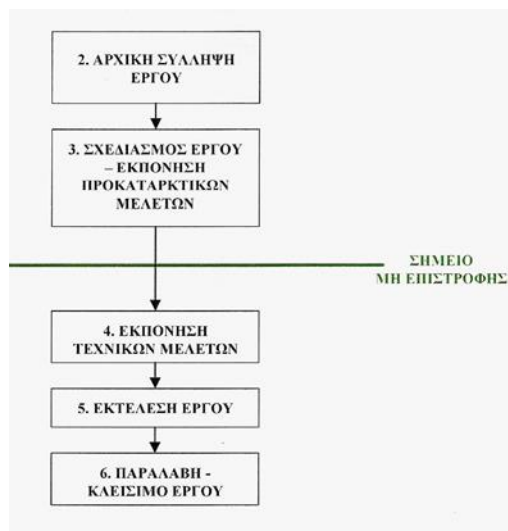
- η καλλιέργεια του ενδιαφέροντος του ευρύτερου κοινού και των φορέων εξουσίας για τα μνημεία,
- η εκτίμησή τους και η αποτίμηση των επί μέρους αξιών τους,
- η αναζήτηση και η καταγραφή τους,
- η έρευνα για την κατανόηση και την ερμηνεία τους.

Στον ορισμό της διαχείρισης (Λαμπρινουδάκης 2008) προσθέτει και τη χρήση και αξιοποίηση των μνημείων για σύγχρονες δραστηριότητες.

Η διαχείριση χωρίζεται σε τομείς που αναφέρονται σε κατηγορίες ενεργειών και διαφορετικά αντικείμενα (σχεδιασμού, υλοποίησης, επόπτευσης, ερευνών, δημοσίων σχέσεων, εργασιακών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών). Ένας τομέας ενδιαφερόντων είναι η διαχείριση έργου και υποπερίπτωση αυτού η διαχείριση αρχαιολογικού έργου.

Έργο θεωρείται ένα σύνολο δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην παραγωγή και προσφορά αγαθών ή υπηρεσιών (Μαστραντώνης, 2008). Πρόκειται δε:

- για ένα προσωρινό εγχείρημα
- με συγκεκριμένη διάρκεια και ημερομηνία λήξης
- συλλογικό
- μοναδικό
- με ακριβείς στόχους
- με σαφώς ορισμένα παραδοτέα
- με προκαθορισμένο προϋπολογισμό

Πίνακας 6 Σχηματική παρουσίαση των σταδίων (Μαστραντώνης, 2008, σ.141)

Ο Λαμπρινουδάκης (2008) αναφέρει ότι η διαχείριση αρχαιολογικού έργου εμπεριέχει όλες τις ενέργειες που αφορούν στην αποκατάσταση και στη συντήρηση μνημείων, καθώς και στη διαμόρφωση τους, ώστε να γίνουν εύκολα προσβάσιμοι, επισκέψιμοι και αξιοποιήσιμοι τόποι.

Γεγονός είναι ότι αναφάνηκε η αναγκαιότητα ενός διεπιστημονικού διαλόγου και ενός θεωρητικού πλαισίου, προκειμένου να έρθουν σε σύγκλιση νέες μέθοδοι οργάνωσης και νέες αντιλήψεις με τους παλαιότερους τρόπους διαχείρισης και αντιμετώπισης των αρχαιολογικών έργων (Μαστραντώνης, 2008).

Γ.3 Το πλαίσιο της διαχείρισης αρχαιολογικών χώρων

Ένα μεγάλο μέρος της διαχείρισης αρχαιολογικών χώρων εμπίπτει στην έννοια της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς εν γένει. Η ποικιλομορφία, όμως, και η ετερότητα των χαρακτηριστικών ενός αρχαιολογικού χώρου διαφοροποιεί και τις ανάγκες για τη διατήρηση και διαχείριση του. Ωστόσο, η ανάγκη για μια μεθοδολογία σχεδιασμού για τη διατήρηση και διαχείριση αρχαιολογικών χώρων είναι επίσης φανερή.

Μια διαδικασία σχεδιασμού είναι μια ευκαιρία να δημιουργηθεί ένα κοινό όραμα μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και των βασικών φορέων για μία περιοχή, με σκοπό να ωφεληθεί ένας χώρος. Επιπλέον, η διαδικασία σχεδιασμού βοηθάει στην ταξινόμηση των πολύπλοκων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι αρχαιολογικοί χώροι και τον καθορισμό προτεραιοτήτων. (Demas, 2000).

Με βάση το τι επηρεάζει τη διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων, μέσω μιας διαδικασίας αξιολόγησης της διαχείρισης εξετάζονται όλοι εκείνοι οι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη μελλοντική πορεία ενός τόπου. Η διαδικασία της αξιολόγησης της διαχείρισης είναι ένας τρόπος με τον οποίο μπορούν να διατηρηθούν και αποκαλυφθούν οι αξίες ενός τόπου, ενώ οι σημαντικότερες κατηγορίες της διαδικασίας αυτής περιλαμβάνουν (Demas, 2000):

- *Το Νομοθετικό πλαίσιο*
- *Το Οικονομικό πλαίσιο*
- *Τη Βάση ισχύος*
- *Την Υποδομή.*
- *Το Περιφερειακό & Αναπτυξιακό πλαίσιο*
- *Τον Αριθμό, το Προφίλ των επισκεπτών και τον αντίκτυπο τους*
- *Τη Δομή της Οργάνωσης.*
- *Τους Πόρους και την Εμπειρογνωμοσύνη του Προσωπικού*
- *Τα Συστήματα Παρακολούθησης και Συντήρησης*
- *Την Αξιολόγηση της Έρευνας*

Γ.4 Οι πολιτικές διαχείρισης

Κατά τη διαδικασία διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου κρίσιμο είναι να καθορίζονται ο σκοπός για τον οποίο διατηρείται η περιοχή και οι αξίες του. Για την πολιτική της διαχείρισης, είναι χρήσιμο να εξετάζονται κάποια ερωτήματα, όπως αν θα διατηρηθούν και θα αποκαλυφθούν πράγματι οι αξίες ενός τόπου, εάν είναι τεχνικά και οικονομικά εφικτή η διαχείριση ενός χώρου, αλλά και, με δεδομένο ότι πολλές φορές δεν μπορούν να διατηρηθούν πλήρως όλες οι αξίες ενός τόπου, αλλά και με ποιο τρόπο αντισταθμίζεται η απώλεια τους. (Demas, 2000). Οι τομείς δραστηριοτήτων και οι πολιτικές διαχείρισης που εφαρμόζονται στους περισσότερους αρχαιολογικούς χώρους είναι οι κάτωθι (Demas, 2000)

- *Κατάλληλη Χρήση*

Η κατάλληλη χρήση είναι μια ευρεία έννοια, αλλά πολύ σημαντική κατηγορία για τη διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου. Ένας χώρος μπορεί να χρησιμοποιείται για ερευνητικούς ή/και ανασκαφικούς σκοπούς και μπορεί να περιλαμβάνει την πρόσβαση στο κοινό για ψυχαγωγία, ή άλλους εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς σκοπούς ή ακόμα και εμπορικό όφελος. Είναι προφανές ότι οι διαφορετικές ενδιαφερόμενες

ομάδες επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν έναν αρχαιολογικό χώρο με διαφορετικό τρόπο, συχνά αλληλοσυγκρουόμενο, γεγονός που αποτρέπει την πλήρη διατήρηση όλων των αξιών του. Οι αρχαιολόγοι, οι οποίοι προσδίδουν επιστημονική και ιστορική αξία σε έναν τόπο, θέλουν να το χρησιμοποιήσουν για ανασκαφικούς και ερευνητικούς σκοπούς, ενώ οι τουριστικές αρχές έχουν συμφέρον από τη χρήση ενός χώρου, που προσελκύει μεγάλο αριθμό τουριστών.

▪ *Παρεμβάσεις Διατήρησης*

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι πολιτικές που καθορίζουν τα όρια των παρεμβάσεων, οι οποίες ενδέχεται να διέπονται από εθνικές ή διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές ή νόμους. Στο πλαίσιο των παρεμβάσεων είναι σημαντικό να καθορίζεται η σημασία και η ιδιαιτερότητα ενός τόπου προκειμένου να αποφασιστεί ο τρόπος διαχείρισης αυτού.

▪ *Επισκεψιμότητα και Ερμηνεία*

Η πολιτική διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου είναι στενά συνδεδεμένη με την επισκεψιμότητα του και την ερμηνεία του από τους επισκέπτες, με την έννοια του τι είναι αυτό που θα δει ο επισκέπτης και πού θα έχει πρόσβαση, αλλά και ποιος είναι ο τύπος του επισκέπτη που θα προσελκύσει ένας συγκεκριμένος χώρος. Παράλληλα καθορίζεται το αν θα υπάρξουν όρια στον αριθμό επισκεπτών ή, αντίθετα, προσπάθειες αύξησης της επισκεψιμότητας. Η σχέση μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και των αξιών, που προσδίδουν στους χώρους γίνεται πάλι αισθητή στο πλαίσιο της έννοιας της ερμηνείας, καθώς ο αρχαιολογικός χώρος ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο.

▪ *Έρευνα και Ανασκαφές*

Από τις πιο σημαντικές πολιτικές διαχείρισης είναι οι έρευνες και οι ανασκαφές, όπου τίθενται όρια στην έκταση και τη φύση των ανασκαφών, ενώ παράλληλα το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στη διαφύλαξη των ευρημάτων.

▪ *Συντήρηση και Παρακολούθηση*

Μια πολιτική διαχείρισης μπορεί να καθιστά σαφή τον ρόλο της συντήρησης ως προληπτικού μέτρου για την επιβράδυνση των ζημιών σε έναν αρχαιολογικό χώρο και να δίνει υψηλή προτεραιότητα ακόμα και σε πρακτικές συντήρησης ρουτίνας.

▪ *Εγκαταστάσεις και Υποδομές*

Οι πολιτικές διαχείρισης αυτής της κατηγορίας αφορούν στη διασφάλιση προτύπων για τον σχεδιασμό των κατασκευών και την επιβολή περιορισμών στην έκταση και τη

θέση των εγκαταστάσεων για εμπορική χρήση και τουριστική ανάπτυξη, τον σχεδιασμό κατασκευής εγκαταστάσεων και υποδομών για υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, μεταφορών, στάθμευσης κ. α.

▪ *Διαβούλευση*

Στο πλαίσιο της διαχείρισης, υπάρχει ανάγκη για μια πολιτική, που να εξασφαλίζει συνεχείς διαβουλεύσεις με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών, καθώς ενδέχεται να επικρατούν αντίθετες απόψεις μεταξύ τους.

Συνοψίζοντας, οι πολιτικές διαχείρισης καθορίζουν το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιούνται συγκεκριμένες δράσεις. Αυτό που προκύπτει, μπορεί να είναι ένας αρχαιολογικός χώρος όπου πρωταρχικής σημασίας είναι η έρευνα και διενέργεια ανασκαφών, με επισκεψιμότητα περιορισμένη ή και απαγορευμένη, ένας χώρος όπου η χρήση για κοινωνικούς και τουριστικούς σκοπούς γίνεται σε συνδυασμό με την έρευνα ή ένας χώρος όπου κυριαρχεί ο τουρισμός, με εκτεταμένη ανάπτυξη υποδομών και χωρίς καθόλου ανασκαφικές έρευνες. Με αυτόν τον τρόπο αντανakλάται η αξία που προσδίδεται στον αρχαιολογικό χώρο (Demas, 2000).

Αναφορικά με τις πολιτικές διαχείρισης αρχαιολογικών χώρων ως καινοτόμος ιδέα εμφανίζεται η, με κάποιο τρόπο ιδιωτικοποίηση αυτών, ιδέα που προκαλείται από την έλλειψη πόρων απαραίτητων για την επαρκή διαχείριση αρχαιολογικών χώρων. Για παράδειγμα, πολλά μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς βρίσκονται σε αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες δε διαθέτουν τα απαιτούμενα μέσα για να διασφαλίσουν τη διατήρησή τους. Ορισμένες φορές, εκτός από τους οικονομικούς πόρους, εντοπίζονται ελλείψεις και στο εκπαιδευμένο προσωπικό και κατ' επέκταση στην οργάνωση της διαχείρισης, στις εγκαταστάσεις, στον εξοπλισμό (Comer, 2006).

Για την αντιμετώπιση όσων απαιτούνται για την αποτελεσματική διαχείριση αρχαιολογικών χώρων και ιδιαίτερα εκείνων που είναι ανοικτοί στο κοινό υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις, όπως η διαχείριση των χώρων από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), η διαχείριση από συμπράξεις ΜΚΟ και Κυβερνήσεων ή παροχή βοήθειας στη διαχείριση από περιφερειακά κέντρα που υποστηρίζονται από την κυβέρνηση. Επίσης η αυτοχρηματοδότηση, καθώς η βελτίωση του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζονται οι αρχαιολογικοί χώροι συντελεί στην αύξηση εσόδων και στη βελτίωση της εμπειρίας που απολαμβάνουν οι επισκέπτες.

Στο πλαίσιο κάθε είδους ιδιωτικοποίησης, αναγνωρίζεται ότι οι οικονομικές δυνάμεις είναι αυτές που καθορίζουν τις χρήσεις που θα επιλεγούν, γεγονός που εγείρει έντονες ανησυχίες. Σύμφωνα με τον Nixon, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, και της αρχαιολογίας, είναι ένας κλάδος με απεριόριστες δυνατότητες αλλά με περιορισμένους πόρους (Πάντζου, 2020).

Σχέδιο Διαχείρισης Management plan	Έγγραφο στο οποίο περιλαμβάνονται πληροφορίες για το παρελθόν, παρόν και μέλλον μιας θέσης ή ενός συνόλου θέσεων. Πέρα από την εκτενή περιγραφή του αρχαιολογικού αποθέματος, παρουσιάζονται η υφιστάμενη κατάσταση της θέσης / θέσεων από τη σκοπιά της συντήρησης, της έρευνας, της παρουσίασης, της προσβασιμότητας κ.ά., καθώς και οι άζονες σχεδιασμού και διαχείρισης, συνοδευόμενοι από το πλαίσιο εφαρμογής του σχεδίου. Πρόκειται για έγγραφο με χρονική διάρκεια περίπου 6 χρόνων. Ως ένα από τα πρώτα διαχειριστικά σχέδια θα μπορούσε να θεωρηθεί η μελέτη του 1973 «The Future of London's Past. A survey of the archaeological implications of planning and development in the nation's capital».
Πολιτική Διαχείρισης Μουσειακών Συλλογών Collections Management Policy	Με τον όρο «πολιτική διαχείρισης συλλογών» εννοούμε ένα πλήρες, συγκροτημένο γραπτό κείμενο που αναφέρεται σε όλα τα ζητήματα ύπαρξης και λειτουργίας ενός μουσείου» (Μπούνια 2009: 27), όπως η τεκμηρίωση, ο εμπλουτισμός, η αποδέσμευση, η συντήρηση, η αποθήκευση, η ασφάλιση των συλλογών αλλά και η πρόσβαση σε αυτές.
Στρατηγικό Σχέδιο Strategic Plan	Το στρατηγικό σχέδιο είναι έγγραφο το οποίο καθορίζει την κατεύθυνση και περιέχει τη στρατηγική ενός οργανισμού που διαχειρίζεται υλική ή/και άυλη κληρονομιά. Οι στρατηγικοί στόχοι και δράσεις τίθενται με γνώμονα την εκπλήρωση της αποστολής του οργανισμού και την πραγμάτωση του οράματός του. Το έγγραφο είναι σε ισχύ για 2 έως 5 χρόνια.
Σχέδιο Μάρκετινγκ Marketing Plan	Τα σχέδια μάρκετινγκ έχουν αρχίσει να μπαίνουν δυναμικά στον χώρο του πολιτισμού. Χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα από μουσειακούς και άλλους πολιτιστικούς οργανισμούς. Είτε συνοδεύουν ένα Business Plan (επιχειρηματικό σχέδιο), είτε λειτουργούν ως ανεξάρτητα έγγραφα που έχουν στόχο να βοηθήσουν στον σχεδιασμό της επικοινωνιακής στρατηγικής.
Ανάλυση SWOT SWOT analysis	Αποτελεί εργαλείο ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης, το οποίο λαμβάνει υπόψη το εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον ενός οργανισμού ή μιας θέσης. Χρησιμοποιείται ευρέως στον χώρο της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς, είτε μεμονωμένα, είτε σε συνάρτηση με τα ακόλουθα έγγραφα: Management Plan, Business Plan, Marketing Plan. Τα αρχικά των λέξεων Strengths (πλεονεκτήματα), Weaknesses (μειονεκτήματα), Opportunities (ευκαιρίες) και Threats (απειλές) συνθέτουν το περιώνυμο ακρωνύμιο SWOT.

Πίνακας 7 Δημοφιλή Εργαλεία και ιδέες για την διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς,(Πάντζου,2020,σ.46).

Γ.5 Τα ενδιαφερόμενα μέρη

Μεγάλη σημασία για την αποτελεσματική διαχείριση έχει ο καθορισμός των ενδιαφερομένων μερών, δηλαδή εκείνων που έχουν κάποιο συμφέρον ή ενδιαφέρονται για τον τρόπο που χρησιμοποιείται, αναπτύσσεται, ερμηνεύεται και διατηρείται ένας αρχαιολογικός χώρος. Όλοι, δηλαδή, εκείνοι που έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν έναν χώρο, ή όσοι επηρεάζονται από όσα συμβαίνουν σε έναν χώρο. Συνήθως οι ενδιαφερόμενοι φορείς είναι οι εξής (Demas, 2000):

- Αρχαιολόγοι και άλλοι ερευνητές που έχουν εκπονήσει ή πραγματοποιήσει σημαντικές εργασίες στο χώρο.
- Ομάδες με συγγένεια ή προγονική σχέση με την τοποθεσία
- Μέλη της τοπικής κοινότητας που επωφελούνται οικονομικά ή που θέλουν να χρησιμοποιήσουν το χώρο για εμπορικούς ή κοινωνικούς σκοπούς ή, αντίθετα, μέλη της τοπικής κοινότητας που μπορεί να επηρεαστούν αρνητικά από τον χώρο ως αποτέλεσμα εδαφικών διαρροών ή εισροής τουριστών και κυκλοφορίας.
- Κυβερνητικές υπηρεσίες, περιβαλλοντικές υπηρεσίες, θρησκευτικές αρχές, τουριστικοί οργανισμοί ή μη κυβερνητικές οργανώσεις ΜΚΟ που ενδιαφέρονται για κάποιον αρχαιολογικό χώρο ή κάποια περιοχή.
- Εξειδικευμένοι τουρίστες, όπως θρησκευτικοί τουρίστες ή προσκυνητές, ή ομάδες που έρχονται σε μεγάλο αριθμό και μπορεί να έχουν ειδικές απαιτήσεις ή να επηρεάσουν με κάποιο τρόπο την περιοχή.
- Ιδιωτικά τουριστικά γραφεία που εκπροσωπούν τα συμφέροντα των τουριστών αλλά και των τοπικών ή περιφερειακών επιχειρηματικών συμφερόντων.

Τα μέλη της κοινότητας μπορούν, εκτός από πηγές και γνώσεις, να προσφέρουν διαφορετικές ενδιαφέρουσες προοπτικές αναφορικά με τις αξίες ενός αρχαιολογικού χώρου, ενώ είναι σημαντικό να εξασφαλίζεται η μεταξύ τους συνεργασία προς όφελος της περιοχής. Κοινότητες που κατοικούν κοντά ή ανάμεσα σε τοποθεσίες αρχαιολογικού ενδιαφέροντος μπορούν να έχουν σημαντικές επιρροές στην προστασία και στη διατήρηση αυτών των χώρων (McManamon & Hatton, 2000). Ενώ οι ειδικοί από διάφορους επιστημονικούς κλάδους έχουν επίσης καίριο ρόλο στον προσδιορισμό της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν υπάρχει μόνο μία έγκυρη άποψη για τη διατήρηση πολιτιστικής κληρονομιάς. Συχνά διατυπώνονται απόψεις ότι, καθώς απαιτείται πλέον μια ολοκληρωμένη και

συμμετοχική προσέγγιση, οι αντιλήψεις των ειδικών και οι απαιτήσεις του κοινού θα πρέπει να εξισορροπούνται μεταξύ τους στο πεδίο της πολιτικής και της πολιτιστικής διαχείρισης (Mourato & Mazzanti, 2002).

Η διαρκής και ενεργή συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών για την ανάπτυξη δράσεων αναφορικά με οποιεσδήποτε επεμβάσεις σε έναν αρχαιολογικό, ιστορικό και προστατευόμενο χώρο, είναι ένας τρόπος για να ενισχυθεί το ενδιαφέρον των πολιτών και να δημιουργηθεί το αίσθημα συν-ευθύνης ως προς την πορεία και εξέλιξη αυτού (Τρατσέλα, 2012).

Η ουσιαστική ανάγκη για τη συμμετοχή του κοινού σε μία δημιουργική, ανοιχτή, κριτική συζήτηση, αποτελεί ίσως τον μοναδικό τρόπο ενσωμάτωσης των απόψεων του κοινού στις αποφάσεις σχετικά με την αρχαιολογία. Τονίζεται ότι όσοι έχουν επιστημονική και επαγγελματική ενασχόληση με τον πολιτισμό, δεν πρέπει μόνο να περιορίζονται στο να εμπλέκουν τις τοπικές κοινότητες σε μια συνεργατική διαδικασία έρευνας και ανάπτυξης των χώρων, αλλά να έχουν πραγματικό ενδιαφέρον για τις ανησυχίες και τις ζωές τους (Stroulia, 2009).

Γ.6 Αξιολόγηση Αρχαιολογικών Καταλοίπων

Ο βασικός άξονας του αρχαιολογικού έργου στη σύγχρονη εποχή αποτελείται από τις «σωστικές ανασκαφές». Αυτό σημαίνει αρχαιολογικές έρευνες σε χώρους, όπου πρόκειται να γίνουν οικοδομικές εργασίες, έργα οδοποιίας ή παρόμοια εγχειρήματα και υπάρχουν ήδη ή εντοπίζονται εκ νέου αρχαιολογικά ευρήματα.

Έτσι, πρώτα διαπιστώνεται αν υπάρχουν ιστορικά ίχνη σε κάποια περιοχή και κατόπιν καθορίζεται αν και υπό ποιες προϋποθέσεις θα γίνει αξιολόγηση των ευρημάτων και διερεύνηση του υλικού παρελθόντος (Χαμηλάκης, 2007).

Για να δικαιολογηθεί η ανασκαφή πρέπει να έχει στόχο την απόκτηση σημαντικών και νέων επιστημονικών γνώσεων. Διαφορετικά παράγεται υπερβολικός αριθμός εκτεθειμένων μνημείων (Λαμπρινουδάκης, 2008).

Ένα σημαντικό στάδιο για τη σύγχρονη έννοια της διαχείρισης των καταλοίπων του παρελθόντος αποτελεί η αξιολόγηση ενός μνημείου (Λαμπρινουδάκης, 2008) μία διαδικασία με επιστημονικές, οικονομικές και κοινωνικές πτυχές, τα αποτελέσματα

της οποίας καθορίζουν τον τρόπο διαχείρισης, αλλά και τη χρήση της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Για την αξιολόγηση αρχαιολογικών καταλοίπων, χρησιμοποιείται μία σειρά δεικτών, η οποία έχει ήδη εφαρμοστεί σε μεγάλα αστικά έργα (Martí, 2005):

- *Μοναδικότητα:*

Πρόκειται για την αξιολόγηση του κατά πόσο τα αρχαιολογικά κατάλοιπα είναι επαρκώς εξέχοντα στο πλαίσιο του πολιτιστικού τους περιβάλλοντος. Τα κατάλοιπα αυτά έχουν σημασία αν αποτελούν μοναδικό ντοκουμέντο μίας περιόδου, ενός αρχιτεκτονικού ρυθμού, ενός πολιτισμού κ.λ.π. Η μοναδικότητα αποτελεί τον πρώτο δείκτη, ο οποίος υποδεικνύει αν υπάρχει πραγματικό ενδιαφέρον για τη διατήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων.

- *Μνημειακή αξία:*

Ο βαθμός μνημειακής αξίας αποδίδεται ανάλογα με τον βαθμό διατήρησης και τις αισθητικές αξίες του χώρου. Για παράδειγμα, η διατήρηση καταλοίπων που έχουν καταστραφεί, δεν είναι ίδια με τη διατήρηση μνημείων, όπου σημαντικό μέρος των αρχιτεκτονικών τους δομών εξακολουθεί να υφίσταται.

- *Επικοινωνιακή ικανότητα:*

Παρά τη μεγάλη, ενδεχομένως, σημασία αρχαιολογικών καταλοίπων, καθοριστικής σημασίας είναι η εξήγηση της ιστορίας στο ευρύ κοινό, βάσει της ερμηνείας των στοιχείων του παρελθόντος. Αν για παράδειγμα, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα αφορούν πολύ συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, τότε η μετέπειτα διαδικασία ερμηνείας από το κοινό καθίσταται δύσκολη.

- *Ιστορική αξία:*

Πρόκειται για τον εμπλουτισμό των γνώσεων των ανθρώπων για ένα ιστορικό γεγονός ή μία συγκεκριμένη εποχή, χάρη στα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Οι ανασκαφές αποκαλύπτουν πληθώρα στοιχείων, όμως δεν έχουν όλα ιστορική σημασία. Έτσι αξιολογείται κατά πόσο η συντήρηση επιτρέπει την ανάδειξη της ιστορικής αξίας.

- *Συμβολική αξία:*

Αφορά στην ικανότητα των αρχαιολογικών καταλοίπων να τονώσουν ή να διατηρήσουν την πολιτιστική και κοινωνική ταυτότητα του τόπου.

- *Ικανότητα μουσειακής ερμηνείας:*

Η δημιουργία ενός μνημειακού χώρου δεν συνεπάγεται μόνο κόστος, αλλά κυρίως την επίγνωση ότι πρέπει να διατηρηθεί και να διαχειριστεί ως πολιτιστικό προϊόν: προληπτική συντήρηση, μάρκετινγκ και επικοινωνία, δημόσια διαχείριση, συντήρηση των εγκαταστάσεων κ.λ.π.

- *Περιβαλλοντικές επιπτώσεις:*

Το άνοιγμα μιας έκθεσης, λόγου χάρη, σε έναν χώρο θα μπορούσε να αναζωογονήσει κοινωνικά και οικονομικά μια αστική περιοχή, όμως θα μπορούσε να ασκήσει αρνητική επίδραση εάν δε ληφθεί υπόψη η ενσωμάτωσή της στον αστικό ιστό της περιοχής.

Σύμφωνα με τον Λαμπρινουδάκη η αξιολόγηση ενός μνημειακού χώρου αποτελεί κριτήριο για τον τρόπο χειρισμού του. Παρακάτω αναφέρονται οι βασικές αξίες ενός μνημείου:

- *Επιστημονική αξία:*

Παρόλο που όλα τα μνημεία έχουν αξία για την επιστήμη, αυτό δεν αποτελεί μοναδικό κριτήριο για τη διατήρησή τους.

- *Ιστορική αξία:*

Καθώς η αρχαιολογία είναι ένα τμήμα της ιστορίας, η ιστορική αξία ενός μνημείου συμπίπτει κατά κάποιο τρόπο με την επιστημονική αξία. Η ιστορική αξία αφορά στη σχέση ενός μνημείου με ιστορικά γεγονότα.

- *Σπανιότητα:*

Όταν κάποιο μνημείο είναι σπάνιο, τότε η αξία του αυξάνεται.

- *Παλαιότητα:*

Η αξία που προκύπτει από την παλαιότητα αφορά στον βαθμό που ένα μνημείο από το παρελθόν προσδίδει την αίσθηση του βάθους του χρόνου.

- *Εθνική αξία:*

Αναφέρεται στην αξία που προκύπτει από κάποιο μνημειακό τεκμήριο, όταν αυτό είναι συνδεδεμένο με σημαντικές στιγμές της ιστορίας ενός έθνους.

- *Τοπική αξία:*

Ορισμένες φορές, ιστορικά τεκμήρια που βρίσκονται κατ' αποκλειστικότητα σε μία περιοχή, γίνονται σύμβολα ενός τόπου.

- *Θρησκευτική αξία:*

Αφορά στα μνημεία που συνδέονται με τις υπάρχουσες θρησκείες.

- *Αισθητική αξία:*

Ανεξάρτητα από τα υποκειμενικά κριτήρια του εκάστοτε επισκέπτη, η αισθητική αξία μελετάται στα πλαίσια της ιστορίας του δημιουργού.

- *Αξία της καλής διατήρησης και αυθεντικότητας:*

Το μέγεθος του σωζόμενου μέρους (μικρό, μεγάλο) ενός μνημείου και η διατήρησή του (καλή, κακή) προσδίδουν αξία σε ένα μνημείο.

- *Διδακτική αξία:*

Όταν ένα μνημείο ή μνημειακό υλικό είναι εύκολα κατανοητό και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα των στοιχείων του παρελθόντος.

- *Πολιτισμική αξία:*

Η αξία αυτή αναγνωρίζεται στο μνημείο το οποίο μπορεί να αποτελέσει κέντρο πολιτισμικής δραστηριότητας

- *Οικονομική/τουριστική αξία:*

Όταν τα μνημεία αποτελούν πόλο έλξης και προκαλούν υψηλά επίπεδα επισκεψιμότητας και δημιουργούν συνθήκες ανάπτυξης σε μία περιοχή.

- *Αξία από τη δυνατότητα νέας χρήσης:*

Η χρήση ενός μνημείου στη σύγχρονη εποχή, είτε με την αρχική μορφή, όπως θεατρικές παραστάσεις σε αρχαία θέατρα, είτε με διαφορετική (εκθέσεις σε αρχαία κτίρια), αυξάνει την αξία του.

Υπάρχουν αυστηρές ρυθμίσεις στους αρχαιολογικούς χώρους τόσο εντός αστικών περιοχών, όσο και εκτός. Αρκετά συχνά, οι αρχαιολόγοι εμφανίζονται ως εκείνοι που εμποδίζουν την ανάπτυξη και την οικονομική πρόοδο μιας περιοχής, καθώς δε χορηγούν τις οικοδομικές άδειες ή προκαλούν καθυστερήσεις στις εργασίες σε χώρους, όπου έχουν βρεθεί αρχαιολογικά κατάλοιπα που χρήζουν περαιτέρω μελέτης. Ωστόσο, ο χρόνος και τα μέσα των αρχαιολόγων του Υπουργείου Πολιτισμού, στην Ελλάδα, είναι πολλές φορές ελλιπή, με αποτέλεσμα οι πολυδάπανες και μακροχρόνιες ανασκαφές για την ανεύρεση αξιόλογων αρχαιολογικών καταλοίπων να μην είναι εφικτές (Χαμηλάκης, 2007).

Αναφορικά με το ζήτημα του χρόνου και των μέσων, ο Λαμπρινουδάκης αναφέρει πως κανόνα για την ανασκαφική δραστηριότητα στην Ελλάδα αποτελεί η εξασφάλιση των μέσων για την ολοκλήρωση ενός προγράμματος, καθώς και για τη συντήρηση και προστασία των αρχαιολογικών καταλοίπων που θα έρθουν στην επιφάνεια. Διαφορετικά υπάρχει υψηλός κίνδυνος καταστροφής των μνημειακών συνόλων που

αποκαλύπτονται (Λαμπρινουδάκης, 2008). Όταν η διατήρηση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων που ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια των ανασκαφών είναι αδύνατη, τότε συνίσταται η κατάχωση τους, προκειμένου να προστατευθούν.

Δ. ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Δ.1 Η έννοια της Ανάδειξης

Η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων αποτελεί ένα τμήμα της ευρύτερης και ολιστικής διαχείρισης του αρχαιολογικού μνημείου. Τα αρχαιολογικά μνημεία έχουν μια μακρά ιστορία επεμβάσεων με στόχο τη διατήρησή τους και μια σειρά από διεθνή θεσμικά κείμενα αφιερωμένα στις αρχές ορθής πρακτικής για τη διατήρηση αρχαιολογικών μνημείων και χώρων. Ειδικά στην περίπτωση αρχαιολογικών χώρων που μπορούν να προσαρμοστούν σε δημόσιες λειτουργίες και δεδομένου ότι πρόκειται για δημόσιους χώρους, προκύπτει η ανάγκη να διασφαλιστεί η χρήση τους, με πλήρη πάντοτε σεβασμό σε θέματα διατήρησης αυτών. Η σχέση μεταξύ συντήρησης και χρήσης είναι ένα από τα θέματα της πολιτιστικής κληρονομιάς που προκαλεί έντονες αντιπαραθέσεις και συζητήσεις. Ενώ στο παρελθόν ερμηνεύονταν ως δύο αντίθετες έννοιες, που είναι ασυμβίβαστες μεταξύ τους, με την πάροδο του χρόνου η έννοια της διατήρησης εξελίχθηκε και ξεπέρασε την απλή προστασία αρχαιολογικών μνημείων και υλικών που δεν πρέπει να αλλοιωθούν, προσδίδοντας κοινωνικό ρόλο στα αρχαιολογικά μνημεία (Lauria, 2017).

Εντοπίζεται μια μετατόπιση της απόλυτης διατήρησης ενός αρχαιολογικού, πολιτιστικού αγαθού, προς την προστασία του ρόλου του ως μάρτυρα πολιτισμού. Αντιμέτωποι με την παγκόσμια άνοδο του τουρισμού, την κοινωνική οπτική των αρχαιολογικών χώρων, αλλά και το ρόλο τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, οι συζητήσεις γύρω από τα αρχαιολογικά μνημεία ρίχνουν το κέντρο βάρους στην ταυτόχρονη διατήρηση και χρήσης τους, με δεδομένο ότι, μέχρι τώρα, προτεραιότητα δινόταν στη διατήρηση, ακόμα και όταν αυτή γίνεται σε βάρος του περιορισμού πρόσβασης του κοινού (Grima, 2017).

Από τη μία υπάρχει, το δικαίωμα στη γνώση και την εμπειρία που επικαλούνται οι άνθρωποι, και από την άλλη υπάρχουν οι απαιτήσεις διατήρησης, που εκφράζονται από τους υπεύθυνους για τη διατήρηση και διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αυτές οι φαινομενικά αντίθετες ανάγκες, ίσως μπορούν να βρουν μια λεπτή ισορροπία σε μία έννοια της ανάδειξης, όπου συνδυάζονται ηθικές, πολιτιστικές και οικονομικές αξίες (Lauria, Di Salvatore, & Heitor, 2015).

Η ανάδειξη συνίσταται σε δραστηριότητες, που αποσκοπούν στην προώθηση και διάχυση της γνώσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά ταυτόχρονα και στην εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών για τη χρήση, την απόλαυση και, ορισμένες φορές, την ίδια την επιβίωση. (Lauria, Di Salvatore, & Heitor, 2015).

Βέβαια, η ανάδειξη, ως πολυεπίπεδη έννοια, περιλαμβάνει από επιστημονική καταγραφή αρχαιολογικών χώρων, επιστημονική παρουσίαση ειδικών θεμάτων, έγκυρη δημοσιογραφική ενημέρωση, υπεύθυνη, πάσης φύσεως, ενημέρωση του κοινού, εξασφάλιση πρόσβασης, έως διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου, δημιουργία υποδομών, εποπτικού υλικού, πινακίδων πληροφόρησης (Λαμπρινουδάκης, 2008). Η δε σημασία της βρίσκεται από την ανάγκη συγκρότησης συλλογικής ταυτότητας έως την ανάγκη προβολής τους ως τουριστικό αγαθό και ως ψηφιακό προϊόν της πολιτιστικής βιομηχανίας (Κόλλιας, 2007).

Η προσοχή δηλαδή στρέφεται στην κοινωνική πλευρά των μνημείων και στην πολύπλευρη σημασία τους για την ταυτότητα και τη ζωή μιας κοινωνίας, αλλά και στην οικονομική αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Λεκάκης, 2016), καθώς το πολιτιστικό απόθεμα αποτελεί και πλουτοπαραγωγική πηγή για μια χώρα.

Ο σχεδιασμός του χώρου που περικλείει ιστορικά μνημεία ή σύνολα αυτών αποσκοπεί στην προστασία, στην ανάδειξη και αξιοποίησή τους, τόσο των μνημείων όσο και του πολιτιστικού τοπίου που τα περιβάλλει. Γι αυτό και ενδιαφέρεται να συνυπάρξουν με ενδιαφέροντα τρόπο το ιστορικό στοιχείο με τη σύγχρονη επέμβαση: (Τρατσέλα, 2012)

- να διαμορφώσει σχέσεις του αρχαιολογικού χώρου με τη σύγχρονη κοινωνία,
- να αναβιώσει μνήμες και
- να μεταδώσει πληροφορίες στον επισκέπτη

Ένας αρχαιολογικός χώρος, όπως κάθε μνημείο συμβάλλει στη διαμόρφωση:

- της ιστορικής μνήμης,
- της συλλογικής, μνήμης
- της ατομικής μνήμης

Δ.2 Αρχαιολογικοί χώροι στην ύπαιθρο χώρα

Πριν από κάθε πρόταση για επεμβάσεις και σχεδιασμό του χώρου γίνεται μία πολυεπίπεδη μελέτη, η Ανάλυση του Τοπίου. Σε αυτήν μελετώνται και περιγράφονται μορφολογικά, γεωλογικά χαρακτηριστικά του χώρου, προκειμένου να αντιμετωπισθούν με ασφάλεια θέματα διαδρομών, διάνοιξης οδικού δικτύου, τοιχία υποστήριξης σε ανισοϋπή επίπεδα, δημιουργία πρανών ή πλατωμάτων κ.λπ., οικολογικά στοιχεία προκειμένου να ληφθούν μέτρα, ώστε να μη διαταραχθεί το φυσικό περιβάλλον αλλά και να μην αλλοιωθεί από ατυχείς επιλογές σε δενδροφυτεύσεις ή κατά τη δημιουργία κήπων κ.λπ., αισθητικές ποιότητες, σημεία, δηλαδή, στα οποία προσφέρεται ιδιαίτερη ή χαρακτηριστική θέα, σημεία που μπορεί να ενοχληθούν από θορύβους της νέας διάταξης, οσφρήσεις και κάθε είδους κιναισθητικές και αισθητηριακές εμπειρίες που μπορούν να επεξεργαστούν και να αξιοποιηθούν, η ιστορία του και οι στόχοι, τους οποίους η νέα διαμόρφωση καλείται να υπηρετήσει, καθώς και η επίλυση θεμάτων που θα προκύψουν από τις ανάγκες της νέας χρήσης του χώρου. Χώροι που συνήθως δημιουργούνται: υποδοχής, εκπαίδευσης, εστίασης, στάθμευσης κ.λπ. (Τρατσέλα 2012).

Δ.3 Αρχαιολογικοί χώροι στον αστικό ιστό

Ο δημόσιος χώρος στον αστικό ιστό δίνει τη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή διαφορετικοί άνθρωποι και αυτή η συνεχής εναλλαγή της ετερότητας του κάθε άλλου δημιουργεί ένα ετερογενές κοινωνικό υπόβαθρο που συντελεί στην εξοικείωση με το διαφορετικό και, κατά συνέπεια, στη διαχείριση των διαφορών.

Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι, ως μέρος του δημόσιου χώρου που απευθύνεται σε αυτό το ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων, αποτελούν τόπους συλλογικής μνήμης, έκφρασης αλλά μπορούν και να είναι παράγοντες αστικής ανάπτυξης (city branding).

Έχει διατυπωθεί η άποψη, κυρίως από αρχιτεκτονικούς και πολεοδομικούς κύκλους, στο πλαίσιο μιας νέας προβληματικής για την πόλη, ότι όταν η μέριμνα των αρχαιολογικών υπηρεσιών αφορά μόνο στην προστασία των αρχαιολογικών χώρων και εξαντλείται στο να εμποδίζει την ελεύθερη διέλευση κοινού, διαχωρίζει απόλυτα τους δύο χώρους, αρχαιολογικό και δημόσιο. Αυτός ο τρόπος διαχείρισης καθιστά τα μνημεία και το χώρο τους σημαντικά μεν, ανενεργά δε σε σχέση με την κοινωνική

ζωή της πόλης. Αρχαιολογικοί χώροι στον αστικό ιστό που περιφράσσονται για την προστασία τους αλλά και την καταδήλωση τους, έτσι περικλεισμένοι και αποκομμένοι από κάθε εκδήλωση κοινωνικότητας, αποκόπτονται από τη συλλογική μνήμη της πόλης και διηγούνται μόνο έναν ιστορικό λόγο. (Τερζόγλου, 2006). Ακόμη και παραβατικές συμπεριφορές, όπως παραβίαση της απαγόρευσης στο χώρο, βανδαλισμοί, όπως γκράφιτι ή χαράξεις, θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως πράξεις οικειοποίησης των μνημείων ή των ιδιοτήτων τους – σημαντικότητα, αντοχή στο χρόνο, υστεροφημία. Αντί όμως μιας προβληματικής ή αφημένης στην τύχη ή και ανύπαρκτης σχέσης αυτών των χώρων με την κοινωνία, τίθεται το ερώτημα αν θα μπορούσε ένας διαφορετικός τρόπος διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων, να τους αναδείξει αλλά και να δημιουργήσει συνθήκες επανάχρησης και μεγαλύτερης διάδρασης με την πόλη. (Τρίκολας, 2014).

Οι αρχαιολογικοί χώροι οφείλουν να διαφυλαχτούν και να αναδειχθούν, με τρόπο όμως που να μπορούν να αποδοθούν στη εξυπηρέτηση των σύγχρονων κοινωνικών απαιτήσεων για επιμόρφωση, εκπαίδευση, ενημέρωση και για μια δημιουργική επικοινωνία του σύγχρονου ανθρώπου (παρόν) με την ιστορία του (παρελθόν) αλλά και να συνυπάρξουν με τις αναπτυξιακές ανάγκες του περιβάλλοντος. Πολλές φορές το κόστος από την πραγματοποίηση ή μη μιας διάσωσης συνυπολογίζεται με τις άυλες αξίες ενός μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου με βάση την εξίσωση:

Μνημείο = Αυθεντικότητα + Ιστορικότητα + Ποιότητα + Συμβολισμός (Λάββας, 2002)

Συμπερασματικά, για να ολοκληρωθεί ένα έργο ανάπλασης και προβολής αρχαιολογικού χώρου χρειάζεται στενή συνεργασία μεταξύ αρχαιολογίας και αρχιτεκτονικής και όλων των συναφών ειδικοτήτων σχετικά με τον σχεδιασμό χώρων, με την προϋπόθεση ότι οι επεμβάσεις δεν θα αφορούν το κυρίως σώμα του μνημείου, κάτι που απαιτεί ιδιαίτερη επιστημονική εξειδίκευση (Λάββας, 2002). Εκτός αυτών είναι απαραίτητη η συμμετοχή πολλών κλάδων και επιστημονικών πεδίων, που ασχολούνται αναλυτικά με έρευνες κοινωνικο-οικονομικής φύσης και θέματα διαχείρισης, ώστε να αντιμετωπισθεί κάθε ανάγκη που δημιουργεί ο πολυσύνθετος χαρακτήρας ενός τέτοιου έργου με πολλαπλούς σκοπούς.

Εκτός από τη διαφύλαξη και προστασία των αρχαιολογικών τόπων, η ενεργή συμμετοχή τους στο δημόσιο, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον προϋποθέτει έναν σαφή ορισμό του στόχου, που σε τελική ανάλυση αποτελεί πολιτικό αίτημα, αν

δηλαδή στοχεύει στην τουριστική ανάπτυξη, στην ανάπλαση ενός τόπου για καλύτερη ποιότητα ζωής των πολιτών, στη διάχυση της γνώσης, στην καλλιέργεια πολυπολιτισμικής συνείδησης ή εθνικιστικής ιδεολογίας, στη διάδοση και εξοικείωση με εφαρμογές της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας κ.λπ.

Δ.4 Η Οικονομική Αξία της Ανάδειξης

Μετά τον Β' Παγκοσμίου Πολέμου, άρχισε να διαμορφώνεται η ιδέα μιας ενιαίας, κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτή η προσέγγιση είχε διττό ρόλο: αφενός την ομοψυχία των λαών και την επούλωση των τραυμάτων του πολέμου με ένα κοινό όραμα και αφετέρου στην αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου και την προστασία του. Αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία και αίθουσες τέχνης αναδείχθηκαν σε κομβικά σημεία αυτής της προσπάθειας, λειτουργώντας ως πόλοι έλξης για τους επισκέπτες και συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη των αστικών κέντρων.

Η «οικονομία της αρχαιολογίας» κατά τον Burtenshaw αφορά στην αποτίμηση και στη καταμέτρηση όλων των τρόπων με τους οποίους η αρχαιολογία συμβάλλει στην ευημερία του κοινού και στο πώς αυτά τα οφέλη διαμορφώνουν τις αποφάσεις σχετικά με τη διαχείριση της (Burtenshaw, 2017).

Η οικονομική αξία της αρχαιολογίας έχει δύο βασικές διαστάσεις:

- Χρηματοοικονομικές Πτυχές: Περιλαμβάνει το κόστος και τα οφέλη της αρχαιολογικής έρευνας, της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και της συμβολής στον τουρισμό, την αστική ανάπτυξη και την απασχόληση.
- Συμβολή στην Ευημερία: Αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η αρχαιολογία βελτιώνει την ευημερία του κοινού πέρα από τη χρηματική αξία, απαιτώντας εναλλακτικές μεθόδους αξιολόγησης.

Για την αξιολόγηση της οικονομικής αξίας, χρησιμοποιούνται δύο κύριες κατηγορίες:

- Άμεση Αξία: Χρηματοοικονομικές συναλλαγές, όπως η αγορά εισιτηρίων ή αντικειμένων από μουσεία.
- Έμμεση Αξία: Η αξία που αποδίδουν οι άνθρωποι στην πολιτιστική κληρονομιά χωρίς άμεσες συναλλαγές

Οι μέθοδοι μέτρησης περιλαμβάνουν:

- Αποκαλυφθείσες Προτιμήσεις: Ανάλυση της συμπεριφοράς των καταναλωτών, όπως η επίδραση των ιστορικών χώρων στις τιμές των ακινήτων ή το κόστος ταξιδιού για επισκέψεις.
- Δεδηλωμένες προτιμήσεις (Έρευνες που ζητούν από το κοινό να εκτιμήσει οικονομικά την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς).

Παρόλο που αυτές οι μέθοδοι προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες, δέχονται κριτική για τη θεωρητική τους φύση και τη δυσκολία εφαρμογής (Burtenshaw, 2017).

Η οικονομική δραστηριότητα που συνδέεται στενότερα με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα είναι ο τουρισμός. Η κληρονομιά ως "πολιτιστικό αγαθό" γίνεται αγαθό για την τουριστική βιομηχανία, καθιερώνοντας σταδιακά έναν νέο τομέα, αυτόν της «πολιτιστικής οικονομίας» (Lekakis, 2020). Η πολιτιστική κληρονομιά εξακολουθεί να παραμένει ένα δημόσιο αγαθό που μοιράζεται σε όλη την ανθρωπότητα και χρησιμοποιείται με τρόπο που να ταιριάζει στο πλαίσιο της αγοράς, εμφανίζοντας ιδιότητες που συναντώνται στα ιδιωτικά αγαθά, όπως ο ανταγωνισμός, η αποκλειστικότητα και η υποκατάσταση (Lekakis, 2020).

Η τάση αυτή αμφισβητείται από διάφορους ερευνητές, που θεωρούν ότι η πολιτιστική κληρονομιά αντιστέκεται στα πρότυπα των υπόλοιπων περιουσιακών στοιχείων και έχει αξίες που δεν μπορούν με ευκολία να μετρηθούν. Τα περισσότερα πολιτιστικά αγαθά, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν ανταλλάσσονται, συνήθως, μέσω της αγοράς. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει "αποτυχία της αγοράς" και απαιτούνται εναλλακτικοί μηχανισμοί και προσεγγίσεις, όπως δημόσια χρηματοδότηση, νομική προστασία, χορηγίες για την διαχείριση και την παροχή αυτού του αγαθού (Burtenshaw, 2017). Οι «αξίες μη χρήσης» της πολιτιστικής κληρονομιάς αφορούν στον πνευματικό εμπλουτισμό, την γνωστική ανάπτυξη, την αισθητική εμπειρία και ψυχαγωγία, έννοιες που δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν με οικονομικούς όρους (Hølleland et al. 2017 όπως αναφέρεται σε Lekakis, 2020).

Δ.5 Η Κοινωνική Αξία της Ανάδειξης

Σύγχρονη απαίτηση της κοινωνίας είναι η διαφύλαξη της κληρονομιάς όχι μόνο ως επιστημονική αξία, αλλά και ως αγαθό στην κοινωνία, όπου ανήκει και βρίσκεται (Λάββας, 2002). Η κοινωνική κατεύθυνση της διαχείρισης των πολιτιστικών μνημείων και η ανάδειξη αυτών αποτυπώνεται, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, στις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά, όπως η Χάρτα της Βενετίας (1964) η Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (1975) και η ανατρεπτικότερη Σύμβαση του Φαρό (2005), η Χάρτα για την Ερμηνεία και την Παρουσίαση των Χώρων Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2007), όπου μετατοπίζεται το κέντρο βάρους από την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο αναφαίρετο δικαίωμα του καθενός να επωφελείται από αυτήν, ενώ παράλληλα υπογραμμίζεται η σημασία της παρουσίας της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στη ζωή της κοινότητας.

Η ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων και μνημείων είναι ζήτημα πολλών διαστάσεων με πολιτιστικό, εκπαιδευτικό, οικονομικό και κοινωνικό αντίκρισμα. Η αξιοποίηση και προβολή αυτών των πολιτιστικών θησαυρών δεν αποτελεί μόνο θέμα προστασίας της ιστορικής κληρονομιάς, αλλά και εργαλείο ανάπτυξης και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής. Παρακάτω αναφέρονται βασικοί άξονες που καθιστούν τη διαδικασία αυτή σημαντική:

- *Διατήρηση της Πολιτιστικής Ταυτότητας*

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία αποτελούν μαρτυρίες της ιστορίας και της πολιτιστικής εξέλιξης κάθε λαού. Η κοινωνική τους ανάδειξη συνεισφέρει στην ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας και αυτογνωσίας. Μέσω της προβολής και της συντήρησης αυτών των χώρων, οι πολίτες έρχονται πιο κοντά στην ιστορία τους, αναγνωρίζοντας τη συμβολή των προγενέστερων στη διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνίας.

- *Εκπαιδευτική Αξία*

Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν ζωντανά σχολεία ιστορίας. Η κοινωνική τους ανάδειξη, μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα, ξεναγήσεις, μουσειακές δράσεις και διαδραστικές πλατφόρμες, δίνει τη δυνατότητα σε μικρούς και μεγάλους να μάθουν για τις αρχαίες κοινωνίες, τις αξίες και τα επιτεύγματά τους.

Αυτό ενισχύει τη δια βίου μάθηση και καλλιεργεί την κριτική σκέψη για τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

- *Ενίσχυση της Κοινωνικής Συνοχής*

Η προστασία και ανάδειξη των μνημείων μπορεί να αποτελέσει εργαλείο κοινωνικής συνοχής και αλληλεπίδρασης. Όταν οι κοινότητες συμμετέχουν στη διαχείριση των μνημείων, μέσω εθελοντισμού, εκδηλώσεων ή δράσεων ευαισθητοποίησης, δημιουργείται ένας κοινός στόχος που ενισχύει τη συνεργασία και το αίσθημα του «ανήκειν».

- *Ενίσχυση Περιβαλλοντικής Συνείδησης*

Πολλοί αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται σε φυσικά περιβάλλοντα μεγάλης σημασίας. Μέσα από δράσεις ανάδειξης και προστασίας, οι κοινότητες αντιλαμβάνονται την ανάγκη ισορροπίας μεταξύ της ανθρώπινης δραστηριότητας και της φυσικής κληρονομιάς, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης.

Για την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, όπως η ενημέρωση, η εκπαίδευση ή την πραγματοποίηση άλλων δράσεων, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα ιστορικά τοπία, ως δυναμικά στοιχεία του ευρύτερου περιβάλλοντος, μπορούν να αποδίδονται στην κοινωνία. Διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων σε αρχαιολογικούς χώρους, διασύνδεση των μνημείων με σύγχρονες τέχνες (θέατρο, μουσική, εικαστικά), εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια, καμπάνιες ευαισθητοποίησης μέσω ΜΜΕ και κοινωνικών δικτύων, είναι μόνο μερικές προτάσεις για την ανάδειξή τους. Ταυτόχρονα, μέσα από τις διαδικασίες για την αξιοποίησή και την ανάδειξή τους, διατηρούνται ζωντανοί και ελκυστικοί επιβιώνοντας στο πέρασμα του χρόνου (Τρατσέλα, 2012)

Μέσω της ανάδειξη των μνημείων συχνά πραγματοποιούνται διεθνείς συνεργασίες, πολιτιστικές ανταλλαγές και διακρατικά προγράμματα. Οι δράσεις αυτές προωθούν την πολιτιστική διπλωματία, ενισχύοντας τη διεθνή εικόνα μιας χώρας στο παγκόσμιο γίγνεσθαι.

Δ.6 Παρουσίαση Αρχαιολογικών Χώρων στο Κοινό

Ο όρος «κοινό» περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία ακροατηρίων, με διαφορετικές ανάγκες, ενδιαφέροντα, ανησυχίες και στάσεις. Αναπόφευκτα διαμορφώνονται διαφορετικές εμπειρίες και αντιλήψεις του κοινού για τους αρχαιολογικούς χώρους.

Τα χαρακτηριστικά αυτά μπορεί να οφείλονται σε γλωσσικές, εθνοτικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, διαφορές ηλικιακού και μορφωτικού επιπέδου (Grima, 2017).

Το κοινό, επίσης, μπορεί να χωριστεί στους ανθρώπους που έχουν διασχίσει το κατώφλι μιας περιφραγμένης περιοχής και έχουν βιώσει έναν αρχαιολογικό χώρο, και σε εκείνους που δεν έχουν την εμπειρία, όμως έχουν τη δική τους αντίληψη για τους αρχαιολογικούς χώρους (Grima, 2017).

Η παρουσίαση των αρχαιολογικών χώρων στο κοινό και η απόλαυση των μνημείων συνδέεται με την προσβασιμότητα, μια σημαντική έννοια στην διαδικασία αξιοποίησης και ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς (Lauria, 2017).

Στους αρχαιολογικούς χώρους, οι διαστάσεις της προσβασιμότητας αφορούν στη φυσική, πνευματική και κοινωνικο-οικονομική προσβασιμότητα, όπως προτείνεται από τη Grima (2017).

- *Η φυσική προσβασιμότητα*

Η φυσική πρόσβαση σε έναν αρχαιολογικό χώρο αποτελεί προϋπόθεση για μια αυθεντική και βιωματική εμπειρία (Grima, 2017). Αφορά όλους τους επισκέπτες, και ιδιαίτερα τα άτομα με κινητικά προβλήματα (Lauria, 2017). Προσβασιμότητα ενός αρχαιολογικού χώρου σημαίνει δυνατότητα ανεξάρτητης και χρηστικής φυσικής πρόσβασης και μετακίνησης γύρω από τα μνημεία (Naniopoulos & Tsalis, 2015).

Στην περίπτωση των αρχαιολογικών χώρων, παρεμβάσεις που αφορούν την φυσική πρόσβαση είναι συχνά πολύ προβληματικές, λόγω της δυσκολίας να συμβιβαστούν ιδιότητες του χώρου (κλιματομετρικές συνθήκες, μήκος μονοπατιών, χαρακτηριστικά πλακοστρώσεων, υψομετρικές διαφορές στο έδαφος κ.λπ.) με τις ανάγκες των ατόμων και τη φέρουσα ικανότητα του μνημείου (Lauria, 2017), η οποία νοείται ως ο μέγιστος μετασχηματισμός που μπορεί να αντέξει ένα πολιτιστικό αγαθό πριν θέσει σε κίνδυνο τις αξίες και τα νοήματα που εκφράζει.

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία, από τη φύση τους, πολλές φορές δεν επιτρέπουν σημαντικές επεμβάσεις στη δομή τους, ώστε να καταργηθούν τα εμπόδια που τα καθιστούν απρόσιτα (Naniopoulos & Tsalis, 2015), ενώ ταυτόχρονα

δημιουργούν αρκετές δυσκολίες, μην επιτρέποντας την άνετη και ασφαλή περιήγηση εντός τους. Οι επεμβάσεις πρέπει να γίνονται με ευαισθησία και προσοχή, ώστε να μην αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του μνημείου και να μην καταστρέφεται δομικά και οπτικά (Naniopoulos & Tsalis, 2015).

Ορισμένες φορές, προστατευτικά μέτρα όπως η περίφραξη ενδέχεται να δημιουργήσουν περαιτέρω περιορισμούς στη φυσική πρόσβαση του κοινού. Επιπλέον στην περίπτωση απομακρυσμένων χώρων που είναι περιφραγμένοι, μπορεί να είναι δύσκολο να διατεθεί το ανθρωπινό δυναμικό που απαιτείται, ώστε να υπάρχουν τακτικές ώρες λειτουργίας για το κοινό, ενώ πολλές φορές, για λόγους συντήρησης ή ασφάλειας, οι αρχαιολογικοί χώροι είναι προσβάσιμοι μόνο με ραντεβού (Grima, 2017).

Μια ευρέως διαδεδομένη και αποδεκτή, πλέον, αρχή είναι πως κάθε δημόσια εγκατάσταση στον περιβάλλοντα χώρο ενός αρχαιολογικού μνημείου, οφείλει να παρέχει πρόσβαση σε όλους, αποφεύγοντας τις διακρίσεις σε βάρος ατόμων που έχουν οποιαδήποτε μορφή αναπηρίας (Grima, 2017).

Θα πρέπει να ελαχιστοποιούνται τα προβλήματα των ατόμων, που έχουν κινητικά προβλήματα, να διευκολύνονται τα άτομα με γνωστικές ή οπτικές αναπηρίες σε κάθε γραπτή σήμανση, να προβλέπονται διευκολύνσεις για άτομα με προβλήματα ακοής, που χρησιμοποιούν ακουστικά βαρηκοΐας, σε εγκαταστάσεις όπου προβάλλονται βίντεο ή υπάρχει ηχητικό υλικό (Grima, 2017).

Ιδανικά, όλοι οι δυνητικοί επισκέπτες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε όλους τους χώρους ενός μνημείου. Εάν αυτό δεν είναι εφικτό, ο επόμενος στόχος θα πρέπει να είναι η εξασφάλιση της εύκολης πρόσβασης και κατανόησης, για όσο το δυνατόν περισσότερους επισκέπτες (Naniopoulos & Tsalis, 2015).

Αρκετά φυσικά εμπόδια μπορούν να παρακαμφθούν με την παροχή θέας από ψηλά, όπως από έναν εύκολα προσβάσιμο διάδρομο. Βέβαια, παρ' όλο που έτσι εξασφαλίζεται η πρόσβαση για όλους, η προστασία του χώρου από τους επισκέπτες και η προστασία των επισκεπτών από τον ίδιο το χώρο, υπάρχουν ενστάσεις και παρατηρήσεις ότι η παρεμβολή ενός τεχνητού διαδρόμου μεταβάλλει τη σχέση μεταξύ του επισκέπτη και του αρχαιολογικού μνημείου (Grima, 2017).

Επίσης η χρήση νέων τεχνολογικών μέσων επιτρέπει την παροχή πληροφοριών και για ένα τμήμα αρχαιολογικού χώρου ή μνημείου, που δεν είναι προσβάσιμο. (Grima, 2017).

Η φυσική σχέση μεταξύ των ανθρώπων και ενός αρχαιολογικού χώρου, μπορούν σήμερα να αναδιαμορφωθεί χάρη στις νέες τεχνολογίες εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας. Οι άνθρωποι έχουν την δυνατότητα να αλληλεπιδρούν με έναν χώρο, ενώ με τη χρήση νέων τεχνολογιών μπορούν να προσομοιώνουν την εμπειρία τους, σαν να βρίσκονται σε αυτόν (Grima, 2017). Οι εφαρμογές της εικονικής πραγματικότητας μπορούν να φέρουν τους ανθρώπους πιο κοντά στο αισθητηριακό βίωμα, δημιουργώντας μια υβριδική αλληλεπίδραση (Χαμηλάκης, 2015)

Οι αναδυόμενες τεχνολογίες αλλάζουν ριζικά τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αντιμετωπιστούν οι αρχαιολογικοί χώροι. Το ευρύτερο κοινό έχει την ευκαιρία να συναντήσει χώρους που δεν είναι φυσικά προσβάσιμοι. Παρά την ευκολία με την οποία μπορεί κάποιος να αποκτήσει «πρόσβαση» σε ένα αρχαιολογικό μνημείο, δημιουργούνται ερωτήματα γύρω από το κατά πόσο μια πραγματική συνάντηση με τον αρχαιολογικό χώρο μπορεί να αντικατασταθεί από την εικονική πραγματικότητα και ποιες είναι οι ιδιότητες που πρέπει να συμπεριληφθούν στις νέες τεχνολογίες, ώστε να ενισχυθεί η πνευματική προσβασιμότητα του ευρύτερου κοινού (Grima, 2017).

Ωστόσο, η χρήση τέτοιων μιμητικών πρακτικών θεωρείται επιφανειακή και δεν θα πρέπει να αποτελεί αυτοσκοπό για την εκπλήρωση του αισθητηριακού ταξιδιού στον αρχαιολογικό χώρο, αλλά μάλλον ένα εργαλείο πειραματισμού. (Χαμηλάκης, 2015).

▪ *Η πνευματική προσβασιμότητα*

Η πνευματική προσβασιμότητα αφορά στο πως ερμηνεύεται και κατανοείται η εμπειρία ενός αρχαιολογικού χώρου από τους ανθρώπους και ποιο είναι το νόημα για τα διαφορετικά ακροατήρια, αφού ξεπεραστούν τα φυσικά εμπόδια που αναφέρθηκαν (Grima, 2017).

Οι ερμηνείες τους για τους αρχαιολογικούς χώρους συχνά αποκλίνουν σημαντικά από τις επικρατούσες αρχαιολογικές ερμηνείες (Grima, 2017), θέτοντας προβλήματα στη διαχείριση αρχαιοτήτων, ενώ παράλληλα οι πολυφωνικές αφηγήσεις ενδέχεται να

ξεπεράσουν τα όρια της ποικιλίας ερμηνειών και να οδηγήσουν σε παραπληροφόρηση του κοινού (Grima, 2017).

Ένα σημαντικό στοιχείο της πνευματικής προσβασιμότητας είναι η ανάγκη για πολυφωνία στην παρουσίαση των αρχαιολογικών χώρων. Κατά τη Σύμβαση του Φαρό, για την Πολιτισμική Κληρονομιά και το Διάλογο, τα μέλη της Σύμβασης, παροτρύνονται να ενθαρρύνουν τον προβληματισμό σχετικά με τη δεοντολογία και τις μεθόδους παρουσίασης της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και τον σεβασμό της ποικιλομορφίας των ερμηνειών ενός αρχαιολογικού μνημείου, αλλά και να καθιερώσουν διαδικασίες συμβιβασμού, όταν οι πολιτιστικές αξίες είναι αντιφατικές για διαφορετικές κοινότητες.

Στη Χάρτα για την Ερμηνεία και την Παρουσίαση των Χώρων Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2007), αναγνωρίζεται ότι η ερμηνεία πρέπει να βασίζεται σε μια καλά τεκμηριωμένη, διεπιστημονική μελέτη, ενώ η ουσιαστική ερμηνεία περιλαμβάνει αναγκαστικά τον προβληματισμό σχετικά με εναλλακτικές ιστορικές υποθέσεις. Η παρουσίαση εναλλακτικών αφηγήσεων, επομένως, είναι επιθυμητή, ενώ δεν συνδέεται μόνο με εναλλακτικές ερμηνείες ενός χώρου, αλλά απαντά στις διαφορετικές ανάγκες του κοινού (Grima, 2017), το οποίο ενθαρρύνεται να προβληματιστεί ανάλογα με τις δικές του αντιλήψεις για έναν τόπο (ICOMOS International Scientific Committee, 2008).

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, οι αρχαιολόγοι πρέπει να αποφασίζουν για το τι πρέπει να διατηρηθεί από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, με ποιο τρόπο θα γίνει αυτό και ποια είναι η ερμηνεία και η αφήγηση η οποία θα παραχθεί από το αρχαιολογικό μνημείο. Η διαδικασία ανασκαφικής έρευνας και η διατήρηση των αρχαιολογικών κατάλοιπων έχει σημαντικές συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο ένας χώρος παρουσιάζεται και βιώνεται από το κοινό. Το ποιες αφηγήσεις θα ειπωθούν στο κοινό, ποιες ιστορίες μπορεί να συνδυαστούν με την εμπειρία των επισκεπτών, ποια είναι εκείνα τα γεγονότα, τα ζητήματα και οι σχέσεις που μαρτυρά ένας χώρος που παρουσιάζουν ενδιαφέρον σήμερα, είναι κάποια από τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν με την ολοκλήρωση της αρχαιολογικής ερευνητικής διαδικασίας (Grima, 2017).

Για παράδειγμα, ένα κτίριο που έχει κατεδαφιστεί από σεισμό, μπορεί να αντιμετωπιστεί με δύο τρόπους. Από τη μία μπορεί να γίνουν διαδικασίες για την πλήρη επαναφορά της αρχιτεκτονικής του σύνθεσης, ενώ από την άλλη να διατηρηθεί αναλλοίωτο, ώστε να παραμείνει μια μαρτυρία ενός τραυματικού γεγονότος (Grima, 2017).

Σημαντικό στοιχείο για την πνευματική προσβασιμότητα και για τη σύνδεση ενός χώρου με τους ανθρώπους είναι η πολυαισθητηριακή εμπειρία. Στις αρχαιολογικές ερμηνείες, αυτό που κυριαρχεί είναι η οπτική σε βάρος των υπόλοιπων αισθήσεων (Grima, 2017). Τα μάτια και η όραση είναι σαφώς σημαντικά για το βίωμα ενός αρχαιολογικού μνημείου, όμως καθοριστικής σημασίας είναι και οι υπόλοιπες αισθήσεις (Χαμηλάκης, 2015).

Αναφορικά με την πολυαισθητηριακή πρόσληψη αρχαιολογικών μνημείων, επικρατεί μια «ιδεολογία επιλεκτικής συντήρησης», με την οποία οι αρχαιότητες απομονώνονται πολλές φορές από το δημόσιο χώρο, με σκοπό την προστασία τους από τον ανθρώπινο κίνδυνο (Χαμηλάκης, 2015). Η αρχαιολογική επιστήμη του 19ου και 20ου αιώνα ήταν εχθρική απέναντι στην πολυαισθητηριακή και ενσώματη εμπειρία. Όμως η ένταση μεταξύ εγγύτητας και απόστασης αυξάνεται μέσα στα πλαίσια της βιομηχανίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς ο επισκέπτης αρχαιοτήτων καθοδηγείται από τη λαχτάρα για εγγύτητα, αλλά η ίδια ακυρώνεται χάρη στα κάγκελα, την περιορισμένη πρόσβαση, την απαγόρευση αγγίγματος ή και φωτογράφισης (Χαμηλάκης, 2015).

«Τίποτα κανονικό, καμία τάξη ή κανόνας δεν μπορεί να αναγνωρίσει ή να τιθασεύσει την αναρχική πληθωρικότητα των αισθήσεων, αυτό το ιλιγγιώδες αποτέλεσμα των αισθητηριακών βιωμάτων, αυτούς τους αισθησιακούς και συναισθηματικούς πυρετούς, αυτή τη διασπορά του αισθητού» (Χαμηλάκης, 2015). Αποτελεί λοιπόν μια πρόκληση η παρουσίαση αρχαιολογικών μνημείων με τρόπους περισσότερο ελκυστικούς και κατά μία έννοια περισσότερο ουσιαστικούς για το κοινό. Οι ήχοι, οι μυρωδιές, η αναπαράσταση φωτισμού, η κινησιολογία, οι κλιματικές συνθήκες που βιώθηκαν στην καθημερινή ζωή του παρελθόντος, αποτελούν δυνατά ερεθίσματα αναμνήσεων και συνειρμών. Έτσι το κοινό αποκτά μια οικειότητα και ενσυναίσθηση, δημιουργώντας ανεξίτηλες εντυπώσεις μέσω αυτής της εμπειρίας, που είναι αδύνατο να επιτευχθούν μέσω μόνο του οπτικού μηχανισμού (Grima, 2017).

Αυτό που ενίσχυσε στο πέρασμα των χρόνων το νέο αισθητηριακό καθεστώς, είναι η ίδια η σύνδεση των αρχαιοτήτων με το εθνικό φαντασιακό ενός λαού. Μια άλλη κατηγοριοποίηση των διαστάσεων της προσβασιμότητας δίνεται από την Lauria (2017), όπου εντοπίζεται εκτός από τη φυσική διάσταση, η επικοινωνιακή, που παρουσιάζει ορισμένα κοινά σημεία με την πνευματική προσβασιμότητα, η οργανωτική και η κοινωνικό-οικονομική, για τις οποίες γίνεται αναφορά παρακάτω:

▪ *Η επικοινωνιακή διάσταση*

Η επικοινωνιακή διάσταση της προσβασιμότητας εδράζεται στην πολύπλοκη αισθητηριακή-αντιληπτική δυναμική και αφορά πρωτοβουλίες και δράσεις που αποσκοπούν στην αύξηση του προσανατολισμού και της κατανόησης των αρχαιολογικών χώρων για όλους, και ιδίως για τα παιδιά και για τα άτομα με γνωστικά προβλήματα. Περιλαμβάνει επίσης την προσβασιμότητα στο πολιτιστικό περιεχόμενο, η οποία οδηγεί το κοινό στο να «διαβάσει» τους χώρους στους οποίους βρίσκεται και να αποκτή «πρόσβαση» στο νόημα τους. Η πολιτιστική προσβασιμότητα αποτελεί ένα ιδιαίτερο στοιχείο για την αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων. Ένα κτίριο σε ερείπια, για παράδειγμα, δεν θα μεταδώσει εύκολα στον "μέσο" επισκέπτη τίποτα πέρα από αυτό που μπορεί να δει, χωρίς την κατάλληλη πληροφόρηση.

Η επικοινωνιακή διάσταση της προσβασιμότητας επιτυγχάνεται μέσω δράσεων εκτός και εντός του χώρου. Οι δράσεις εκτός του χώρου παρέχουν στον επισκέπτη χρήσιμες πληροφορίες, προκειμένου να γνωρίζει, εκ των προτέρων, τα χαρακτηριστικά του αρχαιολογικού χώρου που πρόκειται να επισκεφθεί. Οι δράσεις εντός του χώρου αφορούν στον εντοπισμό των αντιληπτών εμποδίων τα οποία πρέπει να ξεπεραστούν με την κατάλληλη πληροφόρηση. Παράδειγμα αποτελούν ενέργειες που μπορούν να πραγματοποιήσουν οι επισκέπτες για να φθάσουν στον χώρο και να κινηθούν μέσα σε αυτόν, όπως αναγνώριση του χώρου, στάθμευση του αυτοκινήτου, αναγνώριση της κύριας εισόδου, λήψη των απαραίτητων πληροφοριών, κίνηση προς τον χώρο ενδιαφέροντος.

Η κατανόηση των αρχαιολογικών χώρων δεν θα πρέπει να αναφέρεται αποκλειστικά στην υλική τους πτυχή, αλλά και στις αναπαραστάσεις της ζωής στην ιστορική περίοδο που αναφέρονται, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια ουσιαστική σχέση

μεταξύ υλικών και άυλων αξιών, μεταξύ της υλικής πτυχής του αρχαιολογικού χώρου και της ιστορίας που αυτός αφηγείται.

- *Η οργανωτική διάσταση*

Η οργανωτική διάσταση της προσβασιμότητας αφορά στη διαχείριση των υπηρεσιών που αφορούν τη σωστή λειτουργικότητα της δομής. Το πεδίο δράσης της οργανωτικής διάστασης σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο ελέγχονται και διαχειρίζονται η ροή των επισκεπτών, οι υπηρεσίες πληροφόρησης που παρέχονται εντός και εκτός της δομής, όπως η συνεχής ενημέρωση του δικτυακού τόπου, η κατάρτιση του προσωπικού, η λειτουργική οργάνωση και φροντίδα των χώρων, οι δράσεις καθαρισμού και συντήρησης κ.α.

Η χρήση ορθών οργανωτικών πρακτικών αποκτά ιδιαίτερη αξία, καθώς μπορεί να μειώσει τις πιθανότητες επεμβάσεων στην υλική υποκατάσταση των αρχιτεκτονικών μελών και αρχαιολογικών κατάλοιπων. Ορισμένες φορές, σε ένα συγκεκριμένο χωροταξικό πλαίσιο, η μετακίνηση των σημαντικότερων λειτουργιών σε χώρους που είναι περισσότερο προσβάσιμοι θεωρείται μια καλή λύση, όταν τα περιθώρια παρέμβασης είναι περιορισμένα.

- *Η κοινωνικο-οικονομική διάσταση*

Είναι θεμελιώδους σημασίας ο αρχαιολογικός χώρος να μην αντιμετωπίζεται από τις τοπικές κοινότητες ως κάτι ξένο που ανήκει στο παρελθόν και είναι αποσυνδεδεμένο από το παρόν, αλλά μάλλον ως μέρος της ιστορίας τους, ικανό να δημιουργήσει κοινωνική, αλλά και αστική αξία (Lauria, 2017). Για παράδειγμα, η διοργάνωση θεματικών εκδηλώσεων, που συνδέονται με τις τοπικές παραδόσεις και τον πολιτισμό, καθώς και η προώθηση δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην αναβίωση τόσο του τόπου όσο και των εθίμων του, αποτελούν σημαντικές πρωτοβουλίες.

Επιδιώκοντας τους στόχους προσβασιμότητας, οι αρχαιολογικοί χώροι μπορούν να γίνουν περισσότερο ελκυστικοί για όλους τους επισκέπτες, ικανοποιώντας έτσι την τουριστική ζήτηση. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην περίπτωση λιγότερο γνωστών αρχαιολογικών θέσεων και μνημείων, όπου ο μειωμένος αριθμός επισκεπτών συγκρούεται με την οικονομική βιωσιμότητα των επενδύσεων που απαιτούνται και μερικές φορές ακόμη και με την δυνατότητα κάλυψης του κόστους συντήρησης και διαχείρισης.

Δ.7 Εμπόδια στην Προσβασιμότητα

Είναι προφανές πως ανάμεσα στα δικαιώματα πρόσβασης των ατόμων και στη διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων, πρέπει να υπάρξει ισορροπία. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η προσβασιμότητα όλων των ομάδων πληθυσμού στα πολιτιστικά περιβάλλοντα, αποτελεί προϋπόθεση η παροχή των απαραίτητων υποδομών, ενώ παράλληλα πρέπει να ξεπεραστούν τα κάτωθι εμπόδια πρόσβασης (Ioannidis, 2012):

- οργανωτικά ζητήματα, όπως έλλειψη προσωπικού ή έλλειψη υποστήριξης
- φυσικά ζητήματα, όπως η έλλειψη σήμανσης και απαραίτητων πληροφοριών, στενά μονοπάτια, απότομες κλίσεις, σκαλοπάτια, μεγάλες αποστάσεις, έλλειψη σε χώρους υγιεινής,
- διανοητικά ζητήματα, όπως παροχή πολύπλοκων πληροφοριών (μόνο μέσω μακροσκελούς κείμενου)
- κοινωνικά και πολιτιστικά ζητήματα, όπως η απουσία διαφήμισης και προώθησης πρόσβασης, έλλειψη ανταλλαγής πληροφοριών με την τοπική κοινότητα
- οικονομικά ζητήματα, όπως χρεώσεις για ξενάγηση, κόστος μετακίνησης προς μία τοποθεσία

Ξεκινώντας με τα εμπόδια οικονομικής φύσης, μπορεί να ειπωθεί πως το κόστος ενός ταξιδιού ή η είσοδος σε έναν αρχαιολογικό χώρο μπορεί να έχει απαγορευτικό κόστος για ορισμένες ομάδες ανθρώπων. Ωστόσο, η κοινωνική ένταξη και η μείωση ή κατάργηση των τελών εισόδου, ενδέχεται να μη διαφοροποιήσει το κοινωνικο-οικονομικό προφίλ των επισκεπτών. Η άρση οικονομικών εμποδίων δεν είναι αρκετή για να προσελκύσει ένας αρχαιολογικός χώρος μεγάλο αριθμό επισκεπτών, αλλά υπάρχουν κι άλλες δυσκολίες που εμποδίζουν ορισμένες ομάδες ατόμων να έχουν πρόσβαση σε μέρη πολιτιστικής κληρονομιάς (Grima, 2017).

Κοινωνικά εμπόδια και παγιωμένες συμπεριφορές διαμορφώνουν την αντίληψη που έχουν ορισμένοι άνθρωποι ότι ο αρχαιολογικός χώρος δεν έχει τίποτα να προσφέρει, ή ότι υπάρχει μόνο για τους ξένους επισκέπτες, ενδεχομένως ότι είναι χάσιμο χρόνου, ή ακόμα αισθάνονται ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι (Grima, 2017).

Ο τρόπος, λοιπόν, με τον οποίο παρουσιάζεται ένας αρχαιολογικός χώρος και το εύρος των δραστηριοτήτων που προσφέρονται, παίζει καθοριστικό ρόλο σε κάθε στρατηγική διαχείρισης για την υπέρβαση αυτών των εμποδίων.

Ε. ΧΩΡΟΣ, ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΑΠΕΙΛΕΣ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Όπως αναφέρεται και στο πρώτο Κεφάλαιο της εργασίας, μια πιο σύγχρονη, εξωστρεφής προοπτική της κοινωνικής αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς επικεντρώνεται, στις χρήσεις και τις λειτουργίες των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς που δημιουργούνται σε επίπεδο κοινωνίας (Avrami, Macdonald, Mason, & Myers, 2019).

Για τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία υπάρχει η δυνατότητα να αποκτήσουν χρηστική λειτουργία μέσα στον ιστό μιας πόλης και περιοχής, εξαλείφοντας τα στοιχεία αποξένωσης από το αστικό περιβάλλον (Χελιώτη και Περδικογιάννη, 2016).

Η κοινωνική πλευρά της κληρονομιάς επιτρέπει και διευκολύνει τις κοινωνικές σχέσεις, με μια ευρύτερη έννοια, που δεν είναι απαραίτητο να σχετίζεται με την ιστορικότητά της. Η κοινωνική αξία ενός χώρου πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση του για κοινωνικές συγκεντρώσεις, όπως γιορτές, ή παιχνίδι, δηλαδή δραστηριότητες που δεν αξιοποιούν άμεσα την ιστορικότητα του τόπου αλλά περισσότερο τις ιδιότητες ενός δημόσιου, κοινόχρηστου χώρου (Mason, Low, Mourato, Mazzanti, Satterfield, & Throsby, 2002).

Μία άλλη μορφή απόδοσης στην σύγχρονη κοινωνία είναι η διάθεση ενός μνημειακού χώρου για νέα χρήση στο σήμερα. Καθώς οι εμβληματικοί αρχαιολογικοί χώροι παρέχουν επιθυμητά σκηνικά για εκδηλώσεις κάθε είδους, είναι συχνό φαινόμενο, να γίνονται προτάσεις για την παραχώρηση αρχαιολογικών χώρων, για τη διοργάνωση συναυλιών ή άλλων εκδηλώσεων (Comer και Willems, 2011).

Ε.1 Αρχαιολογικός χώρος και αρχιτεκτονικές επεμβάσεις

Οι αρχαιολογικοί χώροι ως ιστορικά σύνολα, αποτελούν το σημείο επαφής ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, το παλιό και το σύγχρονο. Αποτελούν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο χώρο και τη συλλογική μνήμη, ενώ παράλληλα γίνονται ορατές οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί και άφησαν τα ίχνη τους στο διαρκώς μεταβαλλόμενο τοπίο (Χελιώτη & Περδικογιάννη, 2016).

Τα μνημεία μιας πόλης αποτελούν το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται η ανάπτυξη της αστικής ταυτότητας. Αυτή η ταυτότητα είναι ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο για τη δημιουργία ενιαίου πολιτισμού, ενώ μια κοινωνία χωρίς «μνημεία», δηλαδή χωρίς «μνήμη» είναι μια κοινωνία χωρίς ταυτότητα. (Λάββας Γ. Π., 2002)

Εντός της ελληνικής επικράτειας, συναντάται ένας μεγάλος αριθμός αρχαιολογικών χώρων που προσπαθούν να διατηρηθούν και να επιβιώσουν σε ένα ευρύτερο περιβάλλον συχνά αφιλόξενο (Τρατσέλα, 2012).

Όταν μέσα στον αστικό ιστό της πόλης, εντοπίζονται αρχαιολογικοί χώροι, τότε αναπόφευκτα συναντάται μια ασυμβατότητα μεταξύ του παλιού και του νέου, του ιστορικού και του σύγχρονου (Χελιώτη και Περδικογιάννη, 2016).

Όταν από την ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων προκύπτουν χρονικές και χωρικές ασυνέχειες εντός του αστικού τοπίου, οι ειδικοί καλούνται να ομαλοποιήσουν την ασυνέχεια, ενώ οι επεμβάσεις που γίνονται στο σύγχρονο τοπίο πρέπει να έχουν στόχο τη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ αρχαιοτήτων και σύγχρονου τοπίου, με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εφικτός ο οπτικός διαχωρισμός τους, αλλά και με ταυτόχρονη αποφυγή αστικών κενών.

Οι αρχαιολογικοί χώροι δεν είναι απομεινάρια της ιστορίας και δεν πρέπει να εκτοπίζονται από το σύγχρονο αστικό ιστό. Αντίθετα, αποτελούν ένα ιδιαίτερο μέλος του ιστού αυτού και ζωντανούς χώρους αναφοράς για τη συλλογική μνήμη των κατοίκων (Γκανιάτσας, 2007). Η διαφορετική άποψη ότι οι αρχαιολογικοί χώροι σε μέρος αποκομμένο και ξεχωριστό αποτελούν ένα παράθυρο του παρελθόντος εγείρει το αντεπιχείρημα ότι η πρόσβαση στους χώρους αυτούς καταλήγει να αποτελεί ένα ελεγχόμενο εμπόρευμα, συνοδευόμενο από τέλη εισόδου και με συγκεκριμένο ωράριο λειτουργίας, ενώ παράλληλα οι άνθρωποι αποτελούν τους επισκέπτες-καταναλωτές, έχοντας την ελάχιστη δυνατή άμεση φυσική επαφή (Grima, 2017).

Κατά μία άποψη, όταν οι αρχαιολογικοί χώροι αντιμετωπίζονται ως απομεινάρια μιας προηγούμενης εποχής, γίνονται γρήγορα "νησίδες" ενός παρελθόντος χωρίς καμία σύνδεση με το παρόν (Palumbo, 2000), αποτελώντας ταυτόχρονα εμπόδια εξωραϊσμού ή εμπόδια ανάπτυξης μιας πόλης, ή ακόμα και μέρη προς αποφυγή, καθώς περιφράσσονται για να προστατεύσουν τους ανθρώπους από τον κίνδυνο

ατυχημάτων ή ετοιμόρροπων κτιρίων (Palumbo, 2000). Αυτό σημαίνει πως γίνεται υποτίμηση της πολιτιστικής διάστασης ενός αρχαιολογικού χώρου, με δεδομένη τη μη ύπαρξη χρηστικής λειτουργίας τους, ενώ η προσοχή εστιάζεται στον διαθέσιμο χώρο του αστικού τοπίου (Γκανιάτσας, 2007), τον οποίο διεκδικεί ο αρχαιολογικός χώρος.

Προβλήματα στην πρακτική ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων (Γκανιάτσας, 2018):

- Τα μνημεία διατηρούνται ως μεμονωμένα και όχι ως μέρος ενός συνόλου. Αυτό σημαίνει πως απομονώνεται ένας αρχαιολογικός χώρος και δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στο ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς του.
- Η αισθητική αντιμετώπιση των μνημείων ως «ερείπια», γεγονός που αφαιρεί από τον αρχαιολογικό χώρο τη διαχρονική του δυναμική, αλλά και την πολιτιστική του οντότητα.
- Ορισμένες φορές, οι σύγχρονες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, οι οποίες σκοπό έχουν την ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου, συχνά οδηγούν μόνο στην υποβάθμισή του. Ο υπερσχεδιασμός ενός αρχαιολογικού χώρου δεν είναι πάντα συμβατός με το περιβάλλον του και μπορεί να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα.

Γίνεται προφανές πως οι παρεμβάσεις για την ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων και η απόδοσή τους στο ευρύτερο κοινό είναι ένα ζήτημα πολύπλοκο. Η αρμονία μεταξύ του μνημείου και του ευρύτερου περιβάλλοντος με την ταυτόχρονη διατήρηση της δυναμικής και της αυθεντικότητας του μνημείου, χωρίς υπερβολικές επεμβάσεις προκαλεί αρκετούς προβληματισμούς.

Σύμφωνα με τον Λαμπρινουδάκη (2008), οι κανόνες που έχουν διαμορφωθεί για το συνδυασμό των ανωτέρω είναι:

- Ο σεβασμός της αρχικής υπόστασης και των αυθεντικών στοιχείων του μνημείου
- Η διατήρηση των στοιχείων που τεκμηριώνουν μορφές και χρήσεις του μνημείου κατά τη διάρκεια της ζωής του
- Η ελαχιστοποίηση των επεμβάσεων και ο περιορισμός τους στις απολύτως απαραίτητες.
- Η αρμονική ένταξη των προσθηκών στο σύνολο
- Η σαφής διαφοροποίηση και δήλωση των προσθηκών

Μια «νεκρή» πόλη μπορεί να σωθεί, δημιουργώντας ένα αξιοπρεπές και δυναμικό πλαίσιο, επιτρέποντας την συνύπαρξη μεταξύ της αρχαιολογικής κληρονομιάς και της πραγματικής πόλης. Μελετώντας τα ίχνη και τα κατάλοιπα του παρελθόντος και προσδιορίζοντας τι είναι τελικά «βιώσιμο», υπάρχει η δυνατότητα τα αρχαιολογικά κατάλοιπα να αντιμετωπιστούν με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε το σχέδιο πόλης να βασίζεται στο αστικό παρελθόν και στον κοινωνικό του ιστό. Για την εξυπηρέτηση του σκοπού αυτού, απαιτείται συναίνεση στον πολεοδομικό σχεδιασμό μεταξύ πολιτικών, διαχειριστών, αρχιτεκτόνων και αρχαιολόγων (LaRegina & Querrien, 1985).

Βασικό κριτήριο για τις αρχιτεκτονικές επεμβάσεις πρέπει να είναι η διατήρηση του αρχαιολογικού χώρου και του ευρύτερου περιβάλλοντος του και όχι αισθητικοί και στιλιστικοί σκοποί. Η αρχιτεκτονική σύνθεση πρέπει να υποτάσσεται περισσότερο στο μήνυμα και τις μαρτυρίες του παρελθόντος και λιγότερο στην ελευθερία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής δουλειάς (Λάββας Γ. Π., 1997). Παράλληλα, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός πρέπει να έχει στόχο τη διατήρηση της χωρικής και νοηματικής αξίας ενός αρχαιολογικού μνημείου, με στόχο την ανάδειξη της αυθεντικότητάς του σε όλη την πολιτισμική του διάσταση (Γκανιάτσας, 2007), διατηρώντας τη σύνδεση ανάμεσα στο παρόν και στο μέλλον.

E.2 Πολιτιστικός Τουρισμός

Η Διεθνής Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού, η οποία εγκρίθηκε από το ICOMOS, το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τόπων, τον Οκτώβριο του 1999 σχετίζεται με τη διαχείριση του τουρισμού σε τόπους με πολιτιστική κληρονομιά.

Πρωταρχικό στόχο της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί η μετάδοση της ανάγκης και της σημασίας διατήρησης αυτής στα μέλη μιας κοινότητας και στους επισκέπτες. Η πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά, είτε φυσική, είτε πνευματική και συναισθηματική, αποτελεί ένα δικαίωμα για όλους και ένα προνόμιο, με δεδομένο τον σεβασμό στις πολιτιστικές αξίες, αλλά και τα οικονομικά οφέλη της κοινότητας υποδοχής (ICOMOS, 2011).

Η ενθάρρυνση, η παροχή κινήτρων και η διευκόλυνση όλων των εμπλεκομένων με τη διαχείριση και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προκειμένου να είναι προσιτή στην τοπική κοινωνία και τους

επισκέπτες αποτελεί μία από τις βασικές αρχές της Χάρτας. Σημαντική για τον τουρισμό είναι η διατήρηση της αυθεντικότητας των πολιτιστικών στοιχείων μιας κοινότητας, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο ο επισκέπτης θα έρθει σε επαφή με αυτά (ICOMOS, 2011).

Αναφορικά με την τουριστική δραστηριότητα, οι μετέχοντες ενθαρρύνονται στο να διαχειρίζονται, να προβάλλουν τον τουρισμό με τέτοιο τρόπο που να προάγει τον πολιτισμό, δημιουργώντας ένα βιώσιμο μέλλον για τα πολιτιστικά στοιχεία (ICOMOS, 2011).

Ο πολιτισμός συνδέεται στενά με την οικονομική ανάπτυξη, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία πόλων έλξης για τους επισκέπτες. Έτσι διαμορφώθηκαν αρκετές μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο οικολογικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός κ.α. (Λάββας Γ. Π., 2002). Ο τουρισμός από την άλλη αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο με πολιτιστικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές και άλλες διαστάσεις.

Άλλωστε, *«το ταξίδι είναι μια διαδικασία που δημιουργεί από μόνη της πολιτισμό»* (Richards, 2018).

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί σημαντική κινητήρια δύναμη του τουρισμού παγκοσμίως και παράγει σημαντικά κεφάλαια, ενώ υπολογίζεται πως το 40% περίπου των διεθνών ταξιδιών έχει ως κίνητρο την πολιτιστική κληρονομιά ((Burtenshaw, 2017). Ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι παραπάνω έννοιες οδηγούν σε μία πιο συγκεκριμένη έννοια, τον πολιτιστικό τουρισμό.

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ένας δυναμικός τύπος τουριστικής δραστηριότητας, όπου το βασικό κίνητρο των επισκεπτών είναι να ανακαλύψουν κάτι νέο, να μάθουν, να καταναλώσουν και να βιώσουν τα υλικά και άυλα πολιτιστικά αγαθά (Kotler, Haider, & Rein, 1993). Ο επισκέπτης τείνει να απομακρύνεται πλέον από τη μορφή του μαζικού τουρισμού και κατευθύνεται προς εναλλακτικές εμπειρίες, αναζητώντας ένα μακρινό παρελθόν αναλλοίωτο, εξιδανικευμένο και μοναδικό (Πούλιος & Τουλούπα, 2015).

Βασικό κριτήριο του πολιτιστικού τουρισμού είναι η οικονομική ανάπτυξη, καθώς αποτελεί *διάυλο εισροής εισοδήματος* (Πούλιος & Τουλούπα, 2015). Είναι ένας

τρόπος ενδυνάμωσης της οικονομίας των εθνικών και τοπικών κοινοτήτων. Έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τα οικονομικά δεδομένα της κληρονομιάς, αξιοποιώντας τα για να τη διατηρήσει και να δημιουργήσει κίνητρα στους κατοίκους μιας κοινότητας για εκπαίδευση, αποτελεσματική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και δημιουργώντας παράλληλα οικονομικούς πόρους.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος, αλλά και απασχόλησης, αποτελώντας έναν σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης, υπάρχουν περιπτώσεις όπου αποτυγχάνει στην ενίσχυση της οικονομίας, βλάπτοντας τον πολιτισμό και την κοινωνία εν γένει (Sharpley, 2002). Η υπόσχεση της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής ευημερίας που απορρέει από τον τουρισμό είναι συχνά αρκετά ισχυρή, ώστε να επισκιάζει τις ανησυχίες για τη βιωσιμότητα όλων των πολιτιστικών και φυσικών πόρων, συμπεριλαμβανομένων των αρχαιολογικών (Comer & Willems, 2011).

E.3 Οι απειλές των χώρων Αρχαιολογικής Κληρονομιάς

Όπως αναφέρεται στη Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμια και Φυσικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Παρίσι, 1972), η πολιτιστική και η φυσική κληρονομιά απειλούνται όλο και περισσότερο με καταστροφή όχι μόνο από τις παραδοσιακές αιτίες φθοράς, αλλά και από τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, που επιδεινώνουν την κατάσταση με ακόμη πιο τρομακτικά φαινόμενα φθοράς ή καταστροφής.

Ανάπτυξη

Μία από τις κύριες αιτίες καταστροφής της αρχαιολογικής κληρονομιάς, είναι η ανάπτυξη. Η δημογραφική ανάπτυξη, η ανάγκη για γη και κατ' επέκταση για επέκταση οικισμών, η ανάπτυξη υποδομών, η ανάπτυξη των πόλεων σε βάρος των αρχαιολογικών χώρων, είναι κάποιες από τις αιτίες καταστροφής και εξάντλησης των πολιτιστικών τοπίων (Palumbo, 2000).

Ακόμα πιο σοβαρή καταστροφή μπορεί να προκληθεί από την ανάπτυξη γύρω από αρχαιολογικούς χώρους, η οποία μεταβάλλει το περιβάλλον με τρόπους που επιταχύνουν τις διαδικασίες που προκαλούν ζημιές σε αυτούς. Αυτοί οι χώροι που καθιστούν έναν τόπο επιστημονικής και ιστορικής αξίας, υπάρχουν επειδή έχουν

διατηρηθεί από την υφιστάμενη κατάσταση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών συστημάτων (Comer & Willems, 2011).

Πολλές εφορείες αρχαιοτήτων στην προσπάθεια τους να περιορίσουν τις ζημιές, καταφεύγουν σε σωστικές ανασκαφές. Ωστόσο, χρονικοί και οικονομικοί περιορισμοί καθιστούν την πρακτική αυτή δαπανηρή και μη βιώσιμη μακροπρόθεσμα (Palumbo, 2000). Σε ορισμένες περιπτώσεις, δεν επιτυγχάνεται αποτελεσματική ενσωμάτωση της αρχαιολογικής κληρονομιάς στην οικονομική και αναπτυξιακή σφαίρα της κοινωνίας, ενώ παράλληλα δε λαμβάνεται υπόψη στις στρατηγικές χωροταξικού ή αστικού σχεδιασμού (Palumbo, 2000).

Η ανάπτυξη, περιλαμβανομένης της τουριστικής ανάπτυξης, που αναφέρεται παρακάτω, μεταβάλλει αυτά τα περιβαλλοντικά και πολιτιστικά συστήματα (Comer & Willems, 2011).

Υπερ-τουρισμός

Η επιτυχία της ευεργετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των επισκεπτών και της κοινότητας υποδοχής παρουσιάζει ποικίλες προκλήσεις και ευκαιρίες. Η εμπορευματοποίηση των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, ορισμένες φορές τη θέτει σε κίνδυνο. Παρά τη λήψη των όποιων προστατευτικών μέτρων, ένας μεγάλος αριθμός επισκεπτών μπορεί να προκαλέσει ανεπανόρθωτες ζημιές στα μνημεία, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας υποδοχής.

Επιπλέον, σε περιοχές όπου υπάρχουν μνημεία υψηλής κοινωνικής και θρησκευτικής σημασίας για τη ζωή της κοινότητας, η άμετρη τουριστική δραστηριότητα ενδέχεται να αλλοιώσει την πολιτιστική διάσταση της τοπικής κοινότητας (Homer & Swarbrooke, 2007).

Εάν, λοιπόν, δεν υπάρχει προσεκτική και αποτελεσματική διαχείριση του τουρισμού σε περιοχές όπου υπάρχει αρχαιολογικό υλικό, τότε διακυβεύεται η επιστημονική και ιστορική αξία του (Comer & Willems, 2011).

Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού επιφέρει προκλήσεις και απειλές για τους αρχαιολογικούς χώρους, ενώ ο μεγάλος αριθμός των τουριστών που έχουν πρόσβαση

σε ευαίσθητες περιοχές σε συνδυασμό με την, ορισμένες φορές, ανορθόδοξη συμπεριφορά τους, έχει αρνητική επίδραση στη διατήρηση των αρχαιολογικών χώρων. Η συμπεριφορά αυτή, μερικές φορές συνδέεται με την έλλειψη εγκαταστάσεων στους αρχαιολογικούς χώρους, όπως έλλειψη σήμανσης, μη ύπαρξης ξεκάθαρων μονοπατιών ή εμφάνισης ενός χώρου ως εγκαταλειμμένου, ο οποίος γίνεται αντιληπτός με τέτοιο τρόπο, που κάνει στον επισκέπτη να συμπεριφέρεται σαν ,όλα να επιτρέπονται, χωρίς να ακολουθεί και να τηρεί τους κανόνες.

Πολεμικές συρράξεις και κοινωνικές Αναταραχές

Συχνά, για στρατιωτικούς ή κοινωνικούς λόγους, διαπράττονται βανδαλισμοί, οι οποίοι αποβαίνουν ιδιαίτερα καταστροφικοί. Ο βανδαλισμός μπορεί να πάρει τη μορφή συστηματικής καταστροφής των συμβόλων μιας άλλης κοινότητας, κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύγκρουσης, ενώ, εκτός από αυτές τις πολεμικές ενέργειες σε αρχαιολογικούς χώρους, συναντάται και η επιλογή τέτοιων χώρων για στρατιωτικούς σκοπούς και χρήσεις (Palumbo, 2000).

Ληλασίες

Σε ορισμένες χώρες, η ληλασία αποτελεί τη σημαντικότερη αιτία εξάντλησης των πολιτιστικών πόρων. Η ληλασία προκαλείται από την υπερβολική ζήτηση για τα αρχαιολογικά αντικείμενα στην διεθνή αγορά αρχαιοτήτων, ενώ συχνά συνδέεται με το οργανωμένο έγκλημα και το παράνομο εμπόριο. Καθώς το δυτικό κοινό παρουσιάζει ένα βαθιά ριζωμένο ενδιαφέρον για την αρχαιολογία, άνθρωποι από άλλα μέρη του κόσμου, αντιμετωπίζουν την αρχαιολογική κληρονομιά ως αγαθό εμπορίου, ενώ ο έλεγχος για την πάταξη της αρχαιοκαπηλίας είναι αρκετές φορές δύσκολο (Palumbo, 2000).

Ακατάλληλες Επεμβάσεις

Οι δραστηριότητες διατήρησης και συντήρησης ενός αρχαιολογικού χώρου, αποτελούν ενέργειες που πραγματοποιούνται με καλή πρόθεση. Ορισμένες, ωστόσο, φορές μπορεί να έχουν καταστροφικές συνέπειες για τις δομές που είναι προς συντήρηση. Λόγω της προθυμίας των αρμόδιων φορέων να παρουσιάσουν μνημειακούς χώρους στους επισκέπτες, οι αρχαιολογικοί χώροι ανακατασκευάζονται, ώστε να επιστρέψουν στην «αρχική κατάστασή» τους, συχνά με λανθασμένους και μη αναστρέψιμους τρόπους.

Αυτό οφείλεται σε εφαρμογή παρωχημένων μεθόδων, χρήση ασύμβατων υλικών, ανακατασκευές που καταστούν τη συντήρηση απειλή για τα μνημεία και το ανειδίκευτο προσωπικό.

Αντίθετα από την υπερβολική παρέμβαση στη συντήρηση, προβληματική είναι και η έλλειψη αυτής, καθώς αποτελεί αιτία καταστροφής πληθώρας μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη της βλάστησης, η συσσώρευση βρωμιάς και τα λιμνάζοντα νερά είναι ορισμένοι μόνο παράγοντες που μπορεί να συμβάλλουν στη φθορά των υλικών.

Έλλειψη Νομοθεσίας και καθορισμού αρμοδιοτήτων

Η διαδικασία διατήρησης και συντήρησης των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς, πραγματοποιείται εντός διοικητικού και νομοθετικού πλαισίου, το οποίο είναι πολλές φορές ελλιπές, προκαλώντας απτές απειλές στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία (Palumbo, 2000).

Παραδείγματα περιλαμβάνουν τον ασαφή ορισμό του καθεστώτος των αρχαιολογικών καταλοίπων σε ιδιωτική ιδιοκτησία, και την ανεπαρκή ενσωμάτωση της φυσικής κληρονομιάς στα αστικά και αναπτυξιακά σχέδια. Επιπλέον, υπάρχει το ζήτημα της επάρκειας της κατάρτισης του προσωπικού που είναι υπεύθυνο για την προστασία αυτών των χώρων και των κινήτρων για την βελτίωση της απόδοσης τους (Palumbo, 2000).

E.4 Δημόσια Αρχαιολογία

Η αρχαιολογία είναι ένας κλάδος που επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις αναδυόμενες πολιτιστικές τάσεις, ιδίως όσον αφορά τις θεωρητικές προσεγγίσεις στην ερμηνεία και την πρακτική (Richardson και Almansa-Sánchez, 2015). Η δημόσια αρχαιολογία είναι μια σχετικά νέα προσέγγιση, με την οποία εντοπίζονται πολλαπλές προοπτικές και ευκαιρίες, επιτρέποντας την εκπλήρωση του κοινωνικού ρόλου που μερικές φορές παραβλέπεται.

Η δημόσια αρχαιολογία επιδιώκει την υλοποίηση μιας "αρχαιολογίας για το κοινό". Η έννοια του «δημοσίου» αποτελεί ένα συμμετοχικό πεδίο, στο οποίο οι άνθρωποι, δηλαδή οι ίδιες οι συνιστώσες του «δημοσίου» μπορούν να έχουν λόγο και συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για το δημόσιο συμφέρον.

Προκύπτει μια διχοτομική αντίληψη για το «δημόσιο», όπου από τη μία εντοπίζεται το δημόσιο ως κράτος-αρχή με τους θεσμούς του, ενώ από την άλλη το δημόσιο ως λαός με τους ανθρώπους (N Merriman, 2004 στο A. Matsuda, 2004) έννοιες που δε συμπίπτουν μεταξύ τους.

Η χρήση του όρου "δημόσια αρχαιολογία" εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις όταν ο McGimsey δημοσίευσε το 1972 το βιβλίο του Public Archeology, αναφερόμενος στη διατήρηση της αρχαιολογικής κληρονομιάς για το «δημόσιο δικαίωμα στη γνώση». Στο πλαίσιο της αρχαιολογικής επιστήμης εντοπίζεται η δημιουργία επιμέρους κλάδων, που αποτελούν διευρυμένα πεδία της ίδιας της αρχαιολογίας, όμως η Δημόσια Αρχαιολογία επαναπροσδιορίζει τον επιστημονικό αυτό κλάδο σε ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια (Matsuda, 2004), εξετάζει τη σχέση μεταξύ της αρχαιολογίας και του κοινού και επιδιώκει τη βελτίωσή της (Matsuda και Okamura, 2011)

Η δημόσια αρχαιολογία, απομακρύνεται από την παραδοσιακή αρχαιολογία, ως μελέτη του υλικού πολιτισμού του παρελθόντος, ρίχνοντας το κέντρο βάρους στη σχέση μεταξύ της κοινωνίας και της αρχαιολογίας. Παράλληλα, αναγνωρίζεται πως οι αρχαιολογικές μελέτες δεν είναι αποκομμένες από τις πολιτιστικές, οικονομικές, ακόμα και πολιτικές πτυχές της σύγχρονης κοινωνίας, ενώ οι διάφορες σχέσεις εξουσίας εντός του κοινωνικού πλαισίου επηρεάζουν, αναπόφευκτα, τους στόχους των αρχαιολογικών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για μία κοινωνικοπολιτισμική μελέτη, με θεμελιώδες στοιχείο τη σχέση μεταξύ αρχαιολογίας και κοινού (Matsuda, 2004).

Ένας αρκετά περιεκτικός ορισμός που δίνεται από τον Schadla-Hall (1999), είναι πως *«η δημόσια αρχαιολογία αφορά κάθε τομέα αρχαιολογικής δραστηριότητας που αλληλεπιδρά ή έχει τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσει με το κοινό - η συντριπτική πλειοψηφία του οποίου, για διάφορους λόγους, γνωρίζει ελάχιστα για την αρχαιολογία ως ακαδημαϊκό αντικείμενο»*.

Κατά τον Ascherson, (2000) *«Η δημόσια αρχαιολογία ασχολείται με τα προβλήματα που προκύπτουν όταν η αρχαιολογία μετακινείται στον πραγματικό κόσμο των οικονομικών συγκρούσεων και των πολιτικών αγώνων, με άλλα λόγια, πρόκειται για ηθική»*.

Στην κοινωνιολογία υπάρχει μια παραδοσιακή διάκριση μεταξύ του "δημόσιου" και του "ιδιωτικού" (Carman 2002 στο Matsuda, 2004). Ειδικότερα, στο σύγχρονο κράτος διατυπώνεται η έννοια του "δημόσιου" σε αντιδιαστολή με το "ιδιωτικό" (Giddens 1984 στο Matsuda, 2004; Weber 1978) και παραχωρείται εξουσία στο πρώτο προκειμένου να καθιερώσει τη διοίκηση που διέπει το δεύτερο, με στόχο πάντα το κοινό συμφέρον. Οι αρχαιολόγοι, επίσης, χρησιμοποιούν συχνά αυτό το διχοτομικό μοντέλο, ιδίως στην πλαίσιο της διαχείρισης πολιτιστικών πόρων (CRM), όπου η αρχαιολογική κληρονομιά θεωρείται ότι είναι δημόσιου ενδιαφέροντος, πάνω από τα ιδιωτικά συμφέροντα, και επομένως αξίζει να προστατευθεί (Carman 2002; Merriman 2004) δεν υπάρχει "ιδιωτική αρχαιολογία"...[γιατί] κανένα άτομο δεν μπορεί να ενεργήσει με τρόπο ώστε το δημόσιο δικαίωμα στη γνώση του παρελθόντος να κινδυνεύει ή να καταστρέφεται αδικαιολόγητα" (McGimsey, 1972 στο Matsuda).

Όπως προτείνει ο Schadla-Hall (1999), η έννοια του "κοινού" που υιοθετείται στο πλαίσιο της διαχείρισης, η πλειονότητα των ανθρώπων που δεν είναι αρχαιολόγοι αποκλείονται από δυνατότητα πρόσβασης σε αρχαιολογικούς πόρους. Παρόλο που τα συμφέροντα της αρχαιολογίας είναι κοινά, η πρόσβαση του κοινού στην αρχαιολογία και η εμπλοκή του σε αυτήν, ενδεχομένως απαγορεύεται για χάρη του «δημόσιου συμφέροντος» (Schadla-Hall, 1999). Στο σημείο αυτό τονίζεται πως η ανάγκη για συμμετοχή του κοινού δε σημαίνει να «πιάσουν όλοι ένα φτυάρι και να σκάψουν» (McGimsey, 1972 στο Almansa 2018) σε αρχαιολογικούς χώρους, γιατί η συμμετοχή περιλαμβάνει πολλές πτυχές και κάθε άτομο μπορεί να καθορίσει πως θα συνεισφέρει καλύτερα και με ποιες ενέργειες θα επηρεάσει τη διαχείριση.

Απαραίτητη φαίνεται να είναι η αναλυτική μελέτη των αντιλήψεων του κοινού για την αρχαιολογία και το υλικό παρελθόν, σε μια προσπάθεια κατανόησης του τι είναι αυτό που κινεί τους ανθρώπους υπέρ ή κατά της αρχαιολογίας. Ένα παράδειγμα που εξακολουθεί να αποτελεί κανόνα, όπως παρατίθεται από τον Almansa είναι το «αγαπώ την αρχαιολογία, αλλά αν εμφανιστεί κάτι εδώ που χτίζεται το σπίτι μου, θα προτιμούσα να το καταστρέψω» (Sanchez, 2018).

Η έννοια και ο ορισμός της δημόσιας αρχαιολογίας που αναφέρθηκαν παραπάνω, δεν είναι καθολικά συμφωνημένοι ούτε ευρέως αποδεκτοί, ενώ υπάρχουν πολλοί αποκλίνοντες ορισμοί. Μία απάντηση στην πρόκληση αυτή για τον καθορισμό της

δημόσιας αρχαιολογίας δίνεται από τον αρχαιολόγο G. Moshenska, ο οποίος παρουσιάζει τα διαφορετικά και διακριτά στοιχεία του πεδίου της δημόσιας αρχαιολογίας.

Η τυπολογία που προτείνεται παρακάτω είναι περιγραφική και έχει σκοπό να καταστήσει τους ανθρώπους ενήμερους ως προς το εύρος των δυνατοτήτων της δημόσιας αρχαιολογίας, το φάσμα προσεγγίσεων και μεθόδων που μπορούν να επιλεγούν και να εφαρμοστούν στην πράξη, ενώ καταδεικνύει και τις συνδέσεις που μπορεί να προκύψουν μεταξύ αυτών των διακριτών στοιχείων. Οι επτά τύποι δημόσιας αρχαιολογίας που δίνονται είναι οι εξής (Moshenska, 2017):

- *Αρχαιολόγοι που εργάζονται με το κοινό*

Αναφέρεται στις αρχαιολογικές εργασίες που διεξάγονται από επαγγελματίες και προσφέρουν ευκαιρίες συμμετοχής για τα μέλη μιας κοινότητας, με στόχο να τους παρέχουν εμπειρία αρχαιολογικών δεξιοτήτων και μεθόδων, καθώς και γνώσεις για την κληρονομιά της περιοχής τους.

- *Αρχαιολογία από το κοινό*

Συχνά αποκαλείται και ερασιτεχνική αρχαιολογία και αφορά στις εργασίες που εκτελούνται (συχνά με υψηλά επαγγελματικά πρότυπα), από τοπικές αρχαιολογικές εταιρείες και ομάδες ενδιαφερόμενων ερασιτεχνών. Η ερασιτεχνική αρχαιολογία είναι η αρχική μορφή της δημόσιας αρχαιολογίας, αλλά ολοένα και περισσότερο υπόκειται σε περιοριστικούς νόμους, αποκλειστικές επαγγελματικές πρακτικές, συστήματα αδειοδότησης ή νομικούς περιορισμούς στις αρχαιολογικές εργασίες, ενώ σε ορισμένα μέρη οι ερασιτέχνες μπορούν να συμμετέχουν μόνο σε έργα που διευθύνονται από επαγγελματίες.

- *Αρχαιολογία δημόσιου τομέα*

Η έννοια του «δημοσίου» αναφέρεται εδώ στο κράτος. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται το σύνολο των εργασιών των κρατικά ελεγχόμενων ή χρηματοδοτούμενων φορέων σε εθνική, περιφερειακή και τοπική κλίμακα αναφορικά με τη διαχείριση, διατήρηση, μελέτη και την επικοινωνία της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Ενώ οι χρηματοδοτούμενοι φορείς δεν εργάζονται άμεσα με το κοινό, είναι υπόλογοι σε αυτό.

- *Αρχαιολογική Εκπαίδευση*

Η εκπαίδευση αποτελεί ένα μεγάλο μέρος της εργασίας στη δημόσια αρχαιολογία, με βάση την αρχή ότι οι ειδικοί έχουν την ευθύνη να μοιράζονται τις γνώσεις τους με όσους μπορούν να τις εκτιμήσουν και να τις χρησιμοποιήσουν. Η αρχαιολογική εκπαίδευση λαμβάνει χώρα στα μουσεία και στους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της αλληλεπίδρασης των επισκεπτών με τις εκθέσεις και το αρχαιολογικό υλικό. Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων, σχεδιασμένων κατάλληλα για ειδικές ομάδες ανθρώπων, ενώ μερικές φορές οι επισκέπτες λαμβάνουν ανεπίσημες ομιλίες και ξεναγήσεις, ή και βασική εκπαίδευση σε αρχαιολογικές δεξιότητες.

- *Ανοιχτή Αρχαιολογία*

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές της δημόσιας αρχαιολογίας είναι ο βαθμός στον οποίο μπορεί να καταστεί ανοικτή στο κοινό. Οι άνθρωποι μπορούν να παρακολουθήσουν μια ανασκαφή, βλέποντας, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τις αρχιτεκτονικές δομές να αναδύονται από τη γη μπροστά στα μάτια τους. Σε πολλές περιπτώσεις οι επισκέπτες μπορούν να περιηγηθούν στις ανασκαφές και να συνομιλήσουν με τους αρχαιολόγους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται ειδικοί ξεναγοί. Αν και η ανασκαφή είναι μόνο μια πτυχή της αρχαιολογίας, αυτή η διαφάνεια αποτελεί ζωτικό στοιχείο για τη διατήρηση του κοινού προφίλ της αρχαιολογίας και του δημοκρατικού της χαρακτήρα ως κάτι συμμετοχικό και προσιτό σε όλους.

- *Λαϊκή Αρχαιολογία*

Θα μπορούσε εξίσου να περιγραφεί ως αρχαιολογία των μέσων ενημέρωσης ή αρχαιολογία όπου επιτυγχάνεται η επικοινωνία της αρχαιολογικής έρευνας στο κοινό με προσιτά και φιλικά προς το χρήστη μέσα, αντί πιο σοβαρών και λεπτομερών εκπαιδευτικών μεθόδων. Οι αρχαιολόγοι συχνά ξεχνούν ότι το κοινό, σε γενικές γραμμές, δεν θέλει να γίνει αρχαιολόγος και ούτε θέλει τεράστιες ποσότητες λεπτομερούς αρχαιολογικής γνώσης (Merriman 1991 in G. Moshenska, 2017). Η έννοια αυτή βασίζεται περισσότερο σε μια επιφανειακή εμπλοκή ενός μεγάλου μέρους του κοινού με ενδιαφέρον για την αρχαιολογική κληρονομιά.

- *Ακαδημαϊκή δημόσια αρχαιολογία*

Ενώ οι προηγούμενες κατηγορίες αφορούν σε μεγάλο βαθμό την πρακτική της δημόσιας αρχαιολογίας, η τελευταία επικεντρώνεται σε κρίσιμες πτυχές της ακαδημαϊκής επιστήμης. Η μελέτη των κοινωνικών και πολιτισμικών πλαισίων της αρχαιολογίας, οι ανησυχίες για την αρχαιολογική ηθική, η φύση της πολιτιστικής ιδιοκτησίας, η διασφάλιση πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και κοινωνικής βιωσιμότητας, αποτελούν σημαντικά ζητήματα στα πλαίσια της πρακτικής, αλλά και της μελέτης της δημόσιας αρχαιολογίας.

ΣΤ. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΤΟ ΝΕΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, θα παρουσιαστεί ως μελέτη περίπτωσης το Νέο Φρούριο της Κέρκυρας. Αρχικά θα γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή, στην συνέχεια θα γίνει μία σύντομη καταγραφή των υφιστάμενων χώρων σε σχέση με την διεξαγωγή πολιτιστικών εκδηλώσεων, θα αναφερθεί το νομικό πλαίσιο και τα αρχαιολογικά έργα, έπειτα θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα στοιχεία επισκεψιμότητας και των οικονομικών εσόδων και τέλος θα γίνει μια ανάλυση με την μέθοδο SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). Λόγω της ιστορικής συνέχειας, της ίδιας φύσης του μνημείου, κατά διαστήματα υπό το σχήμα της σύγκρισης αντίθεσης θα γίνεται επίσης συχνά αντιπαραβολή με το Παλαιό Φρούριο Κέρκυρας. Το Νέο Φρούριο αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό μνημείο με πλούσια ιστορία. Ωστόσο η υπολειτουργία του οδηγεί σε χαμηλή επισκεψιμότητα και περιορισμένα έσοδα.

ΣΤ. 1 Ιστορικά Στοιχεία

Η Παλαιά Πόλη της Κέρκυρας είναι Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO από το 2007, και ανήκει στις σημαντικότερες οχυρωμένες πόλεις-λιμάνια της Μεσογείου. Η Παλαιά Πόλη της Κέρκυρας με τις οχυρώσεις της, αποτελεί ένα διαχρονικό μνημειακό σύνολο, που δημιουργήθηκε σε ένα σταυροδρόμι συνάντησης διαφόρων πολιτισμών και χαρακτηρίζεται για την ακεραιότητα και την αυθεντικότητά της, Η πολεοδομική οργάνωση, η πυκνή, πολυώροφη δόμηση, η μορφολογία των κτηρίων την συγκροτούν ένα ξεχωριστό μνημειακό σύνολο. (Unesco).

Οι οχυρώσεις της πόλης, τεχνικές κατασκευές τεράστιας κλίμακας, είναι έργο πρωτίστως των Βενετών και διακρίνονται σε τρεις χρονικές περιόδους α) 1386-1537,

β) 1537-1571 και γ) 1571-1699. Στα χρόνια της Βρετανικής Προστασίας (1815-1864) έγιναν μετασκευές και προσθήκες. Κατά 19ο αιώνα όμως αρχίζουν να παρακμάζουν. Η πολεοδομική ανάπτυξη και η συνεχόμενη οικιστική πίεση κατακερμάτισαν τις οχυρώσεις, ενώ στον Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ισοπεδώθηκαν μεγάλα τμήματα των τειχών και σημαντικά οικοδομήματα των φρουρίων από τους βομβαρδισμούς.

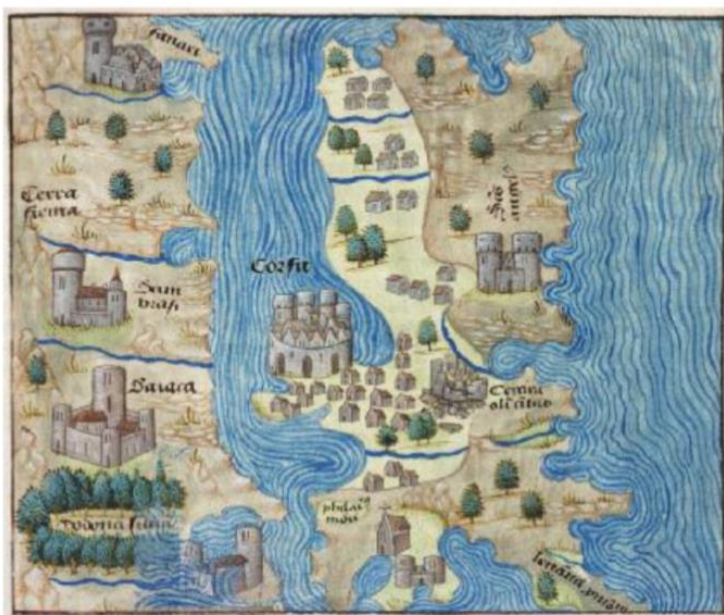
Παρά τις καταστροφές όμως και τις συστηματικές καθαιρέσεις των περιμετρικών αμυντικών κατασκευών, ο βασικός πυρήνας των οχυρώσεων Παλαιό Φρούριο [1], Νέο Φρούριο [2], περιμετρική οχύρωση [3], περιφερειακά οχυρά Αβράμη [4], Σαρόκκου [5] και Σωτήρος [6] – διατηρείται έως σήμερα σε σχετικά καλή κατάσταση.

Εικόνα 1 Δορυφορική απεικόνιση με τα φρούρια και τις οχυρώσεις της Κέρκυρας
Πηγή: (archaeocadastre.culture.gr)

Το Παλαιό Φρούριο

Κατά την διάρκεια μιας μακράς ιστορικής περιόδου 15 αιώνων κατασκευάστηκαν σταδιακά οι οχυρώσεις του Παλαιού φρουρίου, με τρεις διακριτές ιστορικές φάσεις: τη βυζαντινή (Castell Vechio), την πρώτη ενετική (Castell Novo) και την ύστερη ενετική. Κατά την τελευταία φάση, ολοκληρώθηκαν τα οχυρωματικά έργα και το φρούριο απέκτησε τη σημερινή του μορφή. Σε αυτήνμ ισοπεδώθηκαν τα κτίσματα μπροστά από το Φρούριο και δημιουργήθηκε η πλατεία Σπιανάδα, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα η είσοδος του.. Το Παλαιό Φρούριο διαρθρώνεται σε τρία οχυρωματικά επίπεδα: το χαμηλότερο και το μεσαίο οχυρώνονται με περιμετρικά θαλάσσια τείχη και το ανώτερο αναπτύσσεται στις δύο φυσικές κορυφές του βράχου με την ακρόπολη ανάμεσα σε αυτές. Στο εσωτερικό του Παλαιού Φρουρίου σώζονται ελάχιστα ενετικά κτήρια, ενώ τα περισσότερα κτήρια ανάγονται στην περίοδο της Αγγλοκρατίας (εικ.3). Το χαμηλότερο επίπεδο οχύρωσης, στην πλευρά της ξηράς, ενισχύθηκε με την κατασκευή μιας τεχνητής θαλάσσιας τάφρου, καθώς και με τους πενταγωνικούς προμαχόνες Martinengo και Savorghnan, οι οποίοι διαθέτουν επιπρομαχόνες και ξηρά τάφρο. Στο τείχος που ενώνει τους προμαχόνες Martinengo και Savorghnan ανοίγεται η πύλη εισόδου στο φρούριο. Στο ανατολικό άκρο της ξηράς τάφρου υψώνεται διώροφο κτήριο των αγγλικών στρατώνων. Στο νότιο τμήμα του μεσαίου επιπέδου οχύρωσης, στη Βερσιάδα, σώζεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου, της εποχής της Αγγλοκρατίας, ενώ στο βόρειο τμήμα του βρίσκεται ο τριώροφος αγγλικός στρατώνας. Στην ακρόπολη σώζονται οι Πύργοι της ξηράς και της

Εικόνα 2
Χειρόγραφος χάρτης της Κέρκυρας
και της απέναντι ακτής, του Christoforo
Buondelmonti. 1485, Πηγή:
(Ρηγάκου,2023,σ.16)

θάλασσας, ενετικές φυλακές, αγγλικά πυροβολεία και διώροφο κτίσμα, το αγγλικό στρατιωτικό νοσοκομείο. Σε διάφορα σημεία του Παλαιού Φρουρίου εντοπίζονται πυριτιδαποθήκες. Κάτα την διάρκεια του Β Παγκοσμίου πολέμου καταστρέφονται από βομβαρδισμούς σημαντικά βενετσιάνικα κτίρια, όπως το παλάτι του Προνοητή και οι Στρατώνες Πασχαλίου.

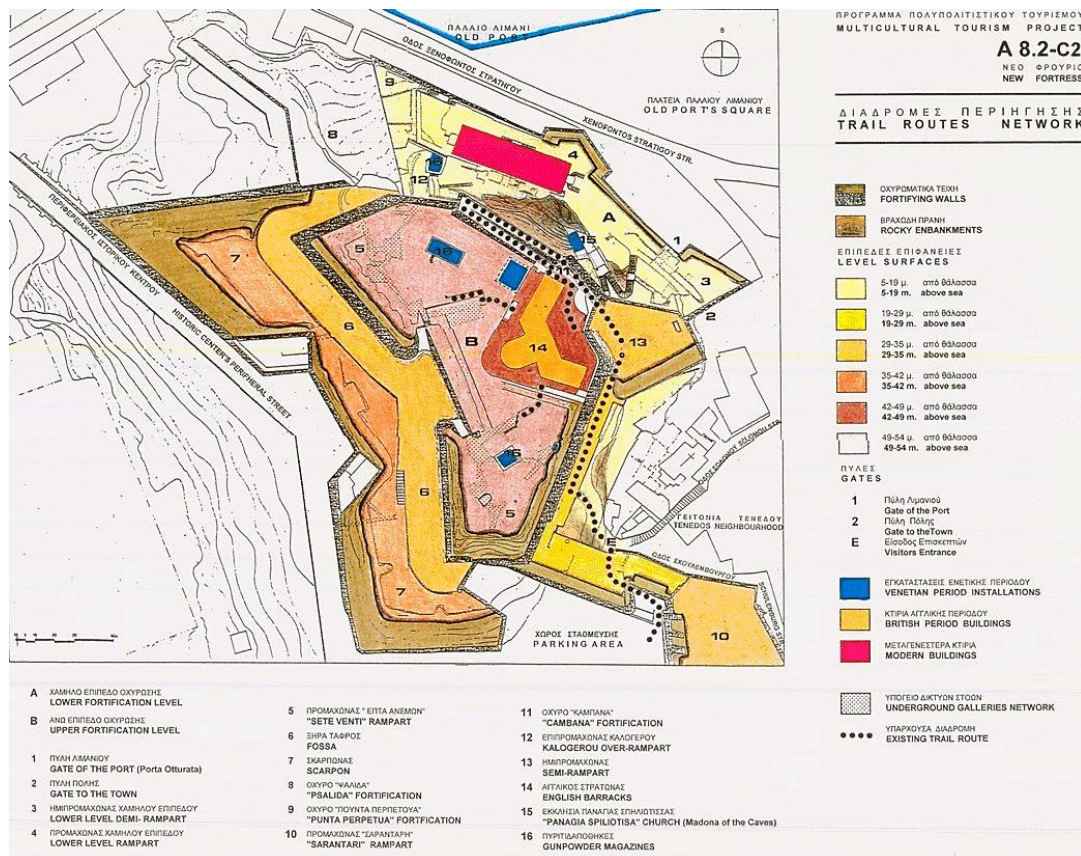
Το Νέο Φρούριο

Το νέο φρούριο κτίστηκε στα μέσα του 16ου αιώνα, δηλαδή στη περίοδο της ενετοκρατίας, όταν έγινε επιτακτική η ανάγκη προστασίας της πόλης, την ασφάλεια της οποίας δεν μπορούσε πλέον να εξασφαλίσει το Παλαιό Φρούριο. Βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά της παλαιάς πόλης. Η στενότητα του χώρου καθιστούσε προβληματική την μετακίνηση του πληθυσμού που σε περίπτωση ανάγκης έπρεπε να καταφύγει στην ακρόπολη (Αγοροπούλου-Μπιρμπιλή, 1976). Μετά τη δεύτερη πολιορκία του 1571 με τις καταστροφές που προξένησαν οι Οθωμανοί είχε γίνει πλέον επιτακτική ανάγκη προστασίας και αυτού του τμήματος της πόλης. Η οικοδόμηση του Νέου Φρουρίου ξεκίνησε το 1576 και δεν ολοκληρώθηκε παρά το 1645. Οι εργασίες υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Ferdinando (Ferrante) Vitelli (1550-1582) που ήρθε στην Κέρκυρα, αποσπασμένος από το δουκάτο της Σαβοΐας, ολοκληρώθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα, αλλά μετά την αναχώρηση του το 1578, η βενετική ομάδα στρατιωτικών μηχανικών που υπηρετούσαν τη Γαληνοτάτη άσκησαν έντονη κριτική στον τρόπο κατασκευής του με αποτέλεσμα η Βενετία να προβεί σε βελτιωτικές επεμβάσεις που υλοποιήθηκαν έως το 1583. (Σκουτέλης, 2006). Το Νέο Φρούριο διατηρεί τη βενετική οχυρωματική δομή του, ενώ κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας (19ος αι.) δέχτηκε αρκετές προσθήκες, κυρίως στρατιωτικών κτηρίων (εικόνα 4). Η κυριότερη ήταν η κατασκευή του αμυντικού στρατώνα που δεσπόζει στο υψηλό επίπεδο του φρουρίου, το οποίο ουσιαστικά σχεδιάστηκε τότε εκ νέου. Αποτελείται από τρία βασικά οχυρωματικά επίπεδα: το χαμηλό, στα βορειοανατολικά, που προστάτευε το εμπορικό λιμάνι της Σπηλιάς. Εκεί ανοίγονται δύο μνημειακές πύλες. Η κύρια πύλη, που είναι η σημερινή είσοδος στον Ναυτικό Σταθμό. Η ανατολική πύλη, Porta Otturata, στέφεται με το φτερωτό λέοντα του Αγίου Μάρκου, το σύμβολο της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας (Βοσκοπούλου, 2005). Το μεσαίο και το ανώτερο επίπεδο, όπου διαμορφώνονται δύο δίδυμοι ημιπρομαχώνες στη δυτική πλευρά με τις ονομασίες "Έξι Ανέμων" ο βόρειος

και "Επτά Ανέμων" ο νότιος, που προστάτευαν την πόλη από τα δυτικά από την πλευρά της ενδοχώρας με υπόγειους χώρους, οι οποίοι περιβάλλονται από μεγάλη ξηρά τάφρο και ένα εξωτερικό κερατοειδές οχυρό (σκάρπωνας), καθώς θεωρήθηκε ότι η προστασία του φρουρίου δεν επαρκούσε σε αυτό το σημείο. (Στανέλλος, 2015) Στον νότιο ημιπρομαχώνα του Σκάρπωνα είναι εντοιχισμένος ο φτερωτός λέων με επιγραφή του 1587, ενώ μια δεύτερη ανάλογη σύνθεση στο τμήμα του τείχους που συνδέει τους ημιπρομαχώνες (cortina) μνημονεύει την ανακατασκευή του οχυρού στα 1728. Τα μεγαλύτερα και καλύτερα διατηρούμενα κτήρια του φρουρίου είναι : ο αγγλικός στρατώνας στη βόρεια πλευρά και ο επίσης αγγλικός, αμυντικός στρατώνας, στο ανώτερο επίπεδο του εν λόγω οχυρού. Στο δεύτερο επίπεδο υπάρχει και ο ναός της Παναγίας Σπηλαιώτισσας, πιθανότατα του 17ου αιώνα.

Εικόνα 3 Χάρτης Ganassa, (λεπτομέρεια), τέλη 18ου αι. Νέο Φρούριο Πηγή: (Στανέλλος, 2015, Σχ.9, σσ. 1138)

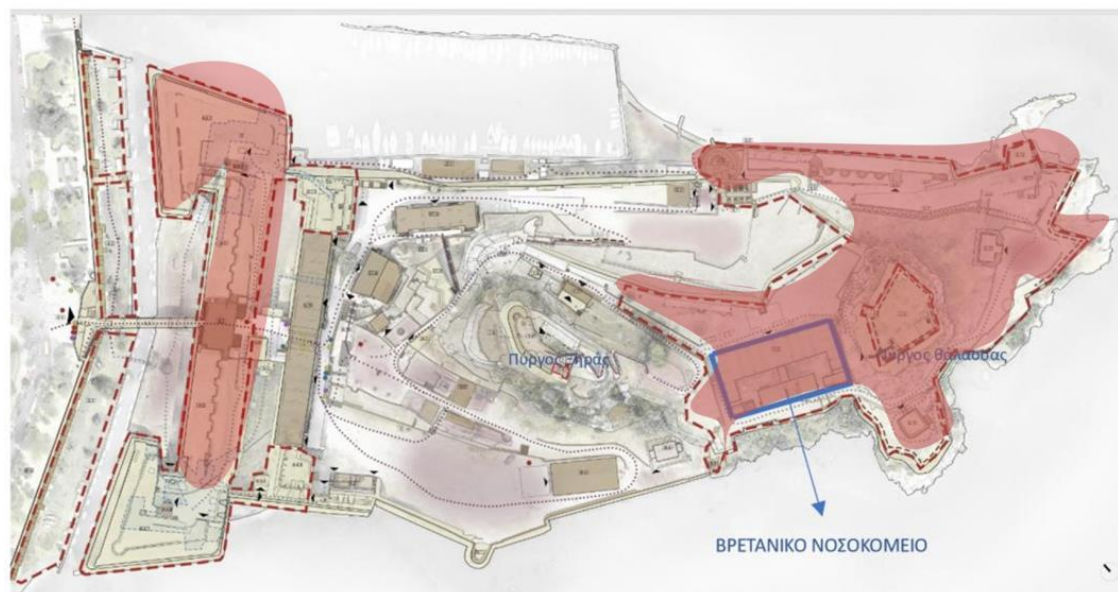

Εικόνα 4 Το Νέο Φρούριο με τις διαφορετικές ιστορικές φάσεις
Πηγή: (Corfu Fortifications - Προστασία & Ανάδειξη των Κερκυραϊκών Οχυρώσεων)

Ο προμαχώνας Σαραντάρη

Ο προμαχώνας αυτός κάλυπτε το Νέο Φρούριο, την στοά της Τενέδου καθώς και το τμήμα του τείχους όπου βρισκόταν η Βασιλική Πύλη. Αρχικά ονομαζόταν Προμαχώνας Foscari, αλλά τον 17ο αιώνα άλλαξε η ονομασία του σε Σαραντάρη. Στη βάση της δυτικής πλευράς του βρίσκεται ένα τριπλό κλειστό πυροβολείο (casamatta), το οποίο επικοινωνούσε με την κεντρική πλατεία του προμαχώνα μέσω μιας στοάς που σήμερα είναι φραγμένη. Εξαιτίας των τριών κυκλικών αεραγωγών-φωταγωγών του πυροβολείου, ο προμαχώνας είναι γνωστός σήμερα και με το όνομα «Τρία Πηγάδια». Το νότιο τμήμα του οδηγεί σε μία χαμηλή διαμορφωμένη πλατεία, η οποία καλύπτεται από ένα ημικυκλικό πλευρό, όπου διατηρείται η κυκλική σκοπιά (orecchione). Από τη χαμηλή πλατεία ξεκινά στοά (sortita). Κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας έγιναν παρεμβάσεις στην κυρίως πλατεία του προμαχώνα, ανακατασκευάστηκε η είσοδος και ενισχύθηκε με καταχύστρες (1858). Στην τάφρο νοτιοδυτικά του προμαχώνα, όπου βρίσκεται σήμερα η λαϊκή αγορά, σώζεται τμήμα βρετανικού πυροβολείου (carponiera), που επικοινωνούσε με τη χαμηλή πλατεία του προμαχώνα (Archaeocadastre).

ΣΤ. 2 Αξιοποίηση υφιστάμενων χώρων και προσβασιμότητα

Εικόνα 6 Με κόκκινο σημειώνονται οι περιοχές στο Παλιό Φρούριο που δεν είναι προσβάσιμες στο κοινό

Πηγή: (culture.gov.gr)

Στο Παλιό Φρούριο σήμερα στεγάζονται τα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην αριστερή πτέρυγα του κτηρίου και σε ολόκληρο το υπόγειο των πρώην Αγγλικών Στρατώνων, η Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κέρκυρας στο νότιο τμήμα του κτηρίου των Αγγλικών Στρατώνων, το Τμήμα Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου στο κτήριο πλέον Χάρη Ξανθουδάκη πρώην αναρρωτήριο, τα γραφεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κέρκυρας στην παλιά αποθήκη υλικού, η Βυζαντινή Συλλογή Κέρκυρας σε χώρο της κεντρικής πύλης του Παλαιού Φρουρίου και απέναντι λειτουργεί το πωλητήριο του Οργανισμού Διαχείρισης & Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων (πρώην ΤΑΠΑ), ο Ιστιοπλοϊκός Όμιλος Κέρκυρας με το εστιατόριό του στο λιμάνι Μανδράκη καθώς και η καφετέρια Παλιό Φρούριο. Αν και μεγάλο μέρος του Παλαιού Φρουρίου δεν είναι προσβάσιμο στο κοινό (Εικόνα 4) πραγματοποιούνται πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων όπως μουσικές συναυλίες τόσο στον εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό χώρο του ιερού ναού Αγίου Γεωργίου, εικαστικές εκθέσεις στις αλευραποθήκες και θεατρικές παραστάσεις στην λυόμενη εξέδρα του ΔΗΠΕΘΕΚ στην υψηλή πλατεία Προμαχώνα Σαβορνιαν (Εικόνα 7).

Εικόνα 7
Στιγμιότυπα από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις του έτους 2024 στο Παλαιό Φρούριο Κέρκυρας

Στο Νέο Φρούριο σήμερα στεγάζεται ο Ναυτικός Σταθμός Κέρκυρας στο δεύτερο αγγλικό στρατώνα, καθώς και το 1ο Δημοτικό Σχολείο Κέρκυρας, το 1ο Νηπιαγωγείο Κέρκυρας μαζί το Σώμα Ελλήνων Οδηγών στον προμαχώνα Σαράντη. Το μεγαλύτερο μέρος του Νέο Φρούριο Κέρκυρας δεν είναι προσβάσιμο στο κοινό, 1. Προμαχώνας Σπηλιώτισσας (χαμηλό επίπεδο), 2. "Αιώνια" Άκρη - Punta Perpetua, 3. Επιπρομαχώνας Calogero, 6. Κορτίνα Αγ. Γεωργίου, 7. Ημιπρομαχώνας Επτά Ανέμων, 8. Ημιπρομαχώνας Sete Venti, 9. κύρια Τάφος , 10. Σκάρπωνας. Προσβάσιμα είναι μόνο ο 4. Προμαχώνας Τενέδου, μέσω ανόδου στα ανατολικά και 5 ο Αμυντικός Στρατώνας (εικόνα 8).

Εικόνα 8 Με κόκκινο σημειώνονται οι περιοχές στο Νέο Φρούριο που δεν είναι προσβάσιμες στο κοινό.
Πηγή:(Corfu Fortifications - Προστασία & Ανάδειξη των Κερκυραϊκών Οχυρώσεων)

ΣΤ. 3 Νομικό καθεστώς και αρχαιολογικά έργα

Από το 1938 τα φρούρια της Κέρκυρας προστατεύονται με σειρά διοικητικών πράξεων για την κήρυξη του Παλαιού και Νέου Φρουρίου ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Λίγες δεκαετίες αργότερα αναφέρονται στην Υπουργική Απόφαση ΥΑ 15794/19-11-1961, ΦΕΚ ΦΕΚ: 35/Β/1962-02-02, και 1967 για την κήρυξη των ενετικών οχυρώσεων της Παλαιάς Πόλης της Κέρκυρας ‘‘ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο’’. Με την με την υπ’ αρ. 31COM8B40/2007 η Παλαιά Πόλη εντάσσεται στον Κατάλογο των Μνημείων της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Το 2012 η Υπουργική Απόφαση με αριθ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Β1/Φ52/43496/1384/30-4-2012 (ΦΕΚ 178 /ΑΑΠ /15.5.2012 Υ.Α. με διόρθωση ΦΕΚ 289/ΑΑΠ/13.9.2012) για την κήρυξη του ενιαίου αρχαιολογικού χώρου της Παλαιάς Πόλης της Κέρκυρας και της Παλαιόπολης ως ‘‘τόπος που παρουσιάζει ιδιαίτερον φυσικόν κάλλος ή ενδιαφέρον από απόψεως αρχιτεκτονικής ή ιστορικής.

Αρχαιολογικά έργα του ΥΠΠΟ στο Νέο Φρούριο :

1. Το έργο με τίτλο ‘‘SUB 3.10. Βελτίωση Υποδομών για τη Φιλοξενία Πολιτιστικών Εκδηλώσεων σε χώρους ευθύνης ΕΦΑ Κέρκυρας’’, ’’, με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας με συνολικό προϋπολογισμό 1.418.184,02 €.
2. Το έργο με τίτλο ‘‘SUB 3.16. Στερέωση και Αποκατάσταση του Προμαχώνα Επτά Ανέμων’’, με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας με συνολικό προϋπολογισμό 2.528.200,00 €.
3. Το έργο με τίτλο ‘‘Κτήριο Τμήματος Μουσικών Σπουδών Ιονίου Πανεπιστημίου’’, ενταγμένου στο Ε.Π. Ιονίων Νήσων 2014-2020, που υλοποιείται από την ΕΦΑ Κέρκυρας, στο υποέργο 2 ‘‘Αρχαιολογικές εργασίες’’, προϋπολογισμού 174.000,00 €.
4. Με χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του ΥΠΠΟ υλοποιείται το έργο ‘‘Αποκατάσταση και ανάδειξη Μνημείων Παλαιάς Πόλης Κέρκυρας’’, πενταετούς διάρκειας και προϋπολογισμού 1.000.000,00 €. Περιλαμβάνει το υποέργο ‘‘Συντήρηση και ανάδειξη οχυρώσεων Παλαιάς Πόλης Κέρκυρας’’.

5. Ένταξη στο συγχρηματοδοτούμενο Έργο CoHen, Δίκτυα Παράκτια Κληρονομιάς, 2019-2022, συνολικού προϋπολογισμού 550.00 €.

6. Στην περιμετρική οχύρωση πραγματοποιήθηκαν το 2012-2015 από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κέρκυρας εκτεταμένες εργασίες ανάδειξης στο πλαίσιο του έργου «Εργασίες ανάδειξης επιλεγμένων τμημάτων Νέου Φρουρίου και Περιμετρικού Τείχους Παλαιάς Πόλης Κέρκυρας» (ΕΣΠΑ 2007-2013) στον προμαχώνα Σαράντη και στον Σκαρπώνα (εικόνα 9).

Η μελέτη “Μεθοδολογία εκπόνησης Διαχειριστικών Σχεδίων μέσα από το παράδειγμα του Παλαιού και του Νέου Φρουρίου της Κέρκυρας” που χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, 260.000 € και την εκτέλεσε το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

Εικόνα 9 Προμαχώνας Σαράντη και νότιο τμήμα Σκαρπώνα πριν και μετά τις εργασίες

Εικόνα 10 Πινακίδες αρχαιολογικών έργων

ΣΤ.4 Στοιχεία επισκεψιμότητας, οικονομικών εσόδων και ανάλυση

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ της τελευταίας τριετίας, το χάσμα μεταξύ Παλαιού και Νέου φρουρίου στον αριθμό των επισκεπτών και αντίστοιχα των εισπράξεων είναι τεράστιο. Στους πίνακες της ΕΛΣΤΑΤ δεν γίνεται αναφορά στο Νέο Φρούριο από το 2021 και παλαιότερα. Το Παλαιό Φρούριο κατά έτη 2022, 2023, 1/01/2024 - 31/08/2024 είχε 204.714, 244.213, 176.524 επισκέπτες, ενώ το Νέο Φρούριο 8.716, 39.835, 23.385 επισκέπτες. Εισπράξεις Παλαιού Φρουρίου κατά έτη 2022, 2023, 1/01/2024 - 31/08/24 907.638€, 1.136.893€, 818.949€, ενώ του Νέου Φρουρίου ήταν 31.948€, 156.667€, 85.805€. Οι λόγοι αυτής της διαφοράς είναι πολυσύνθετοι και θα γίνει μια προσπάθεια ανεύρεσής τους.

Το μόνο κοινό σημείο που επηρεάζει αρνητικά και τα δύο φρούρια είναι ότι μεγάλο μέρος τους δεν είναι προσβάσιμο στο κοινό. Ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη τους χάρτες που παρατεθήκαν πριν, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι το τμήμα του Νέου Φρουρίου που είναι επισκέψιμο είναι δραματικά μικρό, ενώ το Παλαιό Φρούριο δεν επηρεάζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό.

Οι πολλές και ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις που διεξάγονται στους χώρους του Παλαιού Φρουρίου, η στέγαση και λειτουργία σημαντικών κτηρίων που φιλοξενούνται στο εσωτερικό του που σχετίζονται με τις ανθρωπιστικές και μουσικές επιστήμες, το μνημείο του ιερού του Αγίου Γεωργίου και οι βυζαντινές συλλογές που εκτίθενται, η ύπαρξη χώρων εστίασης, η γειτνίαση με την πλατεία της σπανιάδας και με τον χώρο στάθμευσης των τουριστικών λεωφορείων απαντά μόνη της στο ερώτημα γιατί ο επισκέπτης το επιλέγει έναντι του Νέου Φρουρίου, το οποίο προσφέρει απλώς μια διαδρομή μέσω ενός μονοπατιού.

Το περίπλοκο νομικό και διοικητικό καθεστώς ανάμεσα σε κρατικούς φορείς, ΥΠΠΟ και ΕΦΑ Κέρκυρας 2017 έως σήμερα, τοπικούς φορείς Δήμος Κέρκυρας και Αναπτυξιακή Επιχείρηση του Δήμου Κερκυραίων (ΑΝΕΔΚ) 1992-2017, και το Πολεμικό Ναυτικό και το Ναυτικό Σταθμό Κέρκυρας (ΝΑΣΚΕ) που στεγάζεται από την δεκαετία του 1940 έως σήμερα, το Υπουργείο Παιδείας για το 1ο δημοτικό και 1ο νηπιαγωγείο, μαζί με την γραφειοκρατία συνέθετε ένα εξαιρετικά δύσκολο πλαίσιο λειτουργίας και λήψης αποφάσεων για το μνημείο. Σταδιακά, εκθέσεις όπως του ΤΑΠΑ, εικαστικές εγκαταστάσεις Ήχος και Φως, γκαλερί ζωγραφικής, το Μουσείο

Κεραμικής (Πακτίτη), το αναψυκτήριο και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις άρχιζαν να ατονούν και να μην υφίστανται.

Το 2017 και 2018 εκδηλώνονται την περίοδο του καλοκαιριού δύο πυρκαγιές στο Νέο Φρούριο. Λόγω έλλειψης φύλαξης προσωπικού και λόγω ετοιμορροπίας που εμφανίζεται σε διάφορα μέρη των τειχών θα παραμείνει μη επισκέψιμο για δύο συναπτά έτη.

Συχνό σημείο αντιπαράθεσης στην δημόσια σφαίρα συζήτησης, όπως αποτυπώνεται στον τύπο αλλά και στο δημοτικό συμβούλιο Κέρκυρας, είναι η πρόταση του ΠΙΟΠ, για το Μουσείο Χαρτιού και Τυπογραφίας στον Βρετανικό Αμυντικό Στρατώνα. Η ολοκληρωμένη μελέτη της πρότασης του ΠΙΟΠ προτείνει την δημιουργία 7 θεματικών του μουσείου:

- 1) Η εφεύρεση της τυπογραφίας και η εξάπλωσή της, οι αλλαγές στους τρόπους μεταβίβασης και διάδοσης της γνώσης,
- 2) Η πορεία από το χειρόγραφο στο έντυπο: η συνύπαρξη και η ραγδαία εξάπλωση της τυπογραφίας,
- 3) Χάραξη, χύτευση στοιχείων, στοιχειοθεσία κειμένου, διόρθωση και σελιδοποίηση,
- 4) Λειτουργία και εξέλιξη πιεστηρίων,
- 5) Βιβλιοδεσία,
- 6) Ξυλογραφία, χαλκογραφία, λιθογραφία, τσιγκογραφία: λειτουργία και εξέλιξη των τεχνικών χάραξης και εκτύπωσης και ο συμπληρωματικός ρόλος τους ως προς την τυπογραφία αλλά και η αυτοδύναμη παρουσία τους και
- 7) Η κερκυραϊκή τυπογραφία, ενταγμένη στο πλαίσιο της ελληνικής τυπογραφίας.

Επίσης προτείνει:

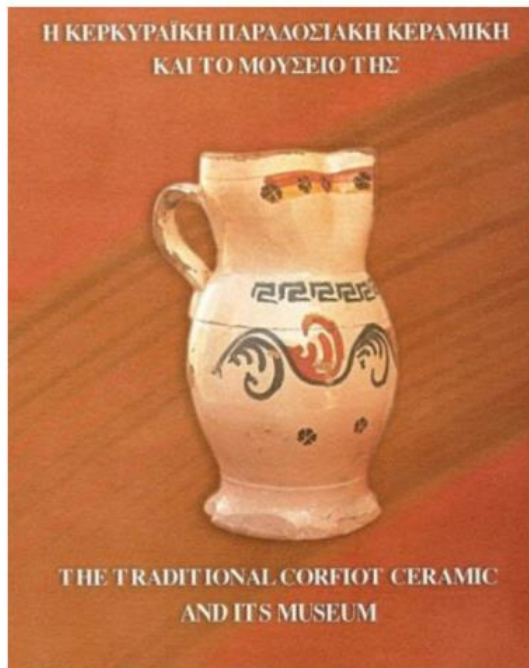
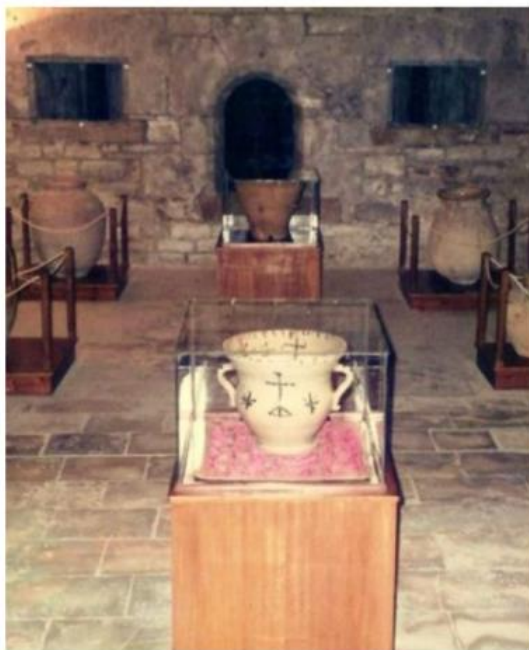
επεμβάσεις στο κτήριο του στρατώνα και του Νέου Φρουρίου με την προσθήκη ανελκυστήρων, ώστε να είναι προσβάσιμα σε άτομα και επισκέπτες με κινησιακές δυσκολίες.

την δημιουργία κοινόχρηστου χώρου πρασίνου και

χώρου στάθμευσης στο πλάτωμα πλησίον της λαϊκής αγοράς (Κίζης, 2021).

Σύμφωνα με τον Κίζη, η διαφύλαξη της ιστορίας ενός μνημείου και η προβολή εκθεμάτων σε ένα μουσείο πρέπει να συνυπάρχουν αρμονικά. Η ανάδειξη των εκθεμάτων δεν πρέπει να υπονομεύει την ιστορική αξία του μνημείου. Τονίζει ότι

πάντα απαιτείται σεβασμός τόσο στο κτίριο όσο και στα εκθέματα, καθώς και κοινή αντίληψη από όλους τους εμπλεκόμενους. Εφιστά την προσοχή στην τάση μετατροπής εγκαταλελειμμένων κτιρίων σε μουσεία χωρίς σεβασμό στην ιστορική μνήμη και το περιεχόμενό τους (Κίζης, 2008).

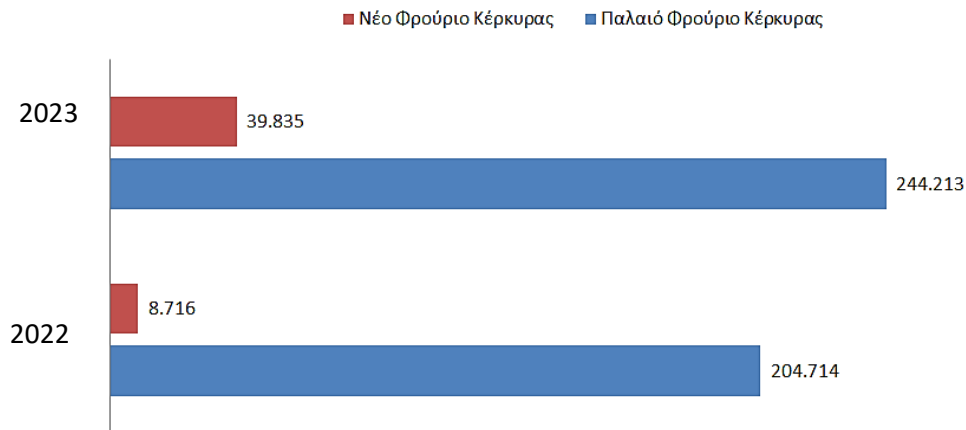
Εικόνα 11 Στην πρώτη σειρά η πρόταση του ΠΙΟΠ για το μουσείο Τυπογραφίας

Πηγή: (Κίζης, 2021)

Στην δεύτερη σειρά το μουσείο παραδοσιακής κεραμικής Πακτίτη από την Ιστορική Λαογραφική Εταιρεία Κέρκυρας

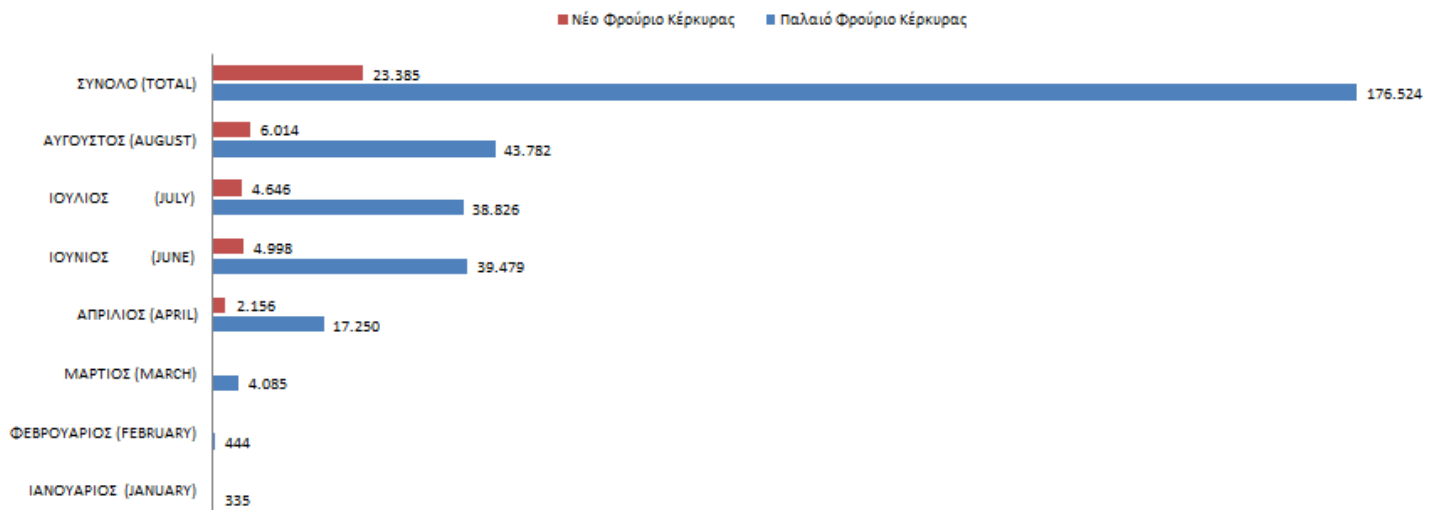
Πηγή: (corfu museum)

Επισκέπτες ανά έτος

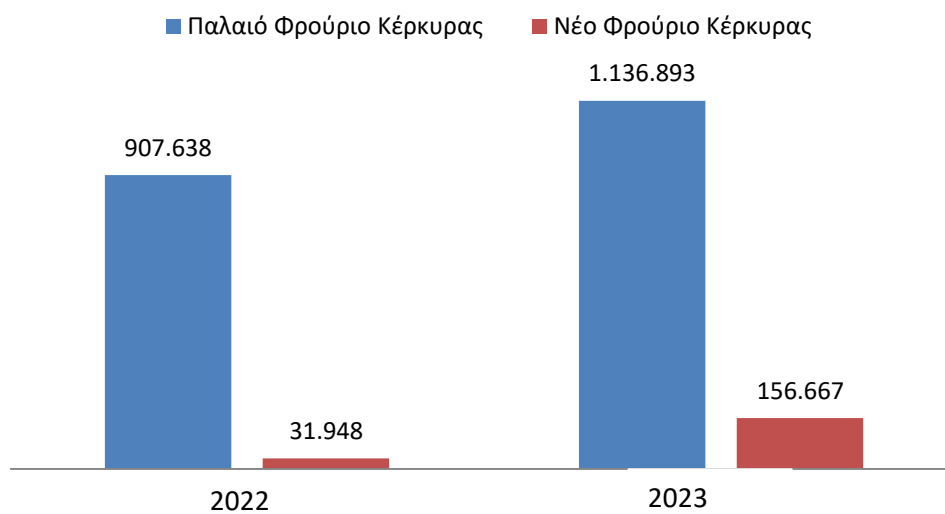
ΕΛΣΤΑΤ Πηγή: statistics.gr

Επισκέπτες ανά μήνα 2024

ΕΛΣΤΑΤ Πηγή: statistics.gr

Εισπράξεις ανά έτος

ΕΛΣΤΑΤ Πηγή: statistics.gr

Εισπράξεις ανά μήνα 2024

ΕΛΣΤΑΤ Πηγή: statistics.gr

ΣΤ. 5 Αξιολόγηση του Νέου Φρουρίου (Swot Analysis)

Στα έργα ανάδειξης των μνημείων απαραίτητη προϋπόθεση είναι να γίνουν ευρέως γνωστά και προσβάσιμα στο κοινό, ώστε να μπορέσουν να επιτελέσουν τον πολιτιστικό, παιδαγωγικό και ψυχαγωγικό τους ρόλο. Η διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου απαιτεί την αξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασής του και της αξίας του ως πολιτιστικό αγαθό.

Η S.W.O.T. ανάλυση, εξετάζοντας τα δυνατά και αδύνατα σημεία, τις ευκαιρίες και τις απειλές, αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τον σχεδιασμό της ανάδειξης του μνημείου. Το σύνολο των δεδομένων που παρατίθενται προέκυψαν ύστερα από μερική επιτόπια έρευνα και από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και ειδικότερα των μονογραφιών.

Η ανάλυση δεν εστιάζει στην αρχαιολογική κατάσταση των μνημείων ως οντότητες, αλλά στις αξίες και τις προοπτικές που έχουν ως πολιτιστικά αγαθά. Η ανάλυση στοχεύει στην οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση της επισκεψιμότητας μέσω άμεσων πρακτικών λύσεων.

Για την ανάδειξη του Νέου Φρουρίου περιληπτικά προκρίνονται οι εργασίες: αποψιλώσεις, αποχωματώσεις, επιχωματώσεις, τοποθέτηση κιγκλιδωμάτων, περισχοίνισης και νέας περίφραξης, δημιουργία διαδρομής επισκεπτών προσβάσιμης και από άτομα με κινητικά προβλήματα, κατασκευή πάγκων στάσης, στερέωση και αποκατάσταση των τειχών, στερέωση, στεγανοποίηση και εμποτισμό του φυσικού βράχου, σφράγιση ρωγμών, συμπληρώσεις, τοπικές ανακτήσεις και αγκυρώσεις των τειχών, τοποθέτηση δίγλωσσων πινακίδων σήμανσης και ενημέρωσης, έκδοση ενημερωτικών εντύπων και για άτομα με περιορισμένη όραση σε Braille, συστήματα πυρασφάλειας, καθαρισμός για τον ευπρεπισμό των χώρων, αντικατάσταση των κατεστραμμένων φωτιστικών σωμάτων ανάδειξης, καθαιρέσεις σύγχρονων τσιμεντιτικών κατασκευών, συμπλήρωση και αποκατάσταση κλιμάκων.

Τα πλεονεκτήματα (Strengths):

- Η μοναδικότητα του Νέου Φρουρίου και ο άμεσος συσχετισμός του με τις υπόλοιπες αμυντικές οχυρώσεις καθώς και η διασύνδεση του με τα ιστορικά γεγονότα και μαρτυρίες.
- Η κατάσταση διατήρησης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, η έκταση και η ποικιλομορφία αυτών, που καθιστούν δυνατή την παρατήρηση και κατανόηση της εξέλιξης της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στις διαφορετικές περιόδους.
- Η δυνατότητα ταύτισης των θέσεων μέσω από τα κείμενα των περιηγητών και χαρτογράφων.
- Η εγγύτητα του Νέου Φρουρίου στο ιστορικό κέντρο της πόλης, στο λιμάνι, στον σταθμό λεωφορείων της Σπηλιάς και σε χώρων στάθμευσης, παλιά ΚΤΕΛ.

Οι ευκαιρίες (Opportunities):

- Διαμόρφωση πολιτιστικών διαδρομών που θα αναδεικνύουν στο σύνολό τους τα δύο Φρούρια μαζί τις οχυρώσεις της Παλαιάς Πόλης
- Λειτουργώντας ως κοιτίδα πολιτισμού με την διοργάνωση φεστιβάλ, θεατρικών παραστάσεων και συναυλιών στο χώρο του.
- Η λειτουργία μουσειακών αιθουσών με εκθέματα που θα αναδεικνύουν την ιστορία του φρουρίου, με την δυνατότητα φιλοξενίας περιοδικών εκθέσεων και την διεξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Οι αδυναμίες (weakness):

- Η δύσκολη αναφορική πρόσβαση στο μνημείο.
- Η πιθανή έλλειψη ενδιαφέροντος του επισκέπτη καθώς σώζονται και άλλα μνημεία της ίδιας περιόδου.
- Η συνεχής χρήση τμημάτων του Νέου Φρουρίου από άλλους φορείς, που δεν τα καθιστά προσβάσιμα στο ευρύ κοινό, ΝΑΣΚΕ και 1^ο δημοτικό.

Οι απειλές (threats):

- Η φθορά εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών που διαρκούν στο Ιόνιο από τον Οκτώβριο μέχρι το Μάιο με τα υψηλά ποσοστά βροχόπτωσης
- Το εύθρυπτο του βράχου και οι κατακρημνίσεις των ήδη εξουθενωμένων τειχών
- Η αντιμετώπιση της οργιώδους βλάστησης και η εποπτεία της συνολικής έκτασης του μνημείου είναι ένα ιδιαίτερα κοπιαστικό έργο

Σύνοψη

Μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την οικονομική ανάπτυξη και αύξηση της επισκεψιμότητας του Νέου Φρουρίου, μέσω της βελτίωσης των υποδομών, της προώθησης και ανάπτυξης συνεργασιών, της διαχείρισης των υφιστάμενων πόρων, αλλά και την αξιοποίηση ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών εργαλείων για την συνολική αποκατάσταση και ανάδειξή του κρίνεται απαραίτητη. Απέχοντας από το ιδανικό, το Παλιό Φρούριο δείχνει τι μπορεί να είναι εφικτό με τις υπάρχουσες συνθήκες, χωρίς να απαιτείται μια κοσμογονική αλλαγή στο νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο. Η πολυδιάστατη φύση του εξυπηρετεί πολλαπλές λειτουργίες. Ο αρχαιολογικός χώρος είναι ένα ζωντανό κύτταρο της κοινωνίας όταν εντάσσεται στην καθημερινότητα, όταν το ίδιο το μνημείο παράγει μνήμες στους επισκέπτες.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση:

- Ascherson, N. (2000). Editorial . *Public Archaeology*, 1(1), 1-4.
- Ashurst, J., & Shalom, A. (2007). Short Story: The Demise, Discovery, Destruction and Salvation of a Ruin. Στο *Archaeological Sites: Conservation and Management* (σσ. 353-364). Los Angeles, California: Getty Conservation Institute.
- Avrami, E., Macdonald, S., Mason, R., & Myers, D. (2019). *Values in Heritage Management. Emerging Approaches and Research Directions*. Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute.
- Burtenshaw, P. (2017). Economics in public archaeology. Στο G. Moshenska (Επιμ.), *Key Concepts in Public Archaeology* (σσ. 31-42). UCL Press.
- Charta von Venedig-1964*. (2014). Ανάκτηση Δεκέμβριος 24, 2021, από https://www.charta-von-venedig.de/%CF%87%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CF%82_griechisch.html
- Clark, K. (2005). The Bigger Picture: Archaeology and Values in Long-Term Cultural Resource Management. Στο S. Sullivan, & R. Mackay (Επιμ.), *Archaeological Sites: Conservation and Management* (σσ. 105-119). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Comer, D. C. (2006). Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation. *The Conservation Theme of the 5th World Archaeological Congress* (σσ. 23-28). Washington D.C: The Getty Conservation Institute.
- Comer, D. C., & Willems, W. J. (2011). *TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE: Driver to development or Destruction?* Paris: ICOMOS.
- Deeben, J, Groenewoudt, B., J, Hallewas, D.P., 1999, "Proposals for a Practiacal System of Significance Evalution in Archaeological Heritage Management", *European Journal of Archeology*, 2, σσ. 177-199
- Demás, M. (2000). Planning for Conservation and Managemnet of Archaeological Sites, Avalue based approach, *Management Planning for Archaeological Sites*.

- Στο J. M. Teutónico, & G. Palumbo (Επιμ.). (σσ. 27-54). Corinth, Greece: The Getty Conservation Institute.
- Eraqi, M. I. (2007). Local Communities' Attitudes Towards Impacts of Tourism Development in Egypt. *Tourism Analysis*, 191-200.
- Freitas, S. R. (2003). Landscape: Where Geography and Ecology Converge. *Holos Environment*, 3(2).
- Grima, R. (2017). Presenting archaeological sites to the public. Στο G. Moshenska (Επιμ.), *Key Concepts in Public Archaeology* (σσ. 73-92). UCL Press.
- Hamilakis, Y. & E. Yalouri, 1996, «Antiquities as symbolic capital in modern Greece», *Antiquity* 70, 117-129
- Horner, S., & Swarbrooke, J. (2007). *Consumer behavior in Tourism*. Oxford OX2 8DP, UK: Elsevier Ltd.
- ICOMOS International Council on Monuments and Sites. (1964). International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964). IInd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments. Venice.
- ICOMOS International Scientific Committee. (2008, October 4). *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Ανάκτηση January 26, 2022, από http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf
- ICOMOS. (2011, November 11). *International Cultural Tourism Charter*. Ανάκτηση February 20, 2022, από ICOMOS: <https://www.icomos.org/en/newsletters-archives/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/162-international-cultural-tourism-charter>
- Ioannidis, C. (2012). APPLICATION OF A GIS FOR THE ACCESSIBILITY OF ARCHAEOLOGICAL SITES BY VISITORS WITH DISABILITY AND VISITORS WITH REDUCED MOBILITY. *Research Gate*.
- Kotler, P., Haider, D. H., & Rein, I. J. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. Free Press.
- LaRegina, & Querrien, M. (1985). How Can We Live in a Historic City? What Should We Do with Its Archaeological Heritage? (1985). Στο S. Sullivan, & R. Mackay (Επιμ.), *Archaeological Sites: Conservation and Management* (σσ. 103-104). The Getty Conservation Institute.
- Lauria, A. (2017). Accessibility to archaeological sites. From the accessibility dimensions to an access strategy. *Proceedings of 3rd the International*

Conference on Preservation, Maintenance and Rehabilitation of Historical Buildings and Structures (σσ. 1025-1034). Braga, Portugal: Research Gate.

Lauria, A., Di Salvatore, S., & Heitor, T. (2015). Enhancing cultural venues through accessibility: recent experiences in Italy and Portugal. Στο S. L. Rogério Amoêda (Επιμ.), *Proceedings of 2nd the International Conference on Preservation, Maintenance and Rehabilitation of Historical Buildings and Structures* (σσ. 683-692). Barcelos, Portugal: Green Lines Institute for Sustainable Development.

Lekakis, S. (2020). A Political Economy of Heritage and the Commons: A First Sketch Focusing on Greece. Στο S. Lekakis, *Cultural Heritage in the Realm of the Commons: Conversations on the Case of Greece* (σσ. 17-44). London: Ubiquity Press.

McManamon P.F. & Hatton A., (2000) *Cultural Resource Management in Contemporary Society*, Routledge

Perspectives on Managing and Presenting the Past

Martí, A. N. (2005). Excavation, Exhibition, Conservation or Reservation: Technical Criteria for a Decision-Making Process. Στο S. Sullivan, & R. Mackay (Επιμ.), *Archaeological Sites: Conservation and Management* (σσ. 271-279). Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute.

Mason, R., Low, S. M., Mourato, S., Mazzanti, M., Satterfield, T., & Throsby, D. (2002). *Assessing the Values of Cultural Heritage*. Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute.

Matsuda, A. (2004). The Concept of 'the Public' and the Aims of Public Archaeology. *Institutes of Archaeology*, 66-76.

Moshenska, G. (2017). Introduction: public archaeology as practice and scholarship where archaeology meets the world. Στο G. Moshenska (Επιμ.), *Key Concepts in Public Archaeology* (σσ. 1-13). London: UCL Press.

Mourato S., & Mazzanti, M. (2002) Economic valuation of cultural heritage: evidence and prospects. In: Torre, De la, Marta, (ed.) *Assessing the Values of Cultural Heritage*. Getty Conservation Institute.

Naniopoulos, A., & Tsalis, P. (2015). A methodology for facing the accessibility of monuments developed and realised in Thessaloniki, Greece. *Journal of Tourism Futures*, 1(3), 240-253.

Palumbo, G. (2000). Management Planning for Archaeological Sites. (σσ. 3-12). Corinth, Greece: The Getty Conservation Institute.

- Palumbo, G. (2006). Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation. Στο J. B. Neville Agnew (Επιμ.), *Proceedings of the Conservation Theme at the 5th World Archaeological Congress* (σσ. 35-39). Washington D.C.: The Getty Conservation Institute Los Angeles.
- Peters, R. F. (2020). Conservation and engagement: transforming and being transformed. Στο I. L. Renata F. Peters, *Heritage Conservation and Social Engagement* (σσ. 6-29). UCL Press.
- Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 2-3.
- Richardson, L.-J., & Almansa-Sánchez, J. (2015). Do you even know what public archaeology is? Trends, theory, practice, ethics. *World Archaeology*, 47(2), 194-211.
- Sanchez, J. A. (2018). New paths for the future of public archaeology? *CPAG*, 197-209.
- Schadla-Hall, T. (1999). Editorial: Public Archaeology. *European Journal of Archaeology*, 2(2), 147-158.
- Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus. *Tourism Management*, 233-244.
- Sullivan, S. (1997). A planning model for the management of archaeological sites. In *The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region: an international conference organized by the Getty Conservation Institute and the J. Paul Getty Museum, 6-12 May 1995* (pp. 15-26). Sullivan, S., & Mackay, R. (Επιμ.). (2012). *Archaeological Sites: Conservation and Management*. Los Angeles, California: The Getty Conservation Institute.
- Strulia A., & Sutton (2009). "Archaeological Sites and Local Places: Connecting the Dots." *Public Archaeology* 8(2-3):124-14
- The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments - 1931*. (2011, November 11). Ανάκτηση January 22, 2022, από International Council on Monuments and Sites: <https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- UNESCO. (n.d.). *1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Ανάκτηση Ιανουάριος 29, 2022, από UNESCO: <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>

Ελληνόγλωση:

Αγοροπούλου – Μπιρμπίλη Α., (1976), *Η αρχιτεκτονική της πόλεως της Κέρκυρας κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας*, Αθήνα (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Βοσκοπούλου Χ. (2005), *Δημόσια Κτίρια στην Κέρκυρα την Περίοδο της Βενετικής Κυριαρχίας (1571-1797)*, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Αδαμοπούλου, Μ. (2009, Ιουνίου 25). «Δεν θα κάνουμε το Ηρώδειο σκυλάδικο». Ανάκτηση Ιανουάριος 23, 2022, από Τα Νέα: <https://www.tanea.gr/2009/06/25/lifearts/culture/den-tha-kanoyme-to-irwdeio-skyladiko/>

Γαλανίδου, Ν., & Dommasnes, L. H. (επιμ.) (2012). Μιλώντας στα Παιδιά για το Παρελθόν. Μια διεπιστημονική ματιά, *Δημόσια Αρχαιολογία*, Αθήνα, Καλειδοσκόπιο.

Γεωργιάδου Τ., (2016) *Προστατεύουμε την Πολιτιστική Κληρονομιά*, Αθήνα, Σαΐτα

Γκανιάτσας, Β. (2007, Μάρτιος 3). *Ανάδειξη αρχαιοτήτων στον αστικό χώρο: Στοιχεία για ένα γενικό πλαίσιο θεώρησης και πράξης*. Ανάκτηση Ιανουάριος 23, 2022, από Monumenta: <https://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=44>

Δούρος, Π., & Καλδής, Π. (2024). *Πολιτιστική διαχείριση κληρονομιάς και σύγχρονης δημιουργίας και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-279>

Έργο και λειτουργία μίας υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων σήμερα: έκτακτο συνέδριο Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Αθήνα, 9-13 Μαρτίου 1984. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών πόρων και Απαλλοτριώσεων, 1987.

Καραδήμου, Α. (2018, Νοέμβριος 16). *Κείμενα Η Προτασία των Χώρων και των Ακίνητων Μνημείων στα Ευρωπαϊκά και Διεθνή Κείμενα Προστασίας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Ανάκτηση Ιανουάριος 29, 2022, από Νόμος + Φύση: https://nomosphysis.org.gr/18675/i-prostasia-ton-xoron-kai-ton-akiniton-mnimeion-sta-eyropaika-kai-diethni-keimena-prostasias-tis-politistikis-klironomias/#_ftn3

Κόκκου Α. (1997), *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Ερμής

Κίζης, Γ. (2021). Η μελέτη του Μουσείου της Ελληνικής Τυπογραφίας στο Νέο Φρούριο της Κέρκυρας. Στο Σ. Βλίζος & Ν. Πάντζου (επιμ.), *Διαχείριση και ανάδειξη χώρων και μνημείων* (σσ. 290-309). Αθήνα: Diadrasis.

Κίζης, Γ (2008)., Είναι άραγε η ένταξη μουσείων σε ιστορικά κτήρια μια πράξη αυτονόητη; Στο *Μουσεία σε μνημεία: μια πρόκληση* , *Μικρά Μουσειολογικά* 2, σσ. 21-33

- Κλεφτόγιαννη, Ι. (2016, Σεπτέμβριος 13). *Τι τρέχει με το Ηρώδειο*;. Ανάκτηση Ιανουάριος 22, 2022, από Propaganda: <https://propaganda.gr/stories/odeon-herodes-atticus/>
- Κόλλιας, Σ. (2007, Μάρτιος). Εθνικός Ιστός Πολιτισμικής Γνώσης. *Πετράδια Πολιτισμού, 1*, σσ. 7-16.
- Λάββας, Γ. Π. (1997). Διαμόρφωση Αρχαιολογικών Χώρων και Σύνθετες Αρχιτεκτονικές. *Μετασχηματισμοί του Αστικού Τοπίου. Αρχιτεκτονικές Μελέτες και Έργα του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης*. Θεσσαλονίκη: Α.Α. Λιβάνη.
- Λάββας, Γ. Π. (2002). Αρχαιότητες και νέες δομές σε μία σύγχρονη πόλη: ασύμβατον ή συμβατόν;. *Λευκωσία: Αναζητώντας ένα μέλλον για το παρελθόν της*, (σσ. 38-45). Λευκωσία.
- Λάββας, Γ. Π. (2002, Ν). Η αισθητική σχετίζεται με την ηθική μιας κοινωνίας.
- Λάββας, Γ. Π. (2003). Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η συνειδητοποίηση της ανάγκης. *Corpus*, 55, σσ. 76-79.
- Λαμπρινουδάκης, Β. Κ. (2008). *Δέκα Μαθήματα Αρχαιολογίας- Οδοιπορικό από την αρχαία ελληνική τέχνη στη σύγχρονη ζωή*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Λεκάκης, Σ. (2016). Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια επισκόπηση. Στο Χ. Μητσοπούλου, Β. Νικολόπουλος, & Μ. Φιλήμονος, *Η αρχαιολογία στην Ελλάδα του σήμερα. Μνημεία και άνθρωποι σε κρίση* (σσ. 115-132). Αθήνα: Ένωση Αρχαιολόγων Ελλάδας «Ηώς».
- Λεκάκης, Σ., & Πάντζου Ν. (επιμ.) (2020). *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ασίνη.
- Μαλλούχου Tufano, Φ. (2016). Ορολογία μνημειακής προστασίας. Στο Φ. Μαλλούχου Tufano, *Προστασία και Διαχείριση Μνημείων*.
- Μαστραντώνης Π.Α., (2008), *Διαχείριση Αρχαιολογικών Έργων*, Αθήνα, Καρδαμίτσα
- Μπιτσάνη Ε. (2004), *Πολιτισμική διαχείριση & περιφερειακή ανάπτυξη : σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής & πολιτιστικού προϊόντος*, Αθήνα, Διόνικος, σ.92
- Μηχανή αναζήτησης ελληνικής νομοθεσίας. (n.d.). Ανάκτηση Ιανουάριος 29, 2022, από Μηχανή αναζήτησης ελληνικής νομοθεσίας: <https://www.kodiko.gr/>
- Μωραΐτης Κ., (2012) *Το τοπίο πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου: παρουσίαση και θεωρητικός συσχετισμός των σημαντικότερων νεότερων προσεγγίσεων της τοπιακής επεξεργασίας του τόπου* (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Οικονόμου, Α. Ι. (2014). *Υλικός πολιτισμός: θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση, σύντομη επισκόπηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Παπακωνσταντίνου, Α. (2002, Νοέμβριος 28). *Κείμενα. Η Σύμβαση της Γρανάδας για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και το Σύνταγμα (Μάρτιος 1999)*. Ανάκτηση Ιανουάριος 29, 2022, από Νόμος + Φύση: <https://nomosphysis.org.gr/7027/i-sumbasi-tis-granadas-gia-tin-prostasia-tis-architektonikis-klironomias-kai-to-suntagma-martios-1999/>

Παπαετρόπουλος, Δ. Α. (2017). *Προστασία της αρχαιολογικής και νεώτερης πολιτιστικής κληρονομιάς: κατ'άρθρο ερμηνεία ν. 3028/2002*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σακκουλα.

Παυλογεωργάτος, Γ.Δ., (2003), *Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής

Προστασία και ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων στον 21ο αιώνα. Κέρκυρα 18-20/04/2002, Κέρκυρα, ICOMOS, Ελληνικό Τμήμα, 2002.

Περδικογιάννη, ζ.-δ., & Χελιώτη, α. (2016). *Σύγχρονα αρχαιολογικά τοπία | εργαλείο αναβάθμισης του αστικού ιστού | δημόσιο σήμα, Άθηνα*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Πούλιος, Ι. (2015). Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο Ι. Α. Πούλιος, *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη* (σσ. 32-49). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Πούλιος, Ι., & Τουλούπα, Σ. (2015). Τουρισμός, πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη. Στο Ι. Α. Πούλιος, *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη* (σσ. 103-110). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Ρηγάκου Τ., (2023), *Ο κύκλος των Μουσείων Το Αρχαιολογικό Μουσείο Κέρκυρας*, Αθήνα, Ολκός

Κοζυράκη, Μ. Ε., (2006) *Ολοκληρωμένη Διαχείριση και Ανάδειξη Πολιτισμικών Αρχαιολογικών Τοπίων Η περίπτωση της Κεντρικής Κρήτης*, (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Σκουτέλης, Ν. (2006), *Το δίκτυο των πόλεων-οχυρών στο κατά θάλασσα κράτος της Βενετίας 16ος-17ος αι..* Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Στανέλλος Λ. Κ. (2015). *Η βρετανική στρατιωτική αρχιτεκτονική στην Κέρκυρα: Οι επεμβάσεις των Βρετανών στα φρούρια, στις οχυρώσεις, στα κτίρια και στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις. (1814-1864)* (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

Σταυρίδης Σ., (2006), *Η σχέση του χώρου και χρόνου στη συλλογική μνήμη*, Στο Σταυρίδης Σ. *Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου*, (σσ. 13-41)

Τζομπανάκης, Α. (2016, Σεπτέμβριος). *academia.edu*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 24, 2021, από Αρχαιολογικό παλίμψηστο και αστικός ιστός: https://www.academia.edu/29434642/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CF%88%CE%B7%CF%83%CF%84%CE%BF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%8C%

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΗΣΕΩΣ. (2004, Νοέμβριος). ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΤΟΠΙΟ. Λευκωσία.

Τερζόγλου Ν., Ιστορία-μνήμη-μνημείο, Στο Σταυρίδης Σ. Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου, (σσ. 260-291)

Τερκενλή Θ., (1996), *Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις* Αθήνα, Παπαζήση

Τρατσέλα, Μ. (2012). ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΟ: Σύγχρονοι προβληματισμοί για το σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων. *Ανάσκαμμα*, 6, σσ. 1-12.

Τρίκοιλας Ι, (2014), *Θύλακες δραστηριοτήτων / αρχαιολογικός χώρος: διερευνώντας το αστικό τοπίο της Δ. Γούναρη*, (Διπλωματική Εργασία) Διαθέσιμο από: Ιδρυματικό Καταθετήριο Επιστημονικών Εργασιών ΑΠΘ

Χαμηλάκης, Γ. (2007). *Το Έθνος και τα Ερείπιά του*. Αθήνα: Εκδόσεις Εικοστού Πρώτου.

Χαμηλάκης, Γ. (2015). *Η αρχαιολογία και οι αισθήσεις. Βίωμα, μνήμη και συν-κίνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Χαμηλάκης, Γ. (2017) Η αρχαιολογία και οι Άλλοι». Στο Ν. Παπαδημητρίου-Α. Αναγνωστόπουλος *Το Παρελθόν στο Παρόν Μνήμη Ιστορία και Αρχαιότητα στη Σύγχρονη Ελλάδα*, σσ. 244-262

Χελιώτη, Α., & Περδικογιάννη, Σ. –Δ. (2016, Ιούνιος). *ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΤΟΠΙΑ | ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ | ΔΗΜΟΣΙΟ ΣΗΜΑ, ΑΘΗΝΑ*. Ανάκτηση Δεκεμβρης 24, 2021, από http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/9668_/syhgrona-arhaiologika-topia-perdikogianni_helioti.pdf

Χριστοφιλόπουλος, Δ. 2002: *Πολιτιστικό Περιβάλλον – Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Αθήνα: Π.Ν.Σάκκουλας

Διαδικτυακοί Τόποι:

www.archaeocadastre.culture.gr

www.corfu-history.eu

www.corfu-museum.gr

www.unesco.org

www.pandektis.ekt.gr

www.statistics.gr